

OKV

jaargang 2005
nummer 3

drienvestigste jaargang
september/oktober/november
driemaandelijks tijdschrift
onder de auspiciën van de
Vlaamse provincies
Afgiftekantoor: Gent
Erkenningsnummer P3A8116

6.20 EUR

Dames met Klasse

*Margareta van York en
Margareta van Oostenrijk*

Inhoudsopgave

Dames met Klasse

*Margareta van York en
Margareta van Oostenrijk*

door Leen Huet

- 3 **Inleiding**
- 4 De **witte roos**
Moge goeds ervan komen
- 16 De **margriet**
Een leven rijk aan noodlottig fortuin
- 34 **Clara Maclinia**, roemrijk Mechelen
Ten huize van twee hertoginnen

Linklaters De Bandt

Kostprijs van een abonnement

Een abonnement biedt 4 themanummers en 4x OKV TENDENTIE, met Museumkaart. U kunt zich abonneren door storting van 25 Euro (zonder opbergband) of 36 Euro (met opbergband) op rek.nr. 448-0007361-87 van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Antwerpen. Vanuit Nederland: 28 Euro (zonder opbergband) of 42 Euro (met opbergband) uitsluitend op gironummer 135.20 van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Antwerpen. Een abonnement kan elk moment ingaan.

Vormgeving

Rob Buytaert
Annemie Vandezande

Coördinatie en eindredactie

Mark Vanvaeck

Productie

Peter Wouters

Abonnementendienst

Gerrie Coomans
03/224.15.30

Druk

Drukkerij Die Keure, Brugge

Pre-press

Grafisch Buro Geert Lefevre

Publiciteit:

03 231 28 00 (B-promotie)

Verantwoordelijke uitgever:

P. Wouters Huis 'den Rhyne
Hofstraat 15 2000 Antwerpen

Copyright OKV

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorgaande toestemming van de uitgever.

ISSN 1373-4873
2005/7892/9

Ik verzeker je, dat van een groot aantal vrouwen van hoge, middelhoge en lage rang, hetzelfde gezegd kan worden, van welke vrouwen, als men er goed op wil letten, men kan zien, dat ze gedurende hun weduwschap hun heerlijkheden in een even goede staat hebben onderhouden en nog onderhouden, als hun echtgenoten het deden tijdens hun leven en die evenzeer geliefd zijn bij hun onderdanen. Er zijn er ook, die het beter doen, want er is geen twijfel over, al vinden mannen van niet, dat, hoewel er domme vrouwen zijn, er ook velen zijn, die een betere intelligentie hebben en een levendiger rechtskundig inzicht dan heel veel mannen, nietwaar? Als hun mannen deze vrouwen zouden hebben geloofd of hetzelfde inzicht hadden gehad, dan zou dit veel profijt voor hen hebben opgeleverd.

(Christine de Pizan, *Het boek van de stad der vrouwen*, 1405)

Kaart van de stad Mechelen, gravure naar een tekening door Joris Hoefnagel, in: Georg Braun en Frans Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum, Liber primus*, Keulen, 1572
Mechelen, Stadsarchief

Mechelen was vijftig jaar lang de geliefde verblijfplaats van Margareta van York, de weduwe van de laatste Bourgondische hertog Karel de Stoute, en van haar stiefkleindochter en metekind Margareta van Oostenrijk, weduwe van een Spaanse en een Franse prins en landvoogdes in naam van haar vader, keizer Maximiliaan I.

Wat blijft er over van vrouwen uit vervlogen eeuwen? Textiel, juwelen, portretten, papier, gedachten? Als dergelijke souvenirs bestaan, kunnen ze ons dan iets leren over de manier waarop hun draagsters lang geleden het vrouw-zijn ervoeren, en zo ja, verschilt hun manier van de hedendaagse, of zijn er duizend manieren? Betekent het iets voor een stad, dat ze ooit aan vrouwen toebehoorde?

De witte roos

Moge goeds ervan komen

Margareta van York kwam in 1446 ter wereld als dochter van een hertog; in 1461 werd zij de zuster van een koning, Edward IV. Deze promotie was het gevolg van de Rozenoorlog, de strijd tussen twee adellijke clans die Engeland gedurende dertig jaar verscheurde. Het symbool van de Lancasters was een rode, dat van de Yorks een witte roos. Een koningszuster was een aantrekkelijke partij; toch zou Margareta pas op haar tweeëntwintigste – toen een rijpe leeftijd – worden uitgehuwelijkt aan de Grote Hertog van het Westen, “één van de machtigste prinsen ter wereld die geen kroon draagt”, Karel de Stoute. Ze trouwden in Damme op 3 juli 1468, er volgde een zeer luisterrijk feest in Brugge, dat negen dagen duurde en beroemd werd om het Steekspel van de Gouden Boom en de uitzonderlijke luxe van de banketten. De *Excellente cronike van Vlaenderen* verwoordde het zo: “In de hele christelijke wereld was nog nooit zo’n prachtige feestzaal gebouwd als die nu ter gelegenheid van deze festiviteiten was gemaakt: al het goudlaken en de schitterende tapijten waarmee de zaal behangen was, de schatten die er gemaakt waren, en het zilver, het goud en de juwelen waarmee alles bekleed was, het was niet te geloven zo prachtig.”

Het huwelijk van de eeuw? De Bourgondische pracht en praal waren onovertroffen. Niets kon logischer en passender zijn dan een unie tussen Engeland en de Bourgondische gebieden, die in de cruciale wol- en lakenhandel zeer afhankelijk waren van elkaar en die beide Frankrijk als traditionele ervvijand zagen. Voor Karel de Stoute was het de derde echtverbintenis, hij had één dochter, Maria, hij hoopte nog een zoon te verwekken. Dat de moeder van zijn bruid twaalf kinderen had gebaard zal de hertog niet zijn ontgaan, het was een goed teken en in een brief aan de stad Valenciennes omschreef hij zijn toekomstige als “*bien tailliee pour avoir generation de prince du pays*”, wel gevormd om dit land een prins te schenken.

Op een portret dat vermoedelijk omstreeks 1468 werd gemaakt zien we Margareta als een gracieuze jonge vrouw met geëpileerde slapen onder een *hennin*, het puntige hoofddekseel dat ook nu nog in kindertekeningen ‘de Middeleeuwen’ symboliseert. Haar handen zijn ingetogen gevouwen, om haar hals rust een zwaar en kostbaar snoer, versierd met geëmailleerde rozen en de letter C, voor Carolus of Charles. Haar gelaatstreken blijven vaag en geïdealiseerd, het is jammer dat we geen indringend gedetailleerd portret van haar bezitten zoals Rogier Van der Weyden wel van Karel de Stoute schilderde. Toch past dit beeld bij wat latere bronnen ons over Margareta leren: zij was een gelovige vrouw die haar functie als hertogin ernstig nam, wat des te belangrijker was gezien de veelvuldige militaire expedities en afwezigheden van Karel de Stoute. Een plichtsgetrouwe aristocrate, zich helder bewust van haar status als levend politiek contract tussen twee naties.

**Portret van Margareta van
York, Nederlanden,
omstreeks 1468**
Parijs, Musée du Louvre

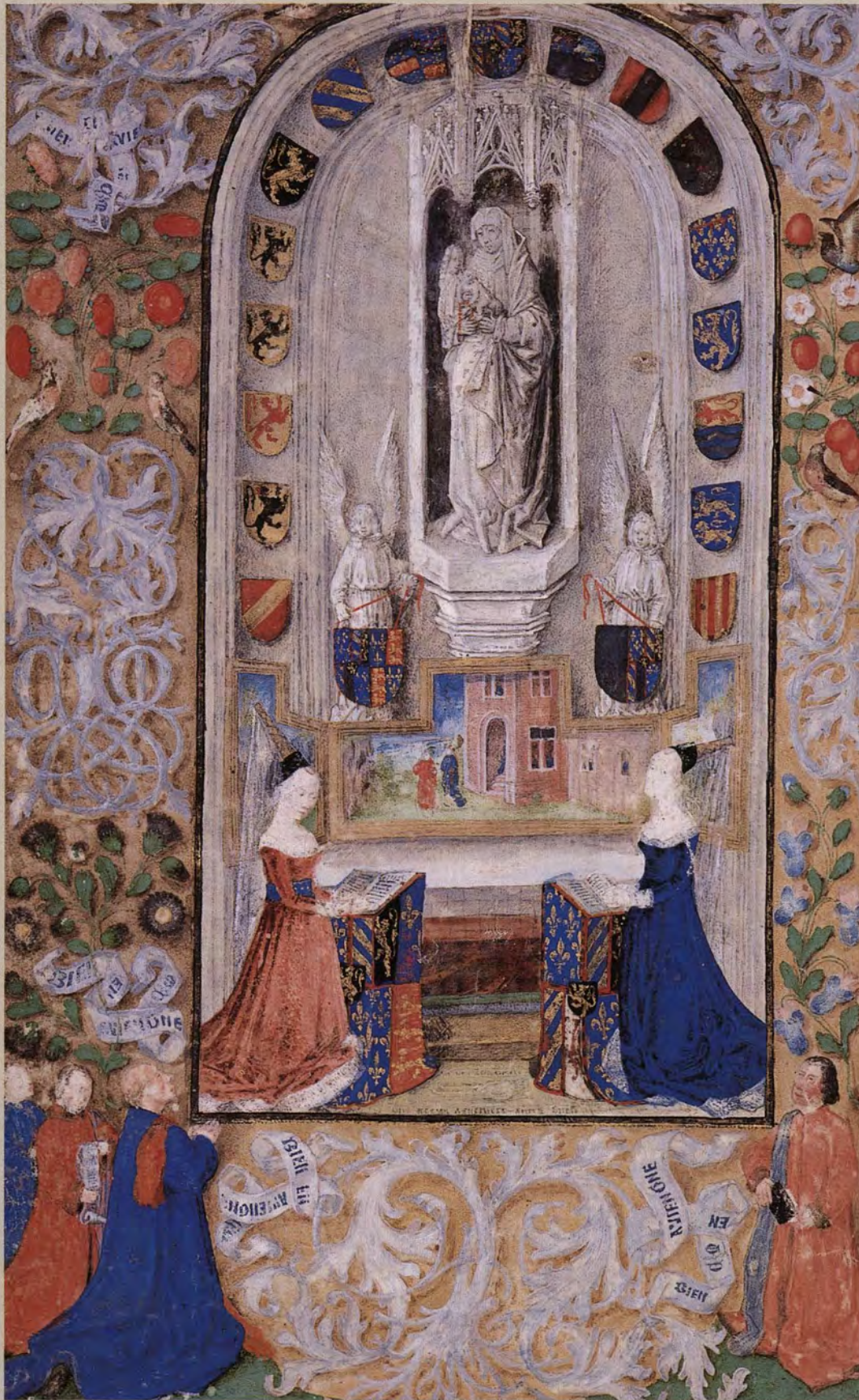

Bourgondische hertoginnen namen van oudsher deel aan het bestuur en werkten samen met hun mannen. Karel de Stoute delegerde aanvankelijk weinig aan zijn echtgenote, historici schrijven hem een zekere misogynie toe die misschien haar oorsprong vond in het grote aantal maitresses dat zijn vader, Filips de Goede, erop na had gehouden, en in hun invloed aan diens hof. Wellicht werd tijdens de eerste jaren van het huwelijk vooral uitgekeken naar een zwangerschap van de hertogin, die er echter niet kwam. Het is maar de vraag of dit aan onvruchtbaarheid van de hertogin te wijten was, vermits de hertog tijdens de eerste zes maanden van hun huwelijk slechts eenentwintig dagen bij haar doorbracht, in de twee volgende jaren ongeveer een kwart van de tijd. Vanaf 1471 begon Margareta bedevaarten te ondernemen naar verschillende heiligdommen die traditioneel bezocht werden door mensen met vruchtbaar-

heidsproblemen: de kerk van de Zwarte Maagd in Halle, de abdij van Val Notre dame bij Hoei, de Dom van Aken. Tegelijkertijd zorgde ze voor de opvoeding van haar stiefdochter, Maria, elf jaar jonger dan zichzelf. Alles wijst erop dat de hertogin en het meisje dat de rijkste erfgename in Europa zou worden goed met elkaar opschoten. Ze staan samen afgebeeld op een miniatuur in het register van de Gentse Sint-Annagilde. Margareta en Maria knielen neer voor een altaar met een beeld van Sint-Anna, Maria en het Christuskind – als het ware een vrouwelijke tegenhanger van de H. Drievuldigheid, een illustratie van de afstamming van Christus en van de rol van vrouwen als moeders en opvoedsters. De randen rond deze voorstelling zijn versierd met margrietten en de lijfspreuk van de hertogin op banderollen: *"Bien en aviengne"*, moge goeds ervan komen.

Kroon van Maria van Bourgondië, tweede helft vijftiende eeuw (?)
Brugge, Edele Confrerie van het Heilig Bloed

**Margareta van York en
Maria van Bourgondië in
aanbidding voor het altaar
van de heilige Anna, in:
omgeving van de Weense
Meester van Maria van
Bourgondië, Register van
het Gentse Gilde van de
heilige Anna, Gent, 1477**
Windsor, The Royal Collection
inv. RCIN 1047371, fol. 2

Hoewel er aan het Engelse hof tijdens Margareta's jeugd wel enkele boeken circuleerden – er wordt bijvoorbeeld melding gemaakt van Christine de Pizans *Livre de la Cité des dames* –, leerde zij pas in de Bourgondische Nederlanden de echte boekenliefde kennen. Karel de Stoute bezat een immense bibliotheek van ruim negenhonderd titels en zijn voorkeur ging uit naar historische werken en kronieken. Bibliofilie was voor de hoogste leden van het hof een *conditio sine qua non* en ook Margareta ontving, bestelde en schonk al gauw kostbare handschriften, gekalligrafeerd en lieflijk maar sober geïllustreerd. Het leeuwendeel van haar bibliotheek lijkt religieus geïnspireerd te zijn geweest. Vele van haar boeken werden gekopieerd door David Aubert die reeds voor Filips de Goede had gewerkt en die in zijn atelier bezocht werd door Filips en door Karel de Stoute, een bijzondere eer. Voor Margareta maakte hij

De zeven werken van barmhartigheid en Margareta van York in aanwezigheid van haar patroonheilige, in: Nicholas Finet, *Benois seront les misericordieux*, 1468-1477
Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, ms. 9296, fol. 1

een *Troost der Filosofie* van Boëthius, een exemplaar waarin hij zichzelf omschreef als de “très petit indigne escripvain”, de “heel kleine onwaardige schrijver” van de hertogin. Jean Dreux, Simon Marmion, Willem Vrelant en de Meester van Maria van Bourgondië verlichtten Margareta's boeken met miniaturen. De eerste werken van haar verzameling vormden een tweeluik: haar aalmoezenier Nicholas Finet schreef zowel *Zalig zijn de Barmhartigen* als *De dialoog van de hertogin van Bourgondië aan Jezus Christus*, het ene een verhandeling over een passend actief leven voor een hertogin, het tweede een beschouwing over haar spirituele plichten. Het eerste boek is geïllustreerd met miniaturen die Margareta voorstellen terwijl ze de zeven werken van barmhartigheid beoefent; het tweede bevat slechts één afbeelding, waarop de hertogin in haar slaapkamer neerknielt voor de verrezen Christus. Het zijn opnieuw duidelijke beelden van de traditionele, gelovige en plichtsbewuste vorstin.

Margareta was de levende schakel tussen het Engelse en het Bourgondische hof. Toen Edward IV in 1471 enkele maanden in de Nederlanden verbleef, kwam hij onder de indruk van de verfijnde levensstijl die zijn zuster omringde en kreeg hij de smaak van het boeken verzamelen te pakken. Het is niet overdreven te stellen dat Margareta van op afstand een weldoende invloed uitoefende op de Engelse cultuur. Daar bleef het niet bij. De vertegenwoordiger van de Engelse kooplied in Brugge, William Caxton, liefhebberde in zijn vrije uurtjes in de letterkunde en begon in 1469 aan de Engelse vertaling van een recente Franse bundel met verhalen over Troje. Troje was niet zomaar een onderwerp: de legende wilde immers dat Brutus, een kleinzoon van de Trojaan Aeneas, zich had gevestigd in Engeland, dat aan hem zijn naam Brittannië dankte. Margareta was naar de Nederlanden gekomen op een schip dat de *New Ellen* heette, de Nieuwe Helena, en tijdens haar huwelijksfeest waren de Trojaanse lotgevallen een belangrijk thema van de decoratie; de hertog bezat ook prachtige wandtapijten die dit verhaal uitbeeldden. Op een bepaald ogenblik raakte Caxton ontmoedigd in zijn vertaalwerk en zeer diplomatisch verzocht hij Margareta om hulp. Zoals hij later schreef: “Toen ze mijn werk gelezen had vond ze een fout in mijn Engels die ze mij opdroeg te verbeteren en ze beval mij meteen ook om verder te werken en de rest te voltooiën die ik nog niet had vertaald. Haar vreeswekkende bevel durfde ik op geen enkele manier ongehoorzaam te zijn, omdat ik een dienaar ben van hare doorluchtigheid...” In 1475 liet Caxton zijn eindelijk afgeronde vertaling drukken op de persen van Collard Mansion in Brugge. Het resultaat was het allereerste gedrukte boek in de Engelse taal.

Margareta van York ontvangt het afgewerkte Boëthius-handschrift uit handen van David Aubert, in: Boëthius (omstreeks 480-524), in het Frans vertaald door Pseudo-Jean de Meun, *Livre de Boece de Consolation (De consolatione philosophiae)*, Gent, 1476

Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, Abteilung Handschriften und Sondersammlungen, ms. El.f.85, fol. 13v

Margareta van York knielt voor de verrezen Christus, in: *Le dyalogue de la duchesse de bourgne a ihu c[h]rist (Le dialogue de la duchesse de Bourgogne à Jésus Christ)*, navolger van Dreux Jean, Brussel, kort na 1468

Londen, The British Library, add. ms. 7970, fol. 1v

In Caxtons relaas vangen we een glimp op van de directheid en slagvaardigheid waarmee Margareta kon reageren. Die eigenschappen kwamen haar te stade in januari 1477, toen een ware ramp het hertogdom trof. Karel de Stoute voerde al een tijd oorlog in Lotharingen en Savoye, een oorlog waarvoor in de Nederlanden voortdurend impopulaire belastingen werden geheven. In de strenge winter van 1476–1477 belegerde Karel tegen alle advies in met zijn troepen de stad Nancy. Op 5 januari werden de belegeraars zelf aangevallen door een Zwitserse legermacht. De Bourgondische troepen werden afgeslacht, de hertog zelf sneuvelde, zijn bevroren lichaam werd pas twee dagen later op het slagveld geïdentificeerd door een page, die hem herkende aan zijn lange vingernagels en ontbrekende onder-tanden, en door zijn lijfarts, die van zijn oude oorlogs-littekens afwist..

Het nieuws sloeg Europa met verstomming. Waarschijnlijk vernamen Margareta en Maria op 8 of 9 januari de nederlaag, pas de vijftiengste namen ze echter rouw aan. Lodewijk XII van Frankrijk viel meteen Karels bezittingen en steden in Frankrijk aan, kort daarop waagden zijn troepen ook hun kansen in Vlaanderen en Henegouwen, bovendien zette de koning de erfgename Maria onder druk om met een Franse prins te trouwen en zond hij spionnen uit om het volk op te ruien. In de Nederlanden heerste al een opstandige sfeer; de steden waren nooit enthousiast geweest over Karels oorlogsplannen en Maria was een onervaren en onvoorbereide opvolgster. Dat het ooit zo machtige Bourgondische rijk niet als een kaartenhuis in elkaar stortte, is grotendeels aan het snelle optreden van Margareta te danken. Zij adviseerde Maria om in Gent de Staten-Generaal bij elkaar te roepen en er belangrijke toegevingen te doen. Tijdens de vergaderingen liepen de moeders en verdachtmakingen zo hoog op, dat Margareta op een bepaald ogenblik gedwongen werd Gent te verlaten. Men beschuldigde haar ervan Maria te willen uithuwelijken aan één van haar broers in Engeland. Volgens de kroniekschrijver Haynin zou ze bij die gelegenheid op het plein voor het Gravensteen aan de menigte hebben gezegd dat zij misschien wel een vreemdeling van geboorte was, maar geen vreemdeling in haar hart en haar gemoed, en dat ze niet kon of wilde wegzeilen van haar stiefdochter, dat zij haar vaak wilde zien en nieuws van haar wilde ontvangen. "Waarom zij zeer gewaardeerd, geloofd en bemind werd, en verschillende mannen en vrouwen die haar zagen en hoorden werden tot tranen toe bewogen."

De hertogin zorgde er bovendien voor dat het al eerder door Karel geplande huwelijk van Maria met Maximiliaan van Oostenrijk snel plaatsvond. Dit huwelijk met de zoon van de keizer van het Heilig Roomse Rijk moest een definitief politiek tegengewicht bieden aan de gevaarlijke intriges van de Franse koning; het bepaalde eeuwenlang de geschiedenis van de Nederlanden. Hoewel de naam Margareta van York in onze geschiedenisboeken zelden vet gedrukt staat, valt haar invloed op onze gewesten door haar beslissende optreden in 1477 maar moeilijk te overschatten.

Atelierkopie naar Rogier van der Weyden, Karel de Stoute, omstreeks 1454

Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie

Nicolas Reiser (?), Portret van Maria van Bourgondië, omstreeks 1500

Wenen, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie

Keizer Maximiliaan I was de man van Maria van Bourgondië en de vader van Margareta van Oostenrijk

Naar Bernhard Strigel (omstreeks 1465-1528), Portret van keizer Maximiliaan I, 1512-1517

Wenen, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie

Na het huwelijk van haar stiefdochter vestigde Margareta zich als *douairière* in Mechelen, de rijkste en meest centraal gelegen stad van haar weduwengoed. Mechelen was minder opstandig dan de grote steden Gent en Brugge. Bovendien had Karel de Stoute in 1473 beslist er zijn centrale administratie te vestigen – een vernieuwend concept, vermits de hertogen in principe zelfs geen vaste verblijfplaats hadden en hun diverse diensten, archieven, rekenkamers en gerechtshoven tot dan over hun domeinen verspreid waren. Margareta kocht er in 1477 het *Hof van Kamerijk* van bisschop Jan van Bourgondië, een bastaardbroer van Filips de Goede. De stad, die veel voordelen verwachtte van Margareta's aanwezigheid, betaalde de verbouwing van dit Hof tot een representatieve woning: onder leiding van Anthonis I Keldermans werd onder meer een grote zaal met een afzonderlijke ingang via een achthoekige traptoren toegevoegd. In 1497 liet de weduwe het *Hof van Kamerijk* over aan haar stiefkleinzoon Filips en zijn bruid en verhuisde zij naar een kleiner onderkomen in de Korte Maagdenstraat, de kern van het latere *Hof van Savoye*, de residentie van Margareta van Oostenrijk.

Renier Blokhuisen, De residentie van Margareta van York in Mechelen, gravure, 1727, in: Antonius Sanderus, Chorographia sacra Brabantiae, Den Haag, 1726-1727, vol. III: 30
Mechelen, Stadsarchief

Dankzij een welwillende regeling, getroffen door haar dankbare stiefdochter Maria van Bourgondië, werd Margareta in 1477 de rijkste weduwe van Europa. Haar politieke rol was echter niet uitgespeeld. Ze leerde Maximiliaan van Oostenrijk Nederlands en droeg in 1478 Filips, het eerste kind van Maria en Maximiliaan, ten doop. Bij die gelegenheid toonde ze opnieuw haar slagvaardigheid. De immer stokkende Franse koning had immers geruchten laten verspreiden dat de nieuwe erfgenaam van de Bourgondiërs een meisje was. Na de terugkeer uit de kerk liet Margareta de baby uitkleden en toonde ze hem aan de menigte, een zet die onmiddellijk bijval en bewondering oogstte, en een bewijs te meer dat ze goed wist hoe ze met het volk moest omgaan. In 1480 werd ze de doopmeter van Margareta, het tweede kind in het hertogelijke gezin. Twee jaar later moest ze het hoofd bieden aan een nieuwe crisis, toen Maria van Bourgondië na een jachtongeval stierf en haar echtgenoot aanstelde als regent tot de meerderjarigheid van Filips.

Schilderijtjes die dienst deden als een aanbeveling van de territoriale en strategische voordelen die een verbond met de geportretteerden met zich zou meebrengen
Atelier van Pieter van Coninxloo (?), Diptiek met Filips de Schone en Margareta van Oostenrijk, omstreeks 1495

Londen, The National Gallery

De Staten-Generaal weigerden het gezag van Maximiliaan te erkennen, hielden de kinderen Filips en Margareta in een kasteel bij Gent gegijzeld en huwelijkten de driejarige Margareta zonder toestemming van haar vader uit aan de Franse kroonprins in ruil voor een vredesverdrag met Frankrijk. In deze moeilijke jaren van quasi-burgeroorlog bleef Margareta van York haar schoonzoon (en de laatste wens van haar stiefdochter) trouw. Toen er in 1485 eindelijk een verzoening tussen Maximiliaan en de stad Gent plaatsvond, liet zij de kleine Filips naar Mechelen overkomen en nam er het toezicht op zijn opvoeding op zich. Opnieuw vervulde ze de rol van pleegmoeder voor de dynastie. Later zou ze Filips' kinderen opvangen toen hij en zijn vrouw voor lange tijd naar Spanje reisden.

Twee anekdotes uit Margareta's weduwschap illustreren wat in onze ogen het mantel-en-degenfilm-aspect van de vijftiende eeuw zou kunnen zijn. Een brief uit de Mechelse archieven, door Margareta aan het stadsbestuur geschreven op 15 december 1477, getuigt van haar bezorgdheid om het lot van de edelvrouw Antoinette van Humbercourt, de weduwe van een vertrouweling van Karel de Stoute die na de dood van de hertog door de opstandige Gentenaren was terechtgesteld als zondebok voor het hertogelijke beleid. Antoinette had zich met haar kinderen in Mechelen gevestigd en genoot de bescherming van zowel Margareta als Maria van Bourgondië. Rijke weduwes waren gegeerde huwelijkspartners, ook voor avonturiers. Toen Antoinette van Humbercourt op 13 december 1477 op bedevaart ging naar Onze-Lieve-Vrouw-van-Hanswijk, werd ze geschaakt door een schildknaap, Adriaan Vilain, die haar ontvoerde naar Rupelmonde en haar probeerde te dwingen met hem te trouwen. Margareta van York vond dat de Mechelse schepenen in deze zaak verdacht weinig ondernamen. "Zeer dierbaren en geliefden. Wij schrijven u naar aanleiding van de overval op en de ontvoering van de vrouwe van Humbercourt, bij de poort van onze stad Mechelen. En wij zijn verbaasd over de geringe ijver die u aan de dag heeft gelegd om deze vrouwe te vinden en de misdadigers te vatten..." De Mechelse schepenen hadden inderdaad het beheer van de goederen van Antoinette van Humbercourt al overgedragen aan familieleden van de ontvoerder, dit ten nadele van haar kinderen. Maar de druk die Margareta, Maria en Maximiliaan uitoefenden, leidde er toch toe dat de weduwe bevrijd en Vilain gearresteerd werd. Vier jaar later echter verleende Maximiliaan de ontvoerder uit eigenbelang al een genadebrief, waardoor de zaak teniet werd gedaan.

Margareta was niet alleen een pleegmoeder voor de dynastie van de Bourgondiërs, ze was dat ook voor de dynastie van York. Haar broer Richard III had haar broer Edward IV van de troon verjaagd en diens zontjes, Edward en Richard, opgesloten in de Tower, waaruit deze kinderen in 1483 spoorloos verdwenen. In 1485 sneuvelde Richard III zelf in de slag bij Bosworth en de overwinnaar, Henry Tudor, besteeg de Engelse troon als Hendrik VII. Bij wijze van verzoenend gebaar huwde hij een prinses uit het verslagen huis van York, Elisabeth, een nichtje van Margareta. De zaak van de verdwenen koningszonen in de Tower bleef de gemoederen echter bezighouden en in 1491 ontving en huisvestte Margareta in Mechelen vol vreugde een jongeman die zich uitgaf voor Richard, de jongste van de prinsen die op miraculeuze ontsnapt zou zijn en die nu zijn recht op de Engelse troon opeiste. Margareta leek deze jongeman te geloven, net zoals Maximiliaan en heel wat andere Europese vorsten die hem geruime tijd steunden in zijn strijd tegen Hendrik VII. Er was zelfs even sprake van een huwelijk met de intussen uit Frankrijk teruggekeerde tiener Margareta van Oostenrijk. Deze Richard kreeg troepen bij elkaar en waagde enkele aanvallen in Engeland; in 1497 werd hij verslagen en gevangengenomen en bekende hij Perkin Warbeck (of Pierkin Wezebecque) te zijn, de zoon van een schipper uit Doornik. Toch schijnt Hendrik VII lang aan zijn identiteit te hebben getwijfeld; historici hebben de mogelijkheid geopperd dat Perkin een bastaardzoon was van

Edward IV. De Engelse kroniekschrijver Hall merkte op dat Margareta "meende God bij Zijn voet vast te hebben, terwijl ze de duivel bij zijn staart hield." De zaak is nooit helemaal opgehelderd, maar ze wijst wel op een typische reactie: ook na de dood van Karel de Stoute deden onder het volk nog jarenlang geruchten de ronde dat hij ergens als berouwvol kluisenaar in de bergen leefde, precies zoals in de achttiende eeuw, na de dood van de jonge Lodewijk XVII, verschillende lieden zich uitgaven voor de Franse troonopvolger.

Misschien was Margareta's meest persoonlijke activiteit tijdens haar weduwschap haar optreden als beschermvrouwe van talrijke kloosters en kerken en haar krachtdadige steun aan de observantiebeweging, het streven naar een terugkeer tot de oorspronkelijke geest van de kloosterregel in verschillende religieuze ordes, een belangrijke factor in de Nederlanden tijdens de veertiende en vijftiende eeuw. Margareta legde verschillende kloosters onder haar gezag een strengere leefregel op en stond erom bekend alleen bekwame en vrome geestelijken te benoemen. Heel kenmerkend is haar verering voor Colette van Corbie, de hervormster van de Franciscanen en stichtster van de Arme Klaren die in 1447 in Gent overleed. Margareta schonk het klooster waar de heilige begraven lag een prachtig geïllustreerde *Vita* van Colette. Op de laatste bladzijde schreef ze eigenhandig de opdracht: "*Votre loyale fille Margarete Dangleterre priez pour elle & pour son salute*". Uw trouwe dochter Margareta van Engeland bid voor haar en voor haar zielenheil". Die paar regels van haar grote, slordige geschrift brengen een vrouw van vijfhonderd jaar geleden plotseling dichterbij.

Wanneer we de miniaturen bekijken waarop de hertogin staat afgebeeld, met dat typische silhouet van *hennin* en hermelijn, dan lijkt ze de laatste echte vertegenwoordiger van het Bourgondische rijk. Haar wereld scheen onwankelbaar, maar enkele jaren na haar dood al stuurde Hendrik VIII in Engeland aan op een breuk met de katholieke kerk, verhief de stem van Luther zich om de uitwassen aan te klagen waartegen de observantiebeweging een schuchtere reactie was geweest, brandden de kettens en verwoestten beeldenstormers of plunderende soldaten haar grafmonument in de kerk van het Recollectenklooster in Mechelen. Toch zorgde ze ook na haar dood nog voor een interessante ontwikkeling. In haar testament liet ze een bedrag na om een arme jongeling in Leuven te laten studeren. De eerste die van deze beurs kon genieten, was een zekere Adriaan Floriszoon uit Utrecht. In 1522 werd hij de eerste en voorlopig enige paus uit de Nederlanden, Adrianus VI.

**Portret van Margareta van
Oostenrijk als prinses,
Zuidelijke Nederlanden,
omstreeks 1490**
Privé-verzameling

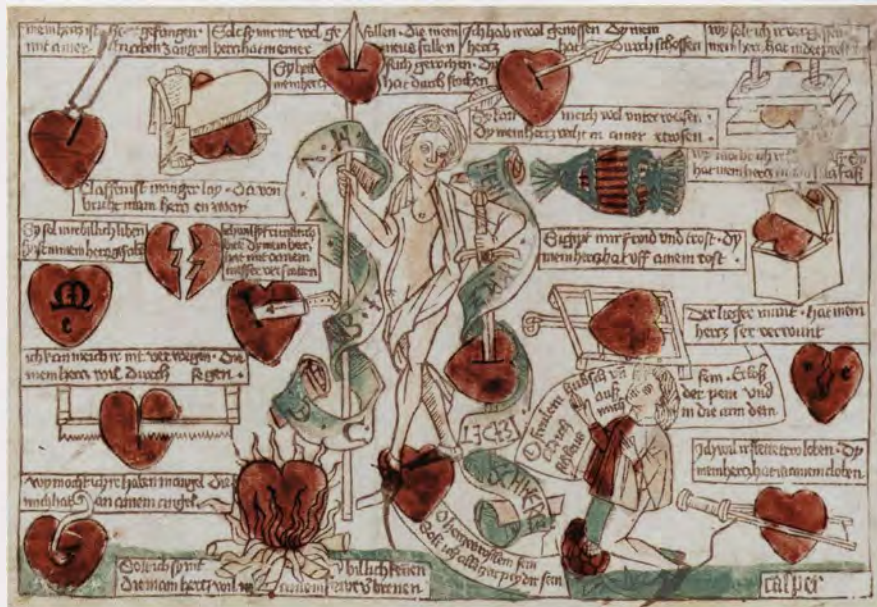
De margriet

Een leven rijk aan noodlottig fortuin

Toen stelde ik mijzelf de volgende vraag: waarom, zo verbaasde ik mij, waren zij met zo weinigen, de schrijvers die hadden getracht de redenen op te sommen die er zijn om de vrouwen te loven? De vraag leidde mij dadelijk tot de vaststelling dat geen enkel schrijver het had aangedurfd om de deugden der vrouwen boven die van de mannen te stellen: niet één had het gewaagd te zeggen dat het vrouwelijk geslacht duidelijk het mannelijke overtreft.

(H.C. Agrippa, *Over de voortreffelijkheid van de vrouwen*, 1509)

Bella gerant alii, tu, felix Austria, nubes. Laat anderen oorlog voeren; jij, gelukkig Oostenrijk, huwt. Maximiliaan van Oostenrijk, weduwnaar van Maria van Bourgondië, vader van Filips en van Margareta, geldt als een man die een zeer succesrijke huwelijkspolitiek wist te voeren, zo succesrijk dat zijn familie voor eeuwenlang de belangrijkste in Europa werd. Maar schijn bedriegt: Maximiliaans huwelijkspolitiek was niet geslepener of vooruitziender dan die van andere vorsten, hij had alleen het geluk dat de koningshuizen waaraan hij zijn kinderen uithuwelijkte hun eigen telgen en opvolgers in hoog tempo verloren, zodat alle erfenissen tenslotte in zijn familie samenstroomden.

Drie huwelijken

Zonen waren noodzakelijk voor de opvolging, dochters vormden een geweldig diplomatiek reservoir voor het sluiten van allianties. Een heerser, die naam waardig, beloofde zijn dochters vanaf hun kleutertijd aan zoveel mogelijk kandidaten – dat had Karel de Stoute met Maria van Bourgondië gedaan, totdat zijn keuze uiteindelijk definitief op Maximiliaan was gevallen. Maximiliaan wilde ongetwijfeld zijn dochter Margareta op dezelfde manier inzetten. De andere maatschappelijke standen dachten overigens niet genuanceerder over persoonlijke vrijheid. Toen de Staten-Generaal Maximiliaan als regent weigerden te erkennen, hielden ze, zoals reeds aangehaald, Filips en Margareta in een kasteel bij Gent gegijzeld en verkochten ze het driejarige meisje aan de Franse koning Lodewijk XI, de erfvijand van het Bourgondische huis, in ruil voor een vredesverdrag, het verdrag van Atrecht (Arras) genoemd.

Meester Casper van Regensburg, *Vrouw Minne's macht over mannenharten*, omstreeks 1485

Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Kupferstichkabinett

Margareta van Oostenrijk in een medaillon met haar motto in: Jean Franco, *La genealogie de l'empereur Charles Vme de ce nom, de don Fernande, roy d'Ongrie et celle de madite Dame, Zuidelijke Nederlanden, tussen 1527 en 1530*

Paris, Bibliothèque nationale de France, ms. fr. 5616, fol. 52

mentaron . et fait deffence de Dames et autres
spectacles et Joyensetes certains Jours durant
Et rhims les pimes . Dilles . ritez et Villages
de l'empire furent pour le salut de son ame retenir
exequos et parentales . selon la costume pprime
Si ne fait a Doubter que son ame party d'ung
corps armé de tant de belles et heronques bestes
ne soit en paradis .

Marguerite Auguste Archiducesse
Daustrice ducesse et Cotesse de bouyger

Met een zwaarbewapend gevolg – om een ontvoeringspoging door Maximiliaan te vrijdelen – vertrok Margareta op 24 april 1483, in het vertrouwde gezelschap van haar voedster Jeanne de Bousanton, naar het zuiden. Omdat de Franse koning weduwnaar was en zij de vrouw zou worden van zijn zoon, werd ze vanaf de eerste stappen in Frankrijk begroet als de nieuwe koningin van het land. In het slot van Amboise, aan de oever van de Loire, ontmoette ze haar toekomstige, de twaalfjarige Karel, *le petit Charlet*, en op dezelfde dag vierde men de verloving en het huwelijk. Enkele maanden later stierf Lodewijk XI en werd de driejarige Margareta officieel de Franse koningin, *la petite royne*. Karels oudste zuster Anne de Beaujeu was aangesteld tot regent van Frankrijk. Deze intelligente vrouw zorgde ervoor dat Margareta haar min bij zich kon houden en dat ze een uitstekende gouvernante kreeg, Madame de Segré. Margareta genoot in Amboise een verzorgde en zelfs kunstzinnige opvoeding, zij leerde er Latijn, tekenen en schilderen, zingen en musiceren. Omdat zij koningin van Frankrijk was, leek het niet nodig haar andere levende talen dan het Frans te onderwijzen.

Margareta was niet de enige erfdochter in Europa. In 1488 stierf onverwacht de hertog van Bretagne, het laatste nagenoeg onafhankelijke hertogdom in Frankrijk; zijn twaalfjarige dochter Anne kreeg meteen een enorm strategisch belang voor alle omringende staatshoofden. Anne koos in 1490 Maximiliaan van Oostenrijk, die intussen zijn vader had opgevolgd als Rooms keizer, tot bruidegom. Dit wekte paniek aan het Franse hof, dat Bretagne onder de invloed van de Franse kroon wilde zien. Franse troepen vielen Bretagne binnen, boekten daar militaire successen en al gauw kwam Anne, de 'met de handschoen' (bij volmacht) gehuwde keizerin die haar keizer nooit had gezien, tot het inzicht dat het voor haar landen en onderdanen beter zou zijn, als ze Karel VIII van Frankrijk huwde. Dat was in principe mogelijk, vermits noch haar, noch zijn vorige huwelijk en in den vleze was voltrokken, maar er was wel pauselijke dispensatie voor nodig. Die werd aangevraagd noch afgewacht: op 6 december 1491 trouwden Anne van Bretagne en Karel van Frankrijk in het slot van Langeais, amper vijftig kilometer van Amboise. Margareta moet dit hebben gevreesd, hoeveel het ook voor haar verborgen werd gehouden. De kroniekschrijvers vermelden een droom die ze in die periode regelmatig had: zij had als taak om in een mooi park een margriet te beschermen, maar kon niet beletten dat een ezel (*âne*/Anne) de bloem opat.

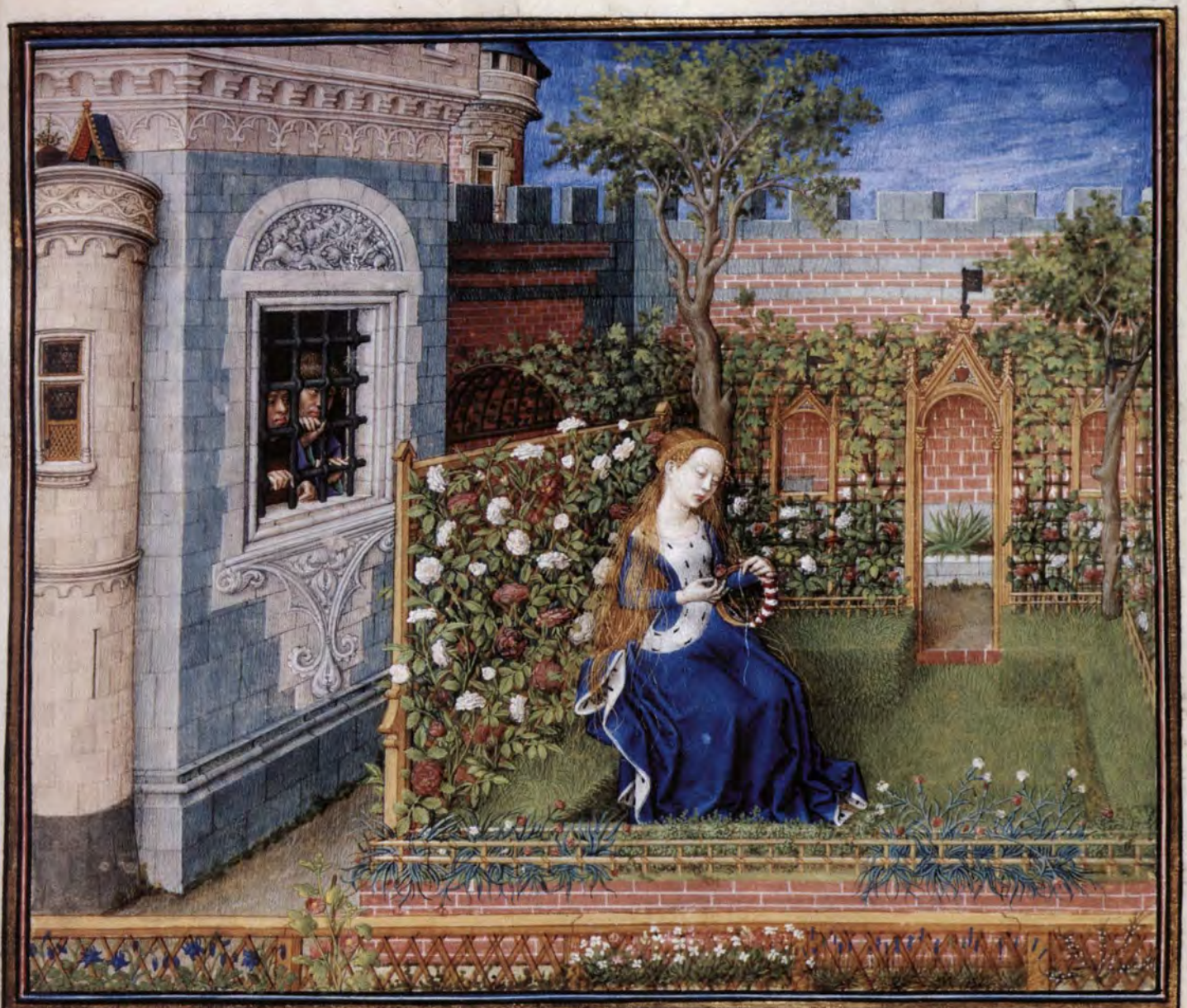

puissant estat qui ont este malheureux
 fcs nous y trouuerons deux raisons
 a leur malheurete. La premiere pour
 ce quelles ont eu quelque fois prospere

Het voldongen feit wekte een enorm schandaal. Maximiliaan had echter zoals gewoonlijk geen geld om doeltreffend oorlog te voeren en uiteindelijk werd de zaak in der minne en nogal minnetjes geregeld, zodat de vernederde Margareta mét haar bruidsschat naar Bourgondië kon terugkeren. Op de terugweg in Valenciennes werd zij feestelijk onthaald, de bevolking scandeerde de vreugdekreet "Noël, Noël!", waarop zij repliceerde: "Ne criez pas Noël, mais bien Vive Bourgogne! Roep niet Noël, maar Leve Bourgondië!" Ze was geestig, deze dertienjarige prinses, en ze wist net als haar doopmeter met de volksmassa om te gaan. Margareta van York wachtte haar op in Kamerijk, in Bergen zag de ex-koningin van Frankrijk haar broer Filips voor het eerst in tien jaar weer, en samen reisden ze naar Mechelen.

**Margareta van Oostenrijk
 als koningin van Frankrijk**
 Wenen, Österreichische
 Nationalbibliothek, cod. 2625,
 fol. 3

**De amazone Emilia zittend
 in een besloten tuin en
 gadeslagen door Arcita
 en Palemone, in: Giovanni
 Boccaccio, Théséide,
 Barthélemy van Eyck en de
 Meester van de Gentse
 Boccaccio, Anjou,
 omstreeks 1460**
 Wenen, Österreichische
 Nationalbibliothek, cod. 2617,
 fol. 53

Debus montant aucques ses
 cheuault venoit l'umble beste du
 ciel que porta enuix C'est adire
 que Le soleil estoit ou signe

Maximiliaans vrouw is dus uiteindelijk getrouwd met zijn schoonzoon, Margareta's man heeft haar schoonmoeder gehuwd; deze absurde situatie belette de keizer geenszins om nieuwe echtverbintenissen te smeden voor zichzelf en zijn nazaten. Hij trouwde met Bianca Maria Sforza, telg uit de dubieuze maar schatrijke heersersfamilie van Milaan; Margareta en Filips huwelijkte hij in een dubbelslag uit aan Juan en Juana, kinderen van de katholieke koningen van Spanje, Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië. Opnieuw werd alles eerst met de handschoen bekrachtigd. Juana kwam in september 1496 per schip in de Nederlanden aan, Margareta vertrok in januari 1497 per schip naar Spanje. De kleine vloot kwam zowel in het Kanaal als bij Biscaye in stormen terecht, de laatste was zo angstaanjagend dat Margareta een beurs met goudstukken en een papertje met haar naam aan haar hand liet vastbinden, om zichzelf een waardige begrafenis te verschaffen mocht het schip zinken en haar lichaam ergens worden gevonden. Het noodweer ging onverwacht liggen en bij die gelegenheid deed Margareta aan haar begeleiders het voorstel dat ieder zijn eigen grafschrift zou dichten. Haar persoonlijke bijdrage is beroemd geworden:

*Cy-gist Margot, la gentil' damoiselle
Qu'ha deux marys et encore est pucelle.*

Of, zoals Jan Frans Willems het in 1837 vertaalde:

Hier ligt Margriet, een meisje hupsch en rijk,
Gestorven maegd in 't tweede huwelijk.

Leest men de biografieën, dan blijkt dat zowel Juana als Juan meteen tot over hun oren verliefd werden op hun Bourgondische echtgenoten en dat hun liefde werd beantwoord. Het zou echter voor beide Spaanse koningskinderen slecht aflopen: Juana begon zich tegenover de charmante flierefluiter Filips jaloers te gedragen en kon niet aarden in de Nederlanden; de jonge kroonprins Juan, die geen sterk gestel had, raakte "uitgeput door passie", zo schrijven ooggetuigen aan het Spaanse hof. Op 26 september overviel hem een hevige koorts. Op 4 oktober 1497 dicteerde Juan zijn testament, waarin hij "zijn zozeer beminlijke en zozeer beminde vrouw" vermeldde. Twee dagen later overleed hij. Later noemde men hem "de prins die stierf van liefde". Margareta was zwanger, kreeg in december voortijdig weeën die veertien dagen aanhielden, en baarde een dood kind, wellicht een meisje.

Opnieuw moest ze een land achterlaten waar ze koningin had kunnen zijn, en naar de Nederlanden terugkeren. In de inventaris die opgesteld werd bij haar vertrek, wordt voor het eerst een voorwerp vermeld met haar lijfspreuk: een gouden armband met een opschrift in wit en zwart email, *Fortune Infortune Fort Une*, 'Fortuin overstelpt haar met tegenspoed'. Op 4 maart 1500 kwam ze aan in Gent, net op tijd om de doopmeter te worden van de pasgeboren zoon van Filips en Juana, Karel. Daarna bood Filips haar het landelijke kasteel van Le Quesnoy aan.

Niet alleen vorsten, ook vorstinnen werden in de Zuidelijke Nederlanden door de steden ingehaald met 'joyeuses entrées' of Blijde Intreden. De feestelijke optocht met Juana (Johanna) van Aragon-Castilië bereikt de Grote Markt in Brussel, Brussel, omstreeks 1496. Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Kupferstichkabinett, ms. 78 D, 5 fol. 31

Speelstuk met portret van Margareta van Oostenrijk, stijl van Hans Kels, omstreeks 1535

Wenen, Kunsthistorisches Museum, Kunstammer

Conrat Meit (1470/1485-1550/1551), Portretbuste van Philibert II van Savoye, vóór 1523

Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Skulpturensammlung und Museum für Byzantinische Kunst

Hans Kels de Oude (1480-1559), 32 speelstukken met didactische taferelen rond het thema vrouwenmacht, detail: Orpheus en Euridice, 1537

Venen, Kunsthistorisches Museum, Kunstkammer

Een jonge, aantrekkelijke koninklijke weduwe van twintig was een te mooi schaakstuk om niet mee te spelen, en vader en broer vonden snel een nieuwe echtgenoot: Philibert, bijgenaamd de Schone, hertog van Savoye, strategisch een buffer tussen Frankrijk en Italië. Op 26 september 1501 ondertekende Margareta in Brussel het huwelijkscontract, zij weigerde echter een document te signeren dat haar broer haar voorlegde en waarin te lezen stond dat zij dit huwelijk zonder dwang of overreding aanging. Misschien leek het haar weinig eervol om hertogin te worden, nadat zij koningin en kroonprinses was geweest. Politiek gezien was zij hoe dan ook een realist en stemde zij in met het hele systeem van dynastieke huwelijken, maar een willoze pop was ze niet.

Margareta had geluk. Zij en haar echtgenoot konden het van bij de eerste ontmoeting uitstekend met elkaar vinden. De sportieve, opgewekte Philibert liet met veel genoegen de staatszaken aan haar over, zoals hij eerder zijn bastaardbroer de teugels van zijn hertogdom in handen had gegeven. Margareta ontdekte echter dat deze bastaardbroer zich aan gevaarlijke intriges en uiteindelijk zelfs landverraad had gewaagd. Ze liet hem verbannen en regeerde vanaf dat ogenblik, met de volle toestemming van Philibert, deskundig over Savoye, geholpen door een aantal plaatselijke raadslieden die ze zelf had gekozen en die haar hun hele leven toegewijd zouden blijven. Margareta moet toen gelukkig zijn geweest: ze was getrouwd met een man die van haar hield en haar bewonderde, en ze had een levensopdracht die haar beviel en waarin ze haar talenten kon ontplooiën.

**Jean Lemaire de Belges in
zijn werkkamer, in: Jean
Lemaire de Belges,
La Couronne margaritique,
Savoie, 1504-1505**
Wenen, Österreichische
Nationalbibliothek, cod. 3441

**Margareta rouwend om de
dood van haar echtgenoot
Philibert II van Savoye,
1504-1505, in: Jean Lemaire
de Belges, La Couronne
margaritique, Savoie,
1504-1505**
Wenen, Österreichische
Nationalbibliothek, cod. 3441,
fol. 14v

In het jaar 1504 teisterde droogte maandenlang het hertogdom. Margareta trof zoveel mogelijk maatregelen om een hongersnood te voorkomen. Op 2 september, terwijl de hitte aanhield, reed Philibert uit om te jagen en dronk hij onderweg, bezweet, van een ijskoude bergbron. Rillend en koortsig werd hij een paar uur later thuisgebracht en geen remedie, van gebed tot het fijnstampen van Margareta's kostbare parels om de zieke te versterken, kon nog baten. Toen de hertog op 10 september stierf, vervloekte zijn vrouw het lot, knipte ze haar prachtige blonde haar af en probeerde ze zich uit een torenvenster te gooien. Haar hofdames bewaakten haar dag en nacht, om nieuwe zelfmoordpogingen te vrijdelen.

Toch vond Margareta haar geestkracht terug. Aan het bestuur van het hertogdom kon ze zich niet meer wijden; toen bleek dat zij niet zwanger was, ging de heerschappij over in de handen van René, een halfbroer van Philibert. Met hem geraakte ze snel verward in een dispuut omtrent haar weduwengoed, en om steun te krijgen van haar vader reisde ze in het voorjaar van 1505 naar Straatsburg. Aan deze reis danken we een charmant gedicht, dat ons een meer persoonlijke blik gunt op de vijftientwintigjarige weduwe. Tijdens Margareta's afwezigheid verongelukte een papegaai die nog van haar moeder was geweest en die haar naar Amboise en Spanje had vergezeld; één van haar honden kreeg de vogel te pakken en at hem op. Dit voorval inspireerde hofdichter Jean Lemaire de Belges tot de *Epitre de l'amant vert*, de *Brief van de groene minnaar*, waarin de papegaai zijn lot beklagt, nu zijn meesteres hem verlaten heeft, en besluit een eind aan zijn lijden te maken door in de muil van een hond te vliegen.

**De kroon der deugden, in:
Jean Lemaire, La Couronne
margaritique, Savoye,
1504-1505**

Wenen, Österreichische
Nationalbibliothek, cod. 3441,
fol. 116v

*Bien peu s'en fault que celui ne maudie
Qui me donna tel grace et melodie
Par trop m'apprendre et dictiers et chansons,
Dont autrefois tu aymoies les doux sons;
et me baisois, et disois: Mon amy.*

*Si cuidoye estre un dieu plus que à demy.
Et bien souvent de ta bouche gentille
M'estoit donné repas noble et fertile.
Que diray je d'autres grandz privaultéz,
Par quoy j'ay veu tes parfaites beautéz,
Et ton gent corpz, plus poly que fine ambre,
Trop plus que nul autre varlet de chambre,
Nu, demy nu, sans atour et sans guimple,
Demy vestu en belle cotte simple,
Tresser ton chief, tant cler et tant doré,
Par tout le monde aymé et honnouré?
Quel autre amant, quel autre serviteur
Surpassa oncq ce hault bien et cest heur?
Quel autre aussi eut oncq en fantasie
Plus grand raison d'entrer en jalousie,
Quand maintes fois, pour mon cuer affoller,
tes deux mariz je t'ay vue accoller?
Car tu scéz bien que ung amant graciëux
De sa dame est jaloux et souciëux.
Et nonobstant aucun mot n'en sonnoie,
Mais à par moy grand joye demenoie
En devisant et faisant noise et bruit,
Pour n'empescher de ton plaisir le fruit.
Bien me plaisoit te veoir tant estre aymée
De deux seigneurs de haulte renommée:
L'un fut d'Espagne, et l'autre de Savoie,
Que plus bel homme au monde ne sçavoie.
Bien me plaisoit te veoir chanter et rire,
Dancer, jouer, tant bien lire et escripre,
Paindre et pourtraire, accorder monocordes,
Dont bien tu scéz faire bruire les cordes.
Mais maintenant tout cela tu reboutes
Et ne faiz fors espandre pleurs et gouttes
De tes beaux yeulx, qui jamais n'en sont las,
Sans plus querir ne plaisir ne soulas,
Par quoy je suis de toy mis en oubly.*

“Het scheelt maar weinig of ik vervloek degene, die me mijn charme en zangkunst gaf door me te veel gedichten en liedjes te leren, waarvan jij vroeger de zoete klanken waardeerde. Je kuste me, en zei: Mijn vriend. Dan was ik in mijn verbeelding meer dan een halfgod. En vaak reikten je zoete lippen me edel en rijk voedsel. Wat zal ik zeggen van andere grote vertrouwelijkheden, waardoor ik je volmaakte schoonheid heb gezien, en meer dan enige kamerdienaar je prachtige lichaam, gepolijst als fijn amber? Naakt, halfnaakt, zonder opschik of sluier, half gekleed in een mooi eenvoudig hemd; en hoe men je haar vlocht, zo blond en glanzend, door iedereen bewonderd en vereerd? Welke andere minnaar, welke andere dienaar kreeg ooit hoger goed of geluk? Welke andere had ooit meer reden om in gedachten jaloers te worden, wanneer je, om mijn hart te verwonden, voor mijn ogen je twee echtgenoten omhelsde? Want je weet wel dat een hoofse minnaar jaloers en bezorgd is om zijn dame. Toch repte ik hierover met geen woord, maar beleefde hier in mijn eentje grote vreugde aan, zingend en fluitend, om je genot niet in de weg te staan. Het deed me genoeg je zo bemind te zien door twee heren van uitmuntende naam: de ene van Spanje, de andere van Savoye, de mooiste man die ik ooit zag. Het deed me genoeg je te zien zingen en lachen, dansen, spelen, voortreffelijk lezen en schrijven, schilderen en tekenen, snaren stemmen en erop musiceren. Maar nu wijs je dat alles af en laat je alleen nog een stroom aan tranen uit je mooie ogen vloeien, die dit nooit moe worden. Je zoekt geen vreugde of troost meer, en daarom heb je mij vergeten...”

(vertaald door Leen Huet)

In Straatsburg slaagde Margareta erin de zaak van haar weduwengoed bevredigend te regelen. Met de inkomsten ervan wilde ze uitvoeren wat ze Philipbert op zijn sterfbed had beloofd: werk maken van een gelofte die zijn moeder reeds had afgelegd, om een vervallen klooster te restaureren in Brou, bij Bourg-en-Bresse. Philipberts moeder was kort na het afleggen van deze gelofte overleden en in Brou begraven; Margareta liet ook Philipberts lichaam daar bijzetten. Brou werd een levensproject, de kerk van Saint Nicolas veranderde onder haar leiding in een grafmonument van uitgelezen verfijning. Ook zichzelf ligt er begraven, en haar devies *Fortune infortune fort une* staat overal te lezen.

Conrat Meit, Grafmonument van Philipbert II van Savoye, 1528-1531

Bourg-en-Bresse, Monastère royal de Brou

Terwijl de weduwe zich bezighield met bouwplannen, beleefden haar broer en schoonzus pijnlijke tijden. Juana's jaloezie en melancholie namen overhand toe. Toen haar moeder in 1504 overleed, werd zij de rechtmatige koningin van Castilië, maar op dat moment deden al geruchten over haar ontoerekeningsvatbaarheid de ronde. Haar vader Ferdinand greep die aan om zich tot regent te laten benoemen. Haar echtgenoot Filips besloot dan weer te bewijzen dat Juana niet krankzinnig was, zodat hij een groot deel van de macht over Castilië naar zich toe zou kunnen trekken. Tijdens een gezamenlijke rondreis door Castilië overleed Filips geheel onverwacht in Burgos, op 25 september 1506. Dit was de emotionele genadeslag voor Juana, die vijf kinderen in de Nederlanden had achtergelaten en zwanger was van het zesde. Zij werd opgesloten in het klooster van Tordesillas en haar vader heerste in haar naam totdat haar zoon Karel meerderjarig zou worden.

Toen Maximiliaan het nieuws van Filips' overlijden vernam, zag hij al zijn plannen voor zijn bestuur in het westen in rook opgaan; zelf werd hij voortdurend in beslag genomen door oorlogen tegen de Ottomaanse Turken. De Bourgondische Nederlanden waren hun natuurlijke erfprins kwijt en in Mechelen woonden vier kleine wezen (Filips' en Juana's tweede zoon Ferdinand werd bij zijn grootvader in Spanje opgevoed). De Staten-Generaal benoemden Maximiliaan ditmaal zonder tegenstribbelen tot regent, maar hij kon die taak onmogelijk met al zijn andere bezigheden combineren. Hij had nog maar één kind over; zij moest worden ingeschakeld om dynastie en heerschappij te redden. Misschien had Margareta hem in Straatsburg, vóór Filips' vertrek naar Spanje, al voorgesteld om er in afwezigheid van haar broer de zaken waar te nemen. Toen was Willem van Croÿ, heer van Chièvres, aangesteld. Misschien herinnerde de keizer zich dit voorstel. In elk geval benoemde hij Margareta op 18 maart 1507 plechtig tot zijn en Karels plaatsvervangster in de Nederlanden.

Robert Peril, Stamboom van het Huis van Habsburg: fol. 17: Ferdinand, Eleonora, Catharina, Maria, Isabella (afgebeeld); fol. 16: Filips de Schone en Margareta van Oostenrijk, 1540

Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Kupferstichkabinett

Meester van de Magdalena-legende, Portret van aarts-hertog Karel als zevenjarige knaap, 1507

Venen, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie

**Atelier van Bernard van Orley
(omstreeks 1488-1541),
Portret van Margareta van
Oostenrijk als weduwe,
omstreeks 1518**

*Bourg-en-Bresse, Monastère royal
de Brou*

Landvoogdes en pleegmoeder

*Tant que je vive mon coeur ne changera
Pour nul vivant, tant soit il bon ou saige,
Fort et puissant, riche, de hault lignaige:
Mon chois est fait, aultre ne se fera.*

Zo lang ik leef verandert niet mijn hart,
Terwille van geen man, hoe goed ook en hoe wijs,
Mchtig en sterk, rijk, van hoog geslacht,
Mijn keuze is gemaakt, een and're is er niet.

*Uit de Albums poétiques van Margareta van Oostenrijk, KB,
hs 10572, fol. 42. Nederlandse vertaling in Jane de Jongh*

Maximiliaan en Margareta hadden uiteenlopende opvattingen over de inhoud van haar functie. De keizer beschouwde zijn dochter als een verlengstuk van zichzelf en zijn politiek, een eenvoudige handlangster. Margareta wilde meer autonomie en had oog voor de problemen van de Nederlanden, die Maximiliaan vaak als een wingewest voor de financiering van zijn oorlogen in het Oosten behandelde. De keizer hoopte trouwens nog altijd dat ze opnieuw zou willen huwen. Buiten medeweten van Margareta had haar broer haar kort voor zijn aankomst in Spanje nog beloofd aan de twintig jaar oudere Engelse koning Hendrik VII, een plan waar Maximiliaan, eveneens buiten haar medeweten, mee had ingestemd. Zij weigerde echter vastbesloten, ook toen haar werd voorgesteld dat ze elk jaar slechts zes maanden in Engeland zou moeten verblijven en de rest van het jaar in de Nederlanden mocht doorbrengen. Drie huwelijken waren genoeg, betoogde ze. Bovendien beriep ze zich op het feit dat ze geen kinderen meer zou krijgen (mogelijk een gevolg van haar zware Spaanse miskraam).

Zoals de meeste vrouwen uit die tijd beseftte Margareta zeer goed de voordelen van het weduwschap. Ze cultiveerde haar imago van weduwe ook zorgvuldig. De portretten van haar, in het zwart, met de sierlijk geplooid witte weduwenkap, *béguine* geheten, zijn nog altijd de bekendste. Haar nieuwe woning in Mechelen noemde ze het Hof van Savoye. Haar lied- en poëziebundels staan vol met teksten over gemis, spijt en trouw:

*C'est pour james qu'un Regret me demeure
Nooit ofte nimmer zal Gemis mij verlaten*

luit de eerste regel van een gedicht dat vaak aan Margareta (uit haar *Album poétique*, KBR, ms 10572, fol. 21 v; Nederlandse vertaling in Jane de Jongh) zelf wordt toegeschreven.

Een vierde bruiloft zou van haar opnieuw een pion maken. Het weduwschap betekende definitieve stabiliteit, die ook nodig was om de Nederlanden te besturen. Evengoed spoorde Margareta haar vader na het overlijden van zijn tweede vrouw aan om opnieuw te huwen, iets waar Maximiliaan zich op zijn beurt tegen verzette: "En wij vinden het om geen enkele reden goed dat wij opnieuw moeten trouwen, maar hebben al eerder ons besluit en onze wil uiteengezet om nooit meer achter een naakte vrouw aan te zitten," schreef hij haar. Toen ze in 1509 van de koningin-weduwe van Portugal een discreet verzoek om een bondgenootschap ontving, meldde ze aan haar vader: "Dit bondgenootschap zou niet beter gesloten kunnen worden dan door het huwelijk van mevrouw Eleonora, mijn nichtje, met de prins en oudste zoon van de koning van Portugal, die, volgens wat de geestelijke mij heeft gezegd, ongeveer negen of tien jaar oud is, zoals zij, of met mevrouw Isabella, welke van de twee u het beste lijkt (...). Monseigneur, het lijkt me, tenzij u daar anders over denkt, gezien het kleine aantal prinses heden ten dage en gezien de voorspoed van de koning van Portugal, die toch onze verwant en bondgenoot is, dat het, om een nog beter bondgenootschap en wederzijds begrip met hem te hebben, goed zou zijn om een van deze huwelijken of ook beide te regelen, indien dit u goeddunkt, en dan zult u nog twee van mijn dames nichtjes over hebben om elders verdragen mee te sluiten." Haar eigen ervaringen hadden Margareta niet principieel afkerig gemaakt van het hele systeem van huwelijkspolitiek en wat twintigste-eeuwse vorsers wel eens de 'handel in prinsessen' hebben genoemd.

**Residentie van Margareta
van Oostenrijk in Mechelen:
ere-trap in de zuidelijke
hofgevel**

Politiek gezien valt op hoe Margareta de lijn die haar grootmoeder van York had uitgezet, trachtte voort te zetten – een lijn die grosso modo het leitmotiv van de aloude Bourgondische politiek was. Die bestond uit: wantrouwen tegenover de Franse politieke doelstellingen; het handhaven van de vrede, wat onder meer bemoeilijkt werd door de al tientallen jaren aanslepende guerrilla-oorlog met de hertogen van Gelre, gefinancierd door Frankrijk; het streven naar een goede relatie met Engeland, waarbij de landvoogdes op moest passen dat ze zich niet tot een huwelijksovereenkomst liet verleiden, eerst met de gierige Hendrik VII, later met zijn flamboyante zoon Hendrik VIII, die ook belangstelling toonde en die haar zelfs aan zijn opperstalmeester Charles Brandon probeerde te koppelen, een knappe man die nogal opzichtig met de landvoogdes flirtte.

Margareta's geleidelijk steeds meer pro-Engelse politiek – bepaald door de noodzaak om daadwerkelijke steun te vinden in de strijd met de hertog van Gelre – zou door Maximiliaans wispelturigheid en voortdurend nieuwe plannen en allianties niet bepaald een succes worden. In 1513 overwoog hij voor de zoveelste keer om, in overleg met Ferdinand van Aragon, een akkoord te sluiten met Frankrijk. Ze schreef: "Monseigneur, tussen de katholieke koning en Frankrijk zijn er grote bergen, en tussen Frankrijk en Engeland ligt de zee; maar tussen deze landen en Frankrijk is er geen scheiding; en u kent de grote en oude vijandschap die de Fransen ons huis toedragen." In een latere brief lezen we (want alles sleepte eindeloos aan en er waren Engelse gezanten op bezoek in Mechelen): "Daarom, Monseigneur, is het nodig en dringend dat het u behaagt een definitieve beslissing te nemen in deze zaak, en dat u mij openlijk en beknopt uw besluit mededeelt. Want wij kunnen niet langer uitstellen, en op de ene manier of de andere is het nodig dat zij uw besluit kennen. Anders vrees ik dat wij van onze vrienden onze vijanden zullen maken. En om u de waarheid te zeggen, door deze vertraging verlies ik reeds mijn krediet en reputatie bij hen."

Terwijl de landvoogdes op deze uitputtende wijze een strijd voerde met haar vader, werd zij in de Nederlanden steeds meer beschouwd als zijn gewillige instrument. Haar grootste tegenstander was Willem de Croÿ, de gouverneur van de jonge prins Karel – overigens benoemd door Maximiliaan, misschien met de bedoeling om het gezag van zijn dochter te ondermijnen. De heer van Chièvres was een pleitbezorger van de vrede met Frankrijk, die de Bourgondische gewesten een stabiele rust en voorspoed zouden brengen. Hij had grote invloed op zijn jonge pupil, meer dan Margareta zelf. Uiteindelijk verzocht hij de keizer, achter de rug van de landvoogdes om, Karel meerderjarig te willen verklaren. Dit gebeurde op 5 januari 1515. Margareta's politieke rol leek abrupt uitgespeeld.

Het duurde drie jaar voordat iemand zich haar nuttige diplomatieke kwaliteiten herinnerde. Toen schakelden de keizer en Karels raadslieden Margareta in om ervoor te zorgen dat Karel door de zeven Duitse keurvorsten tot Rooms-Koning zou worden gekozen, een benoeming die hem bij de dood van Maximiliaan automatisch het keizerschap zou opleveren.

Er waren belangwekkende andere kandidaten: Hendrik VIII van Engeland, de charmante Frans I van Frankrijk en Lajos van Hongarije, de man van Karels zuster Maria. Zoals de geschiedenisboeken uitwijzen, werd deze verkiezing enkel en alleen bepaald door snelle, tactvolle en – niet te vergeten – overvloedige en contante steekpenningen aan de keurvorsten en hun ambtenaren, met misschien nog een huwelijk met de laatst beschikbare Habsburgse prinses, Catharina, als extra lokaas. Het geld werd geleverd door het Augsburgse bankiershuis Fugger. (Frans I gooide als opbod het persoonlijke fortuin van zijn moeder en het huwelijk van zijn zuster Renée in de strijd.) Na het onverwachte overlijden van Maximiliaan in 1519 nam Margareta het heft stevig in handen, ook toen het er de schijn van kreeg dat er militair moest worden opgetreden. De uitkomst is genoegzaam bekend. Op 28 juni 1519 was de verkiezing van de negentienjarige Karel van Oostenrijk een feit. Hij was daarmee in naam de machtigste vorst ter wereld.

Cornelis Anthonisz (omstreeks 1505-1553), Koning Hendrik VIII van Engeland, Antwerpen, omstreeks 1540

Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet

Cornelis Anthonisz (omstreeks 1505-1553), Koning Frans I van Frankrijk, Antwerpen, omstreeks 1540

Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet

Die alder Chriftelijcke Coninck Franciscus: deerte van
dien name / Bydet Gracien Gods Coninck van Branclyck, &c

Robert Péril, De triomftocht van keizer Karel v door Bologna na zijn kroning tot keizer door paus Clemens vi, (24 februari 1530), 1530
Antwerpen, Museum Plantin-Moretus

Cornelis Anthonisz (omstreeks 1505-1553), Koningin Eleonore van Frankrijk, omstreeks 1540
Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet

De beloning liet niet op zich wachten. Karel benoemde Margareta opnieuw tot regentes in de Nederlanden – zij het dat hij, zoals eertijds Maximiliaan, de eindbeslissingen aan zichzelf probeerde te houden – en op 18 september 1520 schonk hij haar de stad en de heerlijkheid van Mechelen.

De landvoogdes zou nog één ogenblik van politieke triomf beleven. De verkiezing in Augsburg had van Karel en Frans I van Frankrijk gezworen aartsvijanden gemaakt. Het was het eeuwenoude probleem van de moeizame relatie met Frankrijk, nu vertegenwoordigd door twee jongemannen die Europa voor jaren in vruchteloze oorlogen konden storten, terwijl er zoveel andere zaken te regelen waren. Frans' moeder was Louise van Savoye, Margareta's schoonzuster. Op 31 juli 1529 slaagden beide vrouwen erin bij Kamerijk een vredesverdrag tussen deze zo verschillende heersers te bewerkstelligen, die de 'Damesvrede' werd genoemd. Het verdrag viel dankzij Margareta grotendeels in het voordeel van de Habsburgers uit, en weer werd een prinses opgeofferd om het te bevestigen: Eleonora, Karels oudste zuster, al weduwe van haar oom, de koning van Portugal, huwde gehoorzaam Frans I.

Ook Karels uiteindelijke keizerskroning in Rome, in februari 1530 door paus Clemens VII, zal de landvoogdes genoeg hebben gedaan. In november begon zij te lijden aan een infectie en kreeg pijn in een van haar benen. Heel snel ontwikkelde zich koudvuur. Op 30 november trok een processie door de straten van Mechelen, om het herstel van de regentes af te smeken. Zij dicteerde op dezelfde dag een brief aan haar neef Karel, opgeschreven door haar secretaris: "Monseigneur, het uur is gekomen waarop ik u niet langer eigenhandig kan schrijven, want ik ben zo ziek dat ik vrees niet lang meer te leven. Mijn geweten is gerust en toegerust en ik ben geheel bereid te ontvangen wat het God zal behagen mij te zenden, zonder enige spijt, behalve dan om uw afwezigheid en omdat ik u niet meer eenmaal kan zien en spreken voor mijn dood, wat ik gedeeltelijk opvang met deze brief die naar ik vrees de laatste zal zijn die u van mij ontvangt. Ik heb u benoemd tot mijn universele erfgenaam (...)

Ik laat u uw landen van herrewaarts over na die ik gedurende uw afwezigheid niet alleen heb bewaard in de toestand waarin u ze verliet, maar grotelijks uitgebreid; en ik geef u het bestuur over dezen terug, dat ik meen trouw te hebben waargenomen, en wel zo dat ik hoop op Gods beloning, uw tevredenheid, monseigneur, en die van uw onderdanen. Ik beveel u nadrukkelijk de vrede aan, in het bijzonder met de koningen van Frankrijk en Engeland. En ten slotte smee ik u, monseigneur, dat de liefde die het u heeft behaagd dit arme lichaam toe te dragen, de zorg voor mijn zieleheil zal worden, en tot aanbeveling zal strekken voor mijn arme dienaars en dienaressen; ik zeg u het laatste vaarwel, monseigneur, en wens u voorspoed en goed leven. Te Mechelen, de laatste dag van november 1530. Uw zeer-nederige tante, Margareta." Enkele uren later, in de vroege ochtend van 1 december 1530 overleed ze.

Conrat Meit, Grafmonument van Margareta van Oostenrijk, 1528-1531
Bourg-en-Bresse, Monastère royal de Brou

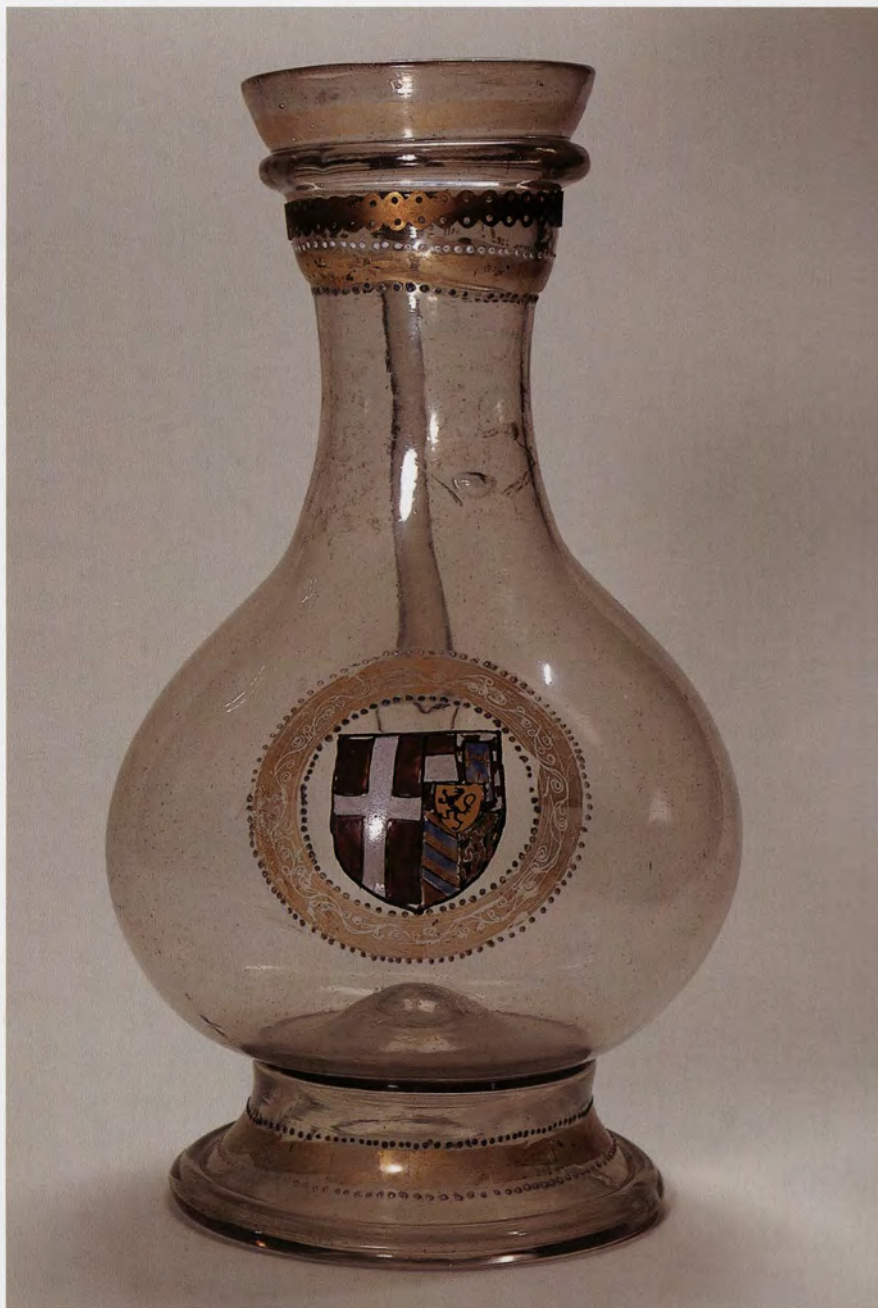

Clara Maclinia, roemrijk Mechelen

Ten huize van twee hertoginnen

Margareta van York en Margareta van Oostenrijk hadden duidelijk tegenovergestelde lijfspreuken: Moge goeds ervan komen, Fortuin overstelpt onfortuinlijk. Verdiept men zich in hun levens, dan valt het verschil in bronnen op: voornamelijk kronieken, documenten, miniaturen, een enkel portret voor de vrouw van Margareta van York; kronieken, documenten, inventarissen van kunst- en boekenbezit, briefwisselingen, filosofische verhandelingen, talrijke portretten vanaf de kindertijd, lofdichten, poëziebundels van vrienden, zelfs enkele eigen gedichten van Margareta van Oostenrijk. Had dit te maken met het tijdsgewricht, het herfsttij der Middeleeuwen of de bloei van de Renaissance, of eerder met hun karakters, met aanleg en belangstelling? In elk geval blijft veel van het persoonlijke leven van Margareta van York beschaafd giswerk. Het fraaist versierde manuscript dat ze bij Simon Marmion bestelde, de *Visioenen van Tondal*, gaat over een trotse, oorlogszuchtige ridder die tot religieuze inkeer komt en zich wijdt aan goede werken en echtelijke trouw. Wellicht is dit te begrijpen als een verwijzing naar haar eigen ervaringen in het huwelijk met Karel de Stoute. Het doet plezier haar te zien in Hans Memlings schitterende *Mystiek huwelijk van de H. Catharina*, waar de elegante Sinte Margareta traditioneel beschouwd wordt als een geïdealiseerd portret van de vorstin. Je kunt je haar enigszins voorstellen in het met paarse taffetas – een warme zijdestof – bespannen privé-vertrek dat ze in Mechelen bewoonde. Daar blijft het bij, zij het dat haar rol als hertogin-weduwe, een opvallend stabiele factor in de bewogen jaren na de dood van Karel de Stoute, in de geesten van haar onderdanen en opvolgers de weg baande voor een lange en opmerkelijke reeks van vrouwelijke regenten, Margareta van Oostenrijk (tante van Karel V), Maria van Hongarije (zus van Karel V), Margareta van Parma (onwettige dochter van Karel V) en aartshertogin Isabella (kleindochter van Karel V).

Door de overvloed aan bronnen lijkt het makkelijker om van Margareta van Oostenrijk opnieuw een persoon van vlees en bloed te maken. Daarbij is het bundeltje liefdesgedichten dat zij vermoedelijk schreef voor Antoine de Lalaing, de graaf van Hoogstraten, en ook wel aan mensen uit haar omgeving liet lezen, door zijn gepolijste en voorspelbare hoofse stijl, zelfs niet het meest persoonlijke document.

Glazen kruik met het wapenschild van Margareta van Oostenrijk, Venetië, omstreeks 1501-1504
Privé-verzameling

Jan Gossaert, genaamd Mabuse (1478-1532), Hermaphroditus en Salmacis, omstreeks 1517
Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen

anque tablean Alva' d'or et d'argent
L'argent

Le en en vue petre' boue en forme d'icelle
de boue Alva' d'or et d'argent fait que
le semble d'une main d'ou de la peinture
est boue' de fraudes et d'argent d'un
d'un transport figures de la bu' nre' s'x
et autres arts ap' d' la mort.

Le en le premier est figure' de la
temptat' fete a nre' s'x de diable

Le en le 2^e g' me' nre' s'x est tout en vue
nante' avec nre' s'x' saint petre' qui pes' s'ent

Le en le 3^e La transfiguration nre' s'x

Le en le 4^e du bap'tisme nre' s'x

"Ik ben ook bij vrouwe Margareta geweest en heb haar mijn portret van de keizer laten zien en het haar willen schenken. Maar omdat het haar zo weinig aanstond, heb ik het weer meegenomen. En 's vrijdags toonde vrouwe Margareta mij al haar mooie dingen; daar zag ik ongeveer veertig kleine taferelen in olieverf, nooit zag ik iets dat dit kon evenaren in helderheid en kwaliteit. Ik zag er ook andere goede dingen, van Johannes [Juan de Flandes], van Jacob Walch [Jacopo de' Barbari]. Ik verzocht mevrouw om het boekje van meester Jacob, maar zij zei dat ze het aan haar schilder [Bernard van Orley] had beloofd. Ook zag ik veel andere kostbare zaken, een kostbare bibliotheek." Met deze woorden beschreef Albrecht Dürer zijn bezoek aan het Hof van Savoye in Mechelen in juni 1521. De landvoogdes ontving de beroemde kunstenaar vriendelijk, hoewel ze zijn portret van haar vader Maximiliaan wellicht te 'gedurfd realistisch' vond, en toonde hem als een trotse verzamelaar haar kunstschaten. Dürer bewonderde de vele schilderijen van Juan de Flandes, waarschijnlijk Jan van Eyck's *Huwelijk van de Arnolfini* en schilderijen en het schetsboek van Jacopo de' Barbari. Schijnbaar verliep het bezoek zo vriendelijk dat hij haar om dat schetsboek durfde vragen, misschien als beloning voor het houtskoolportret dat hij in Brussel van haar maakte en de reeks Passieprenten die hij haar schonk.

Als een echte kunstliefhebber annoteerde Margareta de inventarissen van haar kunstwerken, of ze schreef ze zelf. Men leert eruit dat ze haar boeken, zowel manuscripten als vroege drukken, liet inbinden in rood, blauw, groen en zwart fluweel; dat ze tal van religieuze boeken bezat, kronieken, Arthurromans, Boccaccio's verhandelingen over beroemde vrouwen en ongelukkige edellieden, een boekje over vogels en Gaston Phébus' standaardwerk over de jacht, verschillende verhandelingen over het schaakspel, wetteksten, en enkele werken van Aristoteles.

Bladzijde met de beschrijving van panelen uit het altaarstuk voor Isabella van Castilië door Juan de Flandes, in: Inventaris van de bezittingen van Margareta van Oostenrijk in haar residentie in Mechelen, 9 juli 1523 - 17 april 1524

Titel: Inuentoire des vaicelles d'or et d'argent et aultres joyaulx, tappisseries de drape d'or et d'orfeurerier, que aultres Riches tappisseries et peintures ensemble de tous aultres meubles estans et appartenant a ma tres redoubtee dame Madame madame Marguerite, archiduchesse d'Austrice, duchesse et contesse de Bourgoigne, douairiere de Savoie, fait a l'expresse ordonnance et commandement de Ma dite dame [...]

Parijs, Bibliothèque nationale de France, ms. Colbert 500, no. 128 fol. 76

Juan de Flandes, Het feestmaal van Herodes, omstreeks 1496-1499

Antwerpen, Museum Mayer van den Bergh

Toegeschreven aan Erhard Schön (omstreeks 1491-1542), naar Georg Pencz (1500-1550)
Sultan Süleyman de Grote en zijn echtgenote, na 1530
 Gotha, Stiftung Schloß Friedenstein, Schloßmuseum

In haar bibliotheek hingen ook familieportretten: van de Bourgondische hertogen Jan zonder Vrees en Filips de Goede, van Maria van Bourgondië, een dubbelportret van haar broer Filips en zichzelf als kinderen, portretten van haar grootvader en vader, de keizers Frederik III en Maximiliaan, een portret van haar eerste, Franse echtgenoot Karel VIII, een portret op perkament van Philibert van Savoye in een mantel bezaaid met margrietten; daarnaast talrijke kinderportretten van haar pupillen Karel, Eleonora, Isabella, Maria en Ferdinand, en zelfs een afbeelding van Karel de Grote en de 'Grote Turk' Süleyman. In 'het kleine kabinet' nabij de tuin bewaarde ze stukken amber, takjes koraal, verrschillende schaakspelen, klokken, meer familieportretten, een besloten hofje en exotische voorwerpen uit de nog maar pas ontdekte nieuwe wereld. Margareta bezat voorts schilderijen van Jan van Eyck, Dirk Bouts, Jeroen Bosch, Hans Memling, "een andere kleine Lieve-Vrouwe die een getijdenboek leest, gemaakt door Michiel, een werk dat Mevrouw *ma mignonne* [mijn liefje] noemt, en de kleine God slaapt". Er was ook "een goed schilderij van een mooie slavin, en op het luik daarvan staat Charles Oursson, de controleur van Mevrouw en van haar vader, en ook Mevrouw's hond die Boute heet."

Margareta maakte zelf een inventaris van haar textiel en linnen. Daaronder vallen de prachtige wandtapijten op, die zij als bruidsschat van het Spaanse koningspaar Isabella en Ferdinand ontving, met afbeeldingen van beroemde deugdzaame vrouwen als de Bijbelse Esther en Sint-Helena. Voorts bezat ze een toepasselijke reeks wandtapijten met tafereelen uit Christine de Pizans *Boek van de Stad der Vrouwen*, haar geschonken door de stad Doornik.

In 1523 schonk Karel V aan Margareta een aantal kostbaarheden uit de verzameling die Hernán Cortes hem in 1519 had gezonden na de verovering van Mexico. De schenking omvatte kleurrijke vedertooien, pluimemantels, met mozaïek ingelegde schilden, wapens, tal van sieraden en een opvallende zilveren schijf die de hertogin allemaal in haar bibliotheek tentoonstelde. Hoewel Margareta's politieke belangstelling steeds voornamelijk naar de Nederlanden is uitgegaan, hebben deze prachtige exotische voorwerpen haar ongetwijfeld gefascineerd en bekoord.

Offermes met mozaïekversiering, Azteeks-Mixteeks, Mexico, omstreeks 1450-1521
 Londen, The British Museum

Mozaïekmasker, Azteeks-Mixteeks, Mexico, omstreeks 1300-1521
 Kopenhagen, The National Museum of Denmark, Ethnographic Collections

Koraalstok op gipsen sokkel, Genua (?), tweede helft zestiende eeuw

Wenen, Kunsthistorisches Museum, Sammlungen Schloss Ambras

Tafelsiervat voor peper en zout, Afro-Portugees, Nigeria, eerste helft zestiende eeuw

Antwerpen, Etnografisch Museum

Het reglement van Margareta's hofhouding, opgesteld op 3 april 1525, onthult een ander interessant aspect van haar dagelijks leven. Onder de hoofding "officieren, ambtenaren" lezen we de namen van Conrad Meit, hofbeeldhouwer, hofschilder Bernard van Orley en borduurder Pierre Nijenland, maar ook die van de wasvrouw Leyske van der Vord, verantwoordelijk voor al die hagelwitte en prachtig gesteven en gestreken mutsen en hemden die ons bekend zijn van de portretten, en van de weduwe Johan Lunet, de hofschoenmaakster. De rekeningen getuigen bovendien van het leven van Neuteken, het 'tijdverdrijf' van de hertogin, haar vrouwelijke dwerg, die een eigen verzorgster had. Neuteken intrigueert; in haar groene, oranje of zilvergrijze lakense jurken zal ze een kleurige noot hebben gebracht in de overvolle privé-vertrekken van de hertogin, die volgens

Conrat Meit, Mars en Venus, 1515-1520

Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum

Kam met ajourversiering, Noord-Frankrijk, omstreeks 1500

Parijs, Musée national du Moyen Age - Thermes et hôtel de Cluny

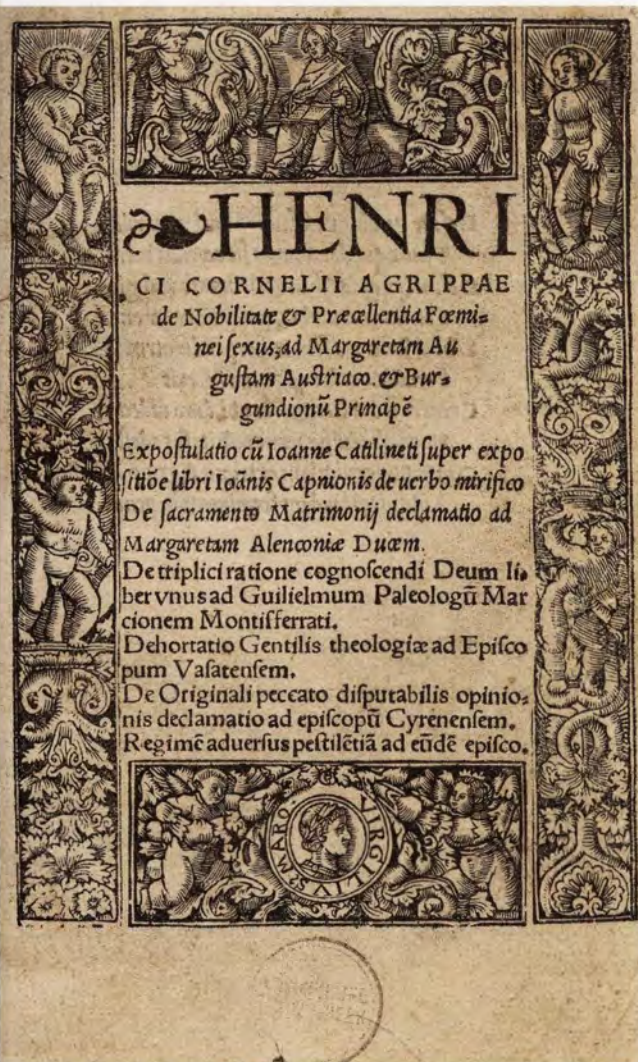
Deze borstspeld in de vorm van een grote witte bloem is een heel bijzonder sieraad, niet alleen wegens de hoogstaande emailleertechniek, maar ook wegens de zeldzame roze toermalijn Parijs, begin vijftiende eeuw

Oxford, The Warden and Fellows of All Souls College

Henricus Cornelius Agrippa (1486-1535), *De nobilitate et praecellencia foeminei sexus*, Antwerpen, 1529

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, Afdeling Bijzondere Collecties

haar twintigste-eeuwse biografe Jane de Jongh in onze ogen zouden lijken op "een ietwat rommelig kleinsteds museum, waar honden en vogels vrije toegang hadden."

Inventarissen bieden slechts momentopnames, we weten dus niet of Margareta van Oostenrijk ooit het uitzonderlijke boek heeft gelezen, dat zijzelf nochtans had geïnspireerd en dat aan haar was opgedragen. In 1506 hield de jonge humanist Cornelius Agrippa van Nettesheim aan de universiteit van Dôle enkele lezingen ter harer ere, waarin hij de adel en voortreffelijkheid van het vrouwelijke geslacht prees. Vrienden raadden hem aan zijn opvattingen in een verhandeling te gieten. In 1509 was dit werk klaar; door vele tegenslagen werd het pas twintig jaar later gedrukt, toen Agrippa in Margareta's dienst in de Nederlanden werkte. Hij zou in Mechelen ook haar grafrede uitspreken.

Er circuleerden heel wat lovende traktaten over de vrouw in die tijd (en hun tegenhangers), maar geen ervan was zo radicaal en beeldenstormend feministisch als dat van Agrippa. Hij stelde zonder meer dat de vrouw het hoogtepunt was van de Schepping, Gods uitverkoren schepsel – dit alles gestaafd met Bijbelteksten – en ging ook de meest praktische argumenten voor die voortreffelijkheid niet uit de weg. "De natuur heeft de vrouw een bewonderenswaardige ingetogenheid geschonken door hun onderbuik niet vooruitstekend te maken zoals die van mannen, maar inwendig en verborgen, besloten, beschermd tegen blikken en handen. [...] Elke maand en volgens een mechanische regelmaat scheiden vrouwen door middel van hun geheime organen alle vochten en overtollige stoffen van hun lichaam af, terwijl mannen voortdurend en over hun hele lichaam vervuild blijven." Wat leidde tot rechtlijnige conclusies: "Ziedaar waarom Christus, die op de meest nederige wijze mens is geworden in onze wereld om door die vernedering zelf de zonden van onze eerste ouders uit te boeten, ervoor gekozen heeft man te worden, het nederigste en vernederendste geslacht, en niet vrouw, omdat het vrouwelijke geslacht te edel en te verheven is voor zijn doel."

Agrippa's boek was naar toenmalige normen een bestseller, en confronteert ons opnieuw met de verfrissende directheid die ook opviel in de *Brief van de groene minnaar* van hofdichter Jean Lemaire de Belges. Wat zouden de landvoogdes en de jonge prinsessen, maar ook Leysken van der Vord, de hofschoenmaakster en Neuteken ervan hebben gevonden?

Conrat Meit (1470/1485-1550/1551), medaillon met borstbeeld van Margareta van Oostenrijk, 1528

Wenen, Kunsthistorisches Museum

Wandtapijt met het wapenschild van Los Cobos y Molina, Doornik, eerste helft zestiende eeuw

Mechelen, Verzameling Koninklijke Manufactuur De Wit

Auteur

Leen Huet is kunsthistorica en schrijfster. De kunsttheorie en artistieke kruisbestuiving tussen Italië en de Nederlanden in de zestiende eeuw hebben haar steeds geboeid. Zij publiceerde samen met Jan Grieten, *Belgisch Museumboek* (1996) en *Oude Meesteressen. Vrouwelijke kunstenaars in de Nederlanden* (1998). Zij schreef ook essays, verhalen en een roman.

Herkomst van de illustraties

Alle illustraties komen uit de catalogus van de tentoonstelling *Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*, uitgegeven door Davidsfonds/Leuven.

Dit magazine verschijnt naar aanleiding van de tentoonstelling

Dames met Klasse.

Margareta van York en Margareta van Oostenrijk

Mechelen, Lamot™, 17 september – 18 december 2005

Wetenschappelijke leiding

Dagmar Eichberger

Curator

Joris Capenberghs

Architecten

Zaha Hadid Architects in samenwerking met Caroline Voet

Productiecoördinator

Steven Op de Beeck

Wetenschappelijke partner

Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk is een productie van MECHELEN 2005 vzw in samenwerking met Dienst Musea, Lamot vzw en de Erfgoedcel Mechelen in het kader van het evenement Mechelen 2005, Stad in Vrouwenhanden

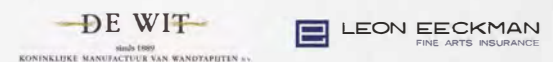

Info: tel. +32 (0)70 22 28 00, www.mechelen2005.be

Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk wordt gesubsidieerd door

met de steun van

temto

Panamarenko
Dames met Klasse
Europalia Rusland

2005-3 € 2,50

43ste JAARGANG / DRIEMAANDELIJKS
JULI - AUGUSTUS - SEPTEMBER 2005 nr. 3
Uitgave Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen v.z.w.
onder de auspiciën van de Vlaamse provincies

Verantwoordelijke uitgever: Peter Wouters, Hofstraat 15, 2000 Antwerpen • Erkenningsnummer P3A116

De Museumgids
Vlaanderen & Brussel

Nieuw OKV-themanummer

Dames met Klasse

Margareta van York en Margareta van Oostenrijk

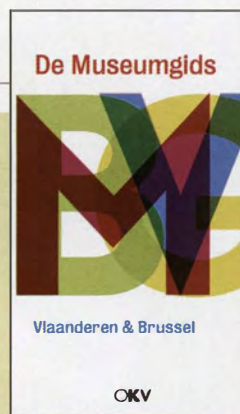
OKV-abonnees ontvangen samen met deze Tendo het themanummer *Dames met Klasse*. *Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*. De publicatie was voorzien voor oktober, maar omdat ze aansluit bij de gelijknamige tentoonstelling die op 17 september opent, komt ze een maand vroeger. Op die manier kunnen de OKV-lezers hun bezoek aan de boeiende expositie optimaal voorbereiden.

De tentoonstelling en dus ook het OKV-themanummer nemen u mee naar Mechelen, vijfhonderd jaar geleden. Twee vrouwen spannen er de kroon: Margareta van York en Margareta van Oostenrijk. Beide dames worden al vroeg weduwe en spelen een actieve rol in het politieke en culturele leven van Europa. Hun hoven dienen als kweekvijvers waarin ouderloze koningskinderen worden voorbereid op het 'echte' leven.

De jonge Karel bijvoorbeeld, die later keizer zal worden, groeit er op onder de hoede van zijn tante Margareta van Oostenrijk. Tal van kunstenaars – zoals Pierre de la Rue, Conrad Meit, Jan Gossaert 'Mabuse' en Bernard van Orley – werken aan en voor het hof in Mechelen. Erasmus en Albrecht Dürer komen er op bezoek. Muziek, beeldende kunst en geletterdheid, geloof en wetenschap komen er op een wonderlijke wijze samen. Getuigen hiervan zijn de rijke bibliotheek met handschriften en gedrukte boeken, een imposante portretgalerij, prachtige wandtapijten, allerlei religieuze werken, een 'rariteitenkabinet' met koralen en luxegerei uit de hele wereld, de allereerste verzameling exotica uit het pas veroverde Mexico... Maar wie zijn deze twee Margareta's eigenlijk?

Deze aflevering is inbegrepen in het abonnement van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen.

Losse nummers kosten € 6,20 (België) of € 6,70 (Nederland). Bestellen kan door storting op rekening 448-0007361-87 (België) of 135.20 (Nederland) van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen vzw met vermelding 'Dames met Klasse'.

De Museumgids Vlaanderen & Brussel

Meer dan 400 musea in één boek: volledig en toegankelijk, boordevol informatie.

Een uitgave van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen. Extra korting voor OKV-abonnees. Lees bladzijden 24-25.

EXTRA

OKV Club

Ter gelegenheid van de voorstelling van het themanummer *Litteraire musea en schrijvershuizen* nodigde Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen vijftig abonnees uit in het AMVC-Letterenhuis voor een live-uitzending van Klara.

Ook in deze Tendo kunnen abonnees kunst van dichtbij beleven. Er is een bezoek aan de grote Panamarenkotentoonstelling in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel, gevolgd door een lunch in The Museum Café. En een rondleiding in het Jakob Smitsmuseum staat eveneens op het programma.

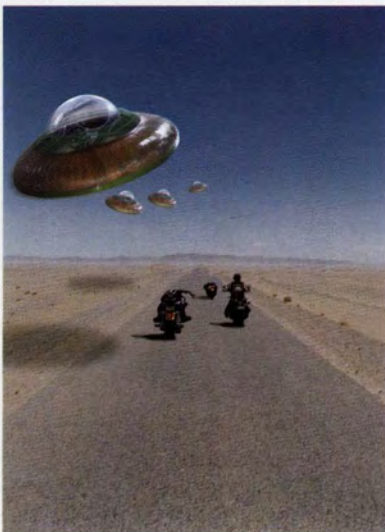
Foto's: Bert Weis

'Bien en aviegne'

Het was een warme zomer, helaas niet letterlijk maar wel figuurlijk in de kantoren van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen. Niet alleen bracht de post tientallen postzakken met niet minder dan duizend ingevulde enquêteformulieren van u, maar ook de honderden musea reageerden op onze oproep voor hun recentste gegevens voor onze museumgids. Uit onze enquête bleek dat u gedrukte informatie zeer op prijs stelt en de uitgave van een nieuwe museumgids is een eerste stap in die richting. Uw andere opmerkingen bestuderen we ernstig zodat we vanaf volgend jaar u nog beter kunnen bedienen.

In dit nummer ook aandacht voor de fascinerende geschiedenis van Mechelen en het beleid van Margatea van York en Margareta van Oostenrijk. Beiden drukten een zichtbare stempel op de stad. Onze volgende thema-aflevering vertelt hun boeiend verhaal en we willen u hier niet op laten wachten. Tegelijk met de opening van de tentoonstelling *Dames met Klasse* ontvangt u dus uitzonderlijk een Tentó en een aflevering. Naast de aflevering maakten we ook nog een boeiende wandelgids waarmee u moeiteloos in de voetsporen van verschillende Mechelse vrouwen kan treden. Een betere voorbereiding op de tentoonstelling kunnen we ons moeilijk voorstellen. Met de woorden van Margareta van York groeten we u, 'Bien en aviegne', moge goeds ervan komen.

Panamarenko.
De retrospectieve!
zie p. 33

TALENT

4 Videokunstenares Anouk De Clercq

REPORTAGE

8 De allerverste reis van de Mercator

MUSEUM APART

Jakob Smitsmuseum: een stulpje in (het) Achterbos

IN BEELD

16 Herfsttijd: Europatijd

26 Art nouveau & Design

34 Dames met Klasse

WEBSTEK

22 Ontroerend goed

KUNSTWERK VAN DICHTBIJ

30 *Prova-car*, een testrit voor Vlaanderen

OPEN NIEUW

38 BELvue museum volledig heringericht

KUNSTTOER

42 Mechelen: stad in vrouwenhanden

KLARA

ZWART OP WIT

KEUZE VAN DE REDACTIE

AGENDA

UIT DE BOEKEN

OPENBAAR KUNSTBEZIT
IN VLAANDEREN
SECRETARIAAT, REDACTIE
EN ABONNEMENTENDIENST
huis 'den Rhyn'
Hofstraat 15
2000 Antwerpen
tel. 03 224 15 30
fax 03 224 15 31
info@okv.be

Bankrelaties
448-0007361-87
385-0590844-80
000-0099920-10
135.20 (NL)

BTW 427 190 176

ISSN 1373-4873
WD 2005/7892/12

UITGEVER
Peter Wouters
peter.wouters@okv.be

HOOFDREDACTEUR
Mark Vanvaeck
mark.vanvaeck@okv.be

REDACTIE
Daan Rau, Rik Sauwen, Karl Marcelis,
Philip Willaert, Eva Wuyts,
Ludo Dosogne, Anne Brumagne

FOTGRAFIE
Saskia Vanderstichele

VORMGEVING
Geert Verstaen

DRUK
New Goff, Gent

PRE-PRESS
Grafisch Buro Geert Lefevre

PUBLICITEIT
03 231 28 00 (B-promotion)

ABONNEMENTENDIENST EN WEBSITE
Gerrie Coomans
gerrie.coomans@okv.be

VRIJWILLIGERS
Emmanuel Beyers, Gudrun Heymans,
Jeroen Lanootte, Jessica Moyersoan,
Gaston Van der Cruyce

ADVERTEERDERS IN DIT NUMMER

Aboriginal Art Gallery (blz. 41), Art & Exhibition Services (blz. 7), Art Travel (blz. 21),
Caermersklooster (blz. 7), Dexia Bank (blz. 48), Expo Libramont (blz. 37),
Museum van Deinze en de Leiestreek (blz. 21), Vellinghuis Loeckx (blz. 41)

PHILIP WILLAERT

“Ik ben videokunstenares geworden vanuit een innerlijke noodzaak,” zegt Anouk De Clercq overtuigd.

Op de jongste editie van Art Brussels maakte ze furore met *Building*, een video geïnspireerd op het Brugse Concertgebouw, waarvoor ze de Illy-prijs ontving.

Iets in kunst doen

In *Building* gaan tijd en ruimte langzaam in elkaar op. Het is een wat tegendraadse video. Het flitsende, snelle en beweeglijke van de klassieke filmische retoriek wordt compleet losgelaten. De uitgekende syntaxis en het trage verloop vergen voor de maker bijzondere concentratie. Die concentratie vindt Anouk De Clercq vandaag in een rustige buurt in de nabijheid van het Schumannplein. Tevoren woonde ze in de bruisende Dansaertstraat pal in het centrum van de hoofdstad. We zoeken haar op in haar appartement in een typisch Brussels herenhuis uit het begin van de vorige eeuw. Het is een warme zomerse dag. De ramen staan open, de bewegingen op de planken vloer echoën lichtjes in de hoge woonruimte. Aan de voet van de schoorsteenmantel liggen enkele silexkeien keurig gegroepeerd. “Een souvenir van een van mijn reizen,” zegt Anouk, net terug van een werkvakantie in IJsland. Op tafel glanzen escapadetijdschriften: Grande, Elders & Anders. “Mijn moeder brengt ze voor me mee. Ze weet dat ik van reizen houd.”

Over thuis: “Mijn ouders hebben me cultuurminnend opgevoed. Op mijn elfde nam mijn moeder me bijvoorbeeld mee naar Rosas en Alain Platel.” Toen ze nog in Gent woonde, volgde Anouk gedurende tien jaar zang, piano en ritmiek aan de muziekschool. Op haar zestiende sloeg de twijfel toe en verkende ze als leergierige bakvis andere wegen. “Ik trok naar Studio Skoop, ging naar De Andere Film, bezocht Arca en Nieuwpoorttheater.

Er was het Proka-gebeuren aan de Gentse Academie waar ik onder de indruk raakte van Japans Butoh theater. De indrukken sloeg ik op. Ik voelde vrij vroeg al dat ik iets in de kunst wilde doen. In die dagen schreef en las ik veel. Ik verslond avonturenboeken en schreef over dingen die gebeurden, ook theaterstukken die ik dan met andere kinderen opvoerde.”

Een eigen filmtaal ontwikkelen

Verschillende disciplines interesseerden Anouk De Clercq, wat haar studiekeuze er niet gemakkelijker op maakte. “Ik twijfelde tussen theater, film en Germaanse filologie. Een ding wist ik toen zeker: ik was in cultuur geïnteresseerd. Sint-Lukas Brussel was toen een erg complete opleiding, dus ik dacht: dat is het, en schreef me in voor een klassieke filmopleiding. De studie heb ik nooit afgemaakt maar via Sint-Lukas kwam ik gelukkig in contact met Ana Torfs. Ze gaf een workshop in het eerste jaar, wat me ontzettend is bijgebleven. We hebben veel gesprekken met elkaar gevoerd. Door haar werk besefte ik hoe dicht ik bij haar taal stond, ik begreep haar werk en ik zag daarmee ook ineens die band die ik in mijn prille jaren had met Rosas. We zaten, hoe moet ik het zeggen, omzeggens in hetzelfde taalbad. Die taal die ik herkende was een organische en gevoelsmatige taal. In de klassieke filmopleiding gaat het te dikwijls over rationaliteit en structuur. Ik vond dat weinig uitdagend en ook te weinig diepgang hebben. Men ging teveel in op de psychologie, banale kwesties tussen mannen en vrouwen.”

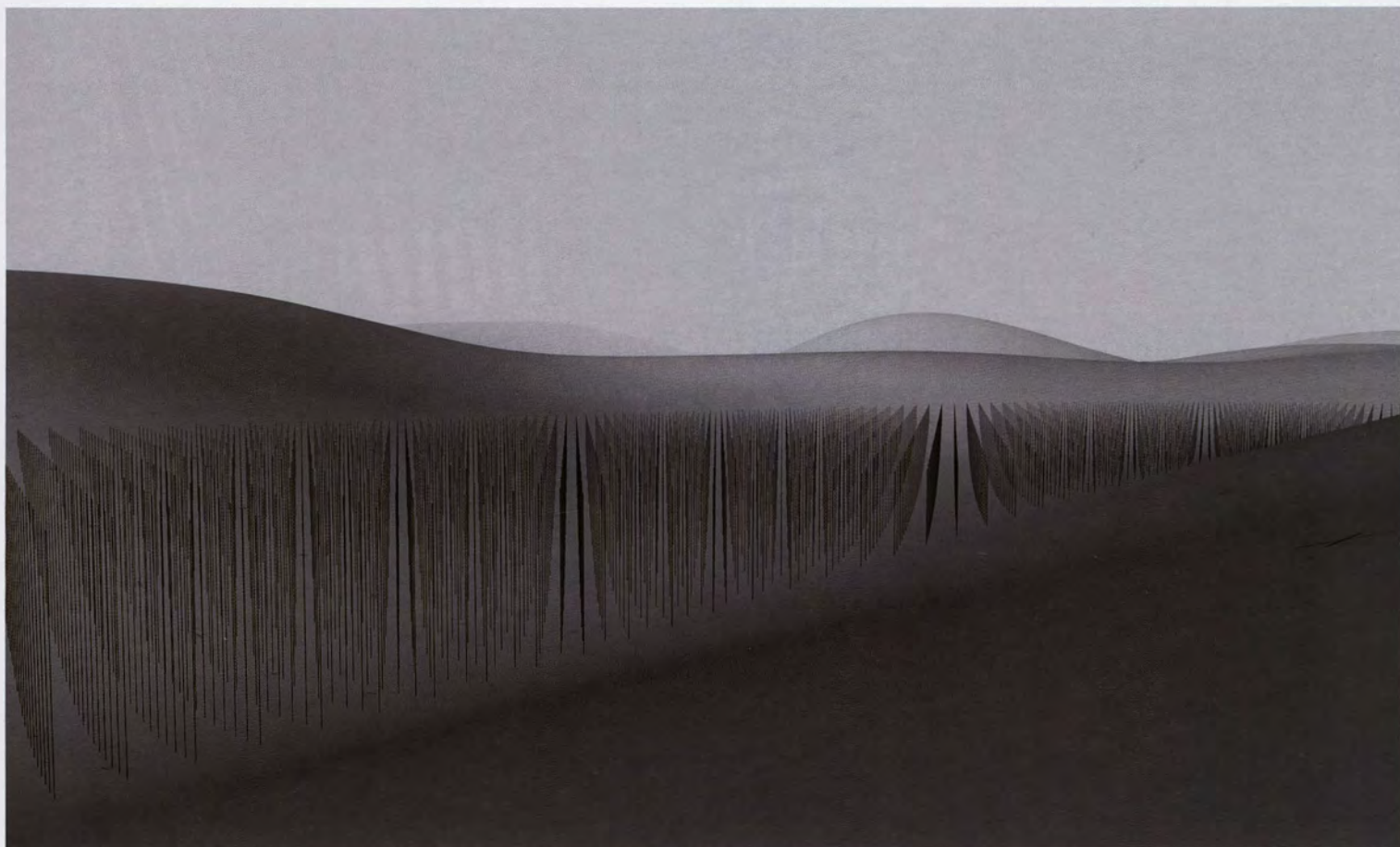

Tsjernobil als uitgangspunt

Kernwasser Wunderland, 2004

© Anouk De Clercq, Joris Cool, Eavesdropper

- Op zoek naar een gevoelige taal

Portal, 2002
© Anouk De Clercq

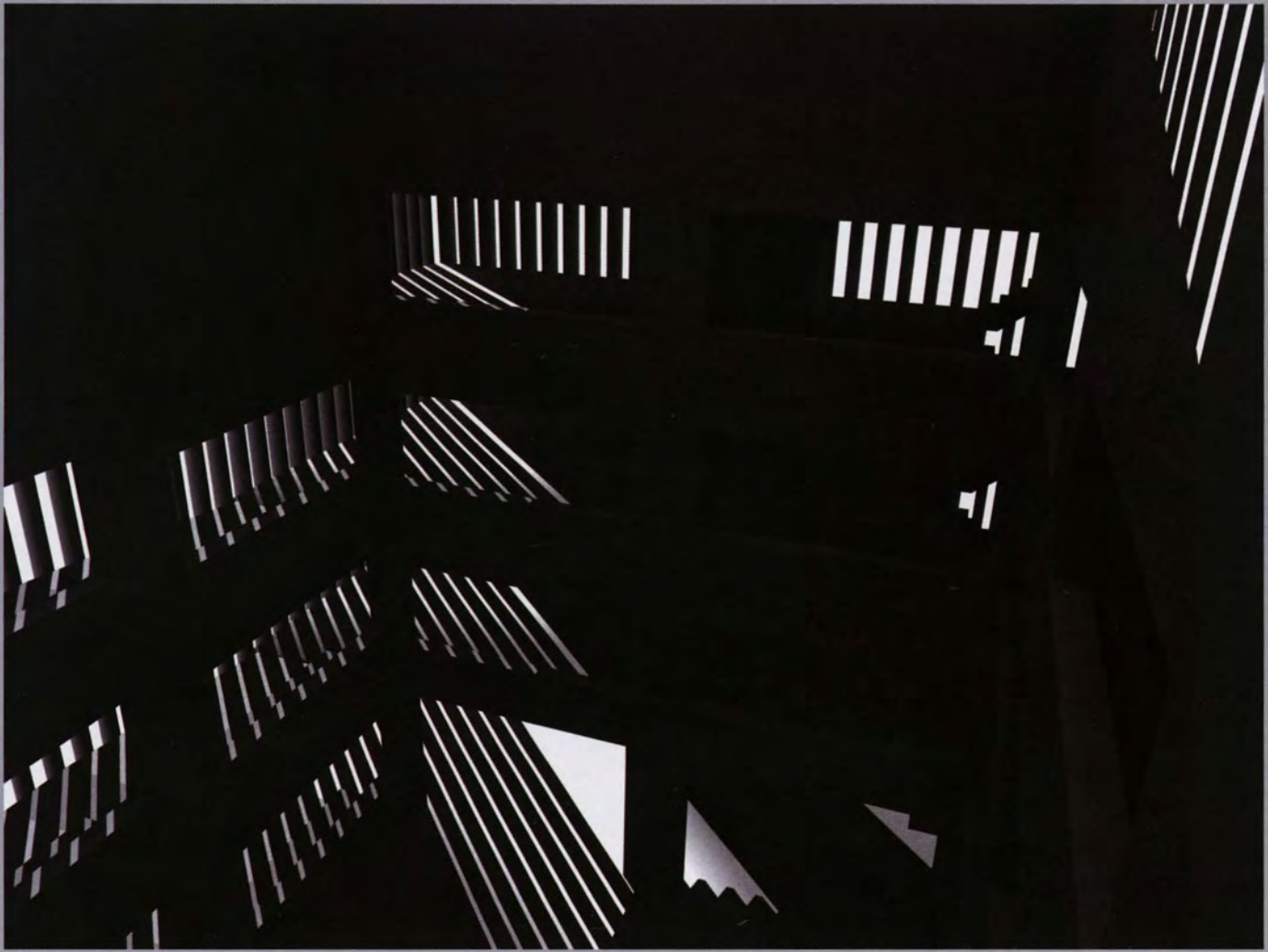
“Gevoelsmatige zaken liggen mij meer,” zegt Anouk De Clercq. “Ik houd ervan om op een abstracte en organische manier beelden aan elkaar te haken, iets te vertellen. Dat is iets heel anders dan een klassieke narratieve film. Daar heb je af te rekenen met een hoop rationele regeltjes. Omwille van die regeltjes kreeg ik het altijd aan de stok tijdens de lessen. Daar is mijn opleiding stukgelopen. Ik vind dat gedurende een opleiding je iemand zijn taal moet laten ontwikkelen en niet een bepaalde taal moet opleggen. In het derde jaar ben ik er uiteindelijk mee gestopt.”

Knokken in New York

Niet lang nadat ze haar studies vaarwel zei, kreeg Anouk De Clercq in het Kaaitheater de kans om als assistent aan twee producties mee te werken bij Jan Ritsema en Guy Cassiers. “Muziek en theater kwamen hier samen onder de vleugels van één regisseur. In het Kaaitheater was ik in contact gekomen met een van de acteurs van The Wooster Group. Zo ging de bal aan het rollen.

Conductor, 2004
© Anouk De Clercq

In 1995 vertrok ik voor een jaar naar New York en werkte er met The Wooster Group, een collectief van acteurs en muzikanten. Het was multimediaal theater waar ik honderd procent achter stond. The Wooster Group was een heel dynamisch geheel. Het is het meest Europese theatergezelschap van New York. Heel diep allemaal. Ik moest er wel knokken en met de ellebogen werken wilde ik niet op de achtergrond blijven hangen. Ik dacht, ik ben hier wel gekomen om iets te betekenen. De leden apprecieerden mijn honger. Dat gaf hen vertrouwen. In New York heb ik ongeveer alle experimentele video's bekeken die je maar kunt dromen. Voor de opera *The true last words of Dutch Schulz* heb ik een film gemaakt die als in een scène in het geheel van de voorstelling werd opgenomen. Zeker, New York was een rijke en mooie ervaring”

Na New York belandde Anouk De Clercq terug in Brussel waar ze medeoprichtster was van Cinema Nova, vandaag nog altijd de cinema in de marge. Cinema Nova wordt gerund door vrijwilligers en vertoont maandelijkse programma's die tegelijk vreemd en uitdagend zijn. Uniek in België, en zelfs buiten de landsgrenzen, staat Nova vandaag bekend als het Mekka van de onafhankelijke, excentrieke film. “Ik ben er uiteindelijk mee gestopt om eigen werk te creëren. Ik kocht een computer waarin alles nagenoeg samenviel. De computer betekende voor mij een lege ruimte, in staat om werk te maken waarin architectuur, taal, beeld, muziek samenvloeien. In mijn autonoom werk worden beelden niet gelieerd aan tonen. Geen synchroniciteit tussen beeld en muziek. Ik houd er niet van dat de klank het beeld

illustreert. Ik houd juist van de wrijving tussen de verschillende lagen, tussen taal, muziek en beeld. Al die elementen geven verhaal en gevoel.”

Een gebouw, een gevoel, een sfeer

Met haar bekroonde videocreatie *Building* bracht Anouk De Clercq een opmerkelijke hommage aan het Brugse concertgebouw van de architecten Paul Robrecht en Hilde Daem. “Het gebouw zit goed qua ritme, er zit muziek in. Architectuur is voor mij verstilde muziek. *Building* illustreert die gedachte en brengt een verhaal, een verhaal over architectuur. Ik begin in de video abstract met een lijn, een vlak dat een volume wordt. Volume wordt stilaan ruimte die je begint te herkennen. *Building* gaat over bouwen: een gebouw, een gevoel, een sfeer. Het werk is heel

Een gebouw, een gevoel, een sfeer
Building, 2003
 © Anouk De Clercq

Tsjernobil vormde het uitgangspunt van de video. De idee dat er een plek is waar een ramp ineens alles doet stilstaan greep me aan. Schriften en pennen bleven na de ramp roerloos liggen in de klaslokalen. De plaats is gevuld met dreiging en gevaar, genoteerd door geigertellers. Je hoort hoe de muziek het beeld opjaagt maar in geen geval er een illustratie van wil zijn.”

Het videowerk van Anouk De Clercq was tot voor kort vooral te zien op filmfestivals. Musea en kunstinstellingen bleven wat buiten schot maar daar begint stilaan verandering in te komen. “Op een bepaald moment kwam de zin om mijn werk ook ruimtelijk te maken en dan rezen de vragen: hoe presenteer je je werk in de ruimte, hoe verleid je een publiek, hoe trek je het publiek in die ruimte? De ruimte onderzoeken, is ook je publiek ontdekken.”

PRAKTISCH

TENTOONSTELLINGEN MET WERK VAN ANOUK DE CLERCQ

PICTURE THIS! 6 ANOUK DE CLERCQ

Nog tot 30 september 2005
 Van dinsdag tot en met zondag van 11.00 tot 17.00 uur
 Museum Dhondt-Dhaenens
 Museumlaan 14
 9831 Deurle
 Tel. 09 282 51 23
 www.museumdd.be

CONTOUR, TWEEDE BIËNNALE VOOR VIDEOKUNST

Een wandeling in Mechelen langs 20 werken op 13 locaties
 Van 17 september tot 20 november 2005
 Dinsdag tot en met vrijdag van 13.30 tot 18.00 uur, zaterdag en zondag van 10.00 tot 18.00 uur
 Een organisatie van Contour Mechelen vzw,
 F. de Merodestraat 67, 2800 Mechelen
 Tel. 015 33 08 01
 www.contour2005.be

Voor meer informatie over het werk van Anouk De Clercq kan u ook surfen naar www.portapak.be.

organisch samengesteld met digitale middelen, maar de wijze waarop die middelen worden aangewend is gevoelsmatig. Het verhaal gaat zowel over licht als over architectuur. En verder is er nog de muziek. ‘Verstilde muziek’ introduceert het begrip tijd en je ziet stapsgewijs een structuur ontstaan.”

In *Kernwasser Wunderland* (2004) werkte Anouk De Clercq samen met kunstenaars uit andere disciplines meer bepaald met Joris Cool en Eavesdropper (Yves De Mey). “Je kan dit werk vergelijken met de schilderijen van de romantische school. Je komt mentale landschappen tegen vol gevoelens en gedachten. *Kernwasser Wunderland* vertrekt in de mist. Je glijdt doorheen een abstract nevelig landschap. Het is een ontdekkingstocht. Toen ik er aan begon wist ik niet waar ik zou komen.

Caermersklooster

Provinciaal Centrum voor Kunst en Cultuur

Vrouwebroersstraat 6 - 9000 Gent
 tel. 09 269 29 10 - fax 09 269 29 11
 e-mail caermersklooster@oost-vlaanderen.be
 website www.caermersklooster.be

tentoonstellingsprogramma

Paul Van Gysegem

van 15 juli t.e.m. 4 september 2005

Provinciale Prijs voor Vormgeving

van 15 juli t.e.m. 4 september 2005

Luk Monsaert

van 23 september t.e.m. 30 oktober 2005

Videots

van 23 september t.e.m. 30 oktober 2005

Graag onze e-nieuwsbrief?

mail naar: caermersklooster@oost-vlaanderen.be

Art & Exhibition Services n.v.

Fine Art Transport

Schaarbeekstraat 31
 B-9120 Melsele

Tel.: +32 (0)3 227 41 97

Fax: +32 (0)3 227 41 98

GSM +32 (0)475 56 10 68

art.exhibition.services@skynet.be

ANNE BRUMAGNE

Belgische archeologen vinden en onderzoeken de oudere bouwfase van cultusbeelden op het Paaseiland.

Wat hebben het museumschip Mercator, aangemeerd in Oostende, en het Brusselsse Jubelparkmuseum, een luttel honderd kilometer landinwaarts, met elkaar gemeen? Een reis van duizenden zeemijlen, naar een piepklein eiland in de Stille Oceaan. In de jaren dertig voer het voormalige opleidingsschip Mercator naar het verre Paaseiland. Het bracht toen unieke objecten mee die er voor hebben gezorgd dat de Musea voor Kunst en Geschiedenis nu over een van de mooiste collecties over het Paaseiland wereldwijd beschikken. Wetenschappers van de KMKG doen sinds enkele jaren opnieuw onderzoek naar de geschiedenis van het Paaseiland, of Rapa Nui.

Pater Damiaan en Paaseiland

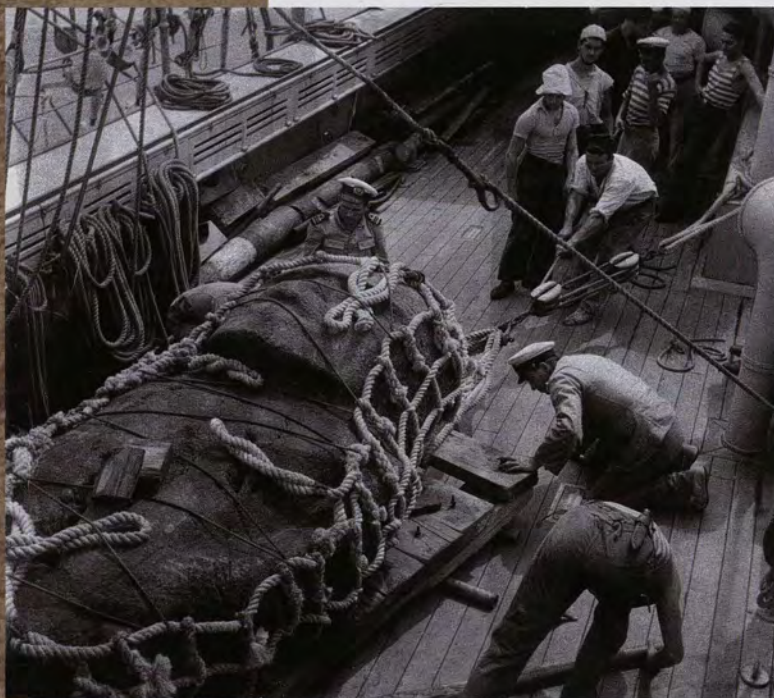
De Mercator, gebouwd begin jaren dertig en in 1961 uit de vaart genomen, was dertig jaar lang in gebruik als opleidingsschip van de koopvaardijvloot. Tegenwoordig vaart het schip, in 1996 beschermd en kort daarna volledig gerestaureerd, alleen nog maar uit voor speciale evenementen. De rest van de tijd ligt het in Oostende, en kunnen de tienduizenden bezoekers die er jaarlijks aan boord komen, een idee krijgen van hoe zo'n schip er uitziet en functioneert. Ze leren er hoe het opleidingsschip voor de Tweede Wereldoorlog vooral werd ingezet bij wetenschappelijke ondernemingen, zoals het verzamelen van specimen voor het Museum voor Natuur-

wetenschappen in Brussel. De bekendste reizen van de Mercator zijn die in 1936 naar het melaatseneiland Molokai, waar het de stoffelijke resten ging oppikken van Pater Damiaan, die daar in 1889 was overleden. En de trip twee jaar eerder naar het Paaseiland. Wat de toeristen aan de Belgische kust natuurlijk niet kunnen ervaren, is hoe het voelt om met zo'n schip weken onderweg te zijn.

Op het Paaseiland moest de Mercator de leden oppikken van een Frans-Belgische wetenschappelijke expeditie, onder leiding van de Zwitserse etnoloog Alfred Me-traux en van de Belg Henry Lavachery, die er gedurende enkele maanden onderzoek verrichtten. Lavachery was kunsthistoricus, verbonden aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Hij had zich op het mysterieuze eiland vooral bezighouden met het optekenen en bestuderen van de petroglieden, tekeningen op rotsen. Lavachery had zich ook altijd erg bekommerd getoond om de bewoners van de leprakolonie op het Paaseiland, een bekommernis die ook John Fernhout in zijn filmverslag uit die periode toont. Fernhout draaide er een documentaire in opdracht van niemand minder dan cineast Henri Storck, die de beelden ook monteerde. Een paar jaar geleden trok Lavachery's kleinzoon Thomas weer naar het Paaseiland, om er op zijn beurt te filmen en de 'laatste getuigen' van het verblijf van zijn opa te ontmoeten.

God van de tonijnvissers

In een achterafzaaltje van het Jubelparkmuseum wordt de expeditie uit het interbellum nog steeds geëvoceerd en kan u enkele van de beelden bewonderen die door de wetenschappers werden meegenomen. Er is prachtig houtsnijwerk bij, in de jaren dertig gemaakt door een artiest die in de traditie van Rapa Nui werkte, maar die er toch in slaagde zijn sculpturen een zekere individualiteit mee te geven. Niet alleen dat maakt de collectie bijzonder – de beelden die een toerist nu van op het Paaseiland kan meebrengen, zijn naar verluidt immers veel kitscheriger. Maar ook de aanwezigheid van de bijna zes ton zware stenen kolos Pou Hakanononga zorgt er voor dat de Jubelparkverzameling speciaal is.

De 'God van de tonijnvissers' wordt aan boord van de Mercator gehesen

Deze 'God van de tonijnvisser', eveneens door de expeditie meegebracht, wijkt af van de gebruikelijke stenen beelden op het Paaseiland, de moai, waarvan even verder in de Jubelparkzalen een replica staat opgesteld. Pou Hakanononga is om

te beginnen kleiner, heeft een veel ronder hoofd en werd vervaardigd uit basalt, een steensoort die minder gemakkelijk erodeert dan de tufsteen van de andere beelden. Wellicht werd de 'God van de tonijnvisser' door de expeditieleden

uitgekozen omdat hij vlak bij de zeelijn lag in het dorpje Hanga Roa, op korte afstand van de ankerplaats van de Mercator. Zijn naam, bekend bij de toenmalige bevolking, dankt het beeld vermoedelijk aan het feit dat bij de plaats waar het indertijd stond opgesteld, de tonijnvangst meestal zeer behoorlijk was. Het moet heel wat moeite hebben gekost om Pou Hakanononga aan boord van de Mercator te hijsen. Het verhaal wil dat de kolos op een bepaald ogenblik pardoes in het water terecht kwam.

Kwamen ze uit de hemel?

75 jaar na zijn kidnapping naar de andere kant van de wereld, wekte Pou Hakanononga opnieuw de belangstelling van wetenschappers. Een team van het Jubelparkmuseum onder leiding van archeoloog Dirk Huyge toog in 2001 met steun van de National Geographic Society voor het eerst weer naar het Paaseiland. Niet om er opnieuw vondsten te gaan ophalen voor het Jubelparkmuseum – die komen nu gelukkig in het plaatselijke museum terecht. Wél om meer te weten te kunnen komen over de context van het beeld. Want in de jaren dertig van de vorige eeuw had men nagelaten om die grondig te documenteren.

Huyge, die vooral in Egypte opgraafde, gaat er immers van uit dat de vele mysteries waarmee het Paaseiland graag worden omgeven, voor een groot deel uit onwetendheid voortspruiten.

Al heeft de geïsoleerde ligging van het Paaseiland of Rapa Nui in de Stille Zuidzee uiteraard ook iets met die geheimzinnigheid te maken. Het heeft zelfs tot beweringen geleid als zouden 'extra-terrestrials' de moai hebben opgetrokken. Het eiland, 'ontdekt' door Jacob Roggeveen op Paasdag 1722, ligt op drieduizend kilometer van de dichtst bijgelegen bevolkingscentra, Tahiti en Chili, land waartoe het Paaseiland momenteel staatkundig behoort.

Toch is men het er ondertussen wel over eens dat de bevolking die de stenen beelden bouwde, niet uit de hemel kwam neergedaald, noch van Latijns-Amerikaanse afkomst was, zoals Thor Heyerdahl nog beweerde, maar wel van Polynesiëse origine. Over het precieze moment van hun overkomst is minder zekerheid: meestal wordt het jaar 400 vooropgesteld. "Men heeft houtskool gevonden die men

Pou Hakanononga nu in het KMKG te Brussel

Het team onder leiding van archeoloog Dirk Huyge: zoeken naar contexten op het Paaseiland

in die periode dateert, maar die net zo goed afkomstig kan zijn van een natuurlijke bosbrand. Er bestaat wél zekerheid dat werktuigen die men aan de noordzijde van het eiland heeft gevonden uit de periode 800-1000 dateren,” zegt Dirk Huyge. De typische moai op de grootste opgravingsites, zo weet men, moeten zijn gebouwd in de vijftiende-zestiende eeuw, het hoogtepunt van de megalithische cultuur op het eiland. Veelal beschouwt men ze als voorouderbeelden die de Rapa Nui in staat stelden om te dialogeren met hun voorouders, en die hen beschermden.

Speuren naar de context

Dat Roggeveen in 1722 nauwelijks nog een levende ziel op het eiland aantrof, wijt men nu onder meer aan een ecologische ramp vrij kort voor diens aankomst. Misschien door een lichte klimaatwijziging, maar bijna zeker ook door overbevolking, ontstond er een tekort aan hout op het eiland. Dat moet vroeger een weelderige begroeiing hebben gehad, maar heeft nu een kaal, desolaat uitzicht. De overbevolking en het daarmee gepaard gaand voedseltekort moeten hebben geleid tot gewelddadigheden, een terugloop van het bevolkingsaantal en een veel ruwere samenleving.

Maar Huyge weerlegt dat het om een ecocide, een ‘volkerenmoord’ door een ecologische ramp, zou zijn gegaan. “Er kwam een andere, ruwere samenleving, die evenwel nog steeds functioneerde. Maar later zijn de inwoners als slaven meegevoerd naar Peru, waaronder de intelligentia. De enkelingen die terugkeerden, brachten pokken mee, zodat er op een bepaald ogenblik maar een honderdtal overlevenden op Rapa Nui zijn gebleven.” De moai die op het eiland door de eerste bezoekers achteraf werden aangetroffen, lagen overigens alle neer. Diegene die nu rechtstaan, zijn opnieuw rechtgezet voor de toeristen.

De archeologische speurtocht naar de context waarin Pou Hakanononga werd gevonden, is voor de Belgische wetenschappers intussen uitgegroeid tot een zoektocht naar de onbekende (bouw-)geschiedenis van Rapa Nui, naar de periode tussen 400 of 1000 enerzijds, de vijftiende en zestiende eeuw anderzijds. “We willen te weten komen wat er voorafging aan dat hoogtepunt van de megalithische cultuur in de vijftiende-zestiende eeuw. Pou Hakanononga is eerst bedolven geweest onder een nieuw, jonger bouwwerk, maar daarna door omstandigheden weer vrijgekomen. We vonden het stenen podium terug waarop het beeld eertijds

heeft gestaan, en konden het met behulp van de radiocarbonmethode dateren in de late dertiende eeuw, of de daaropvolgende eeuw,” vertelt Huyge. Het maakt de God van de tonijnvissers tot het oudste gekende beeld van het Paaseiland, wat misschien zijn afwijkende vorm verklaart. Verbeeldt hij ook een voorouder? En werd hij dan later een baken voor vissers die wisten dat de tonijn in zijn buurt rijkelijk aanwezig was?

Voorzichtige vragen

Het succes van die ene vondst zorgde er in ieder geval voor dat vanuit België een financiering voor vier jaar bijkomend onderzoek werd verstrekt. Dus trokken de wetenschappers de voorbije jaren enkele

keren opnieuw naar Rapa Nui, om er op verschillende locaties terreinprospecties te doen. Aan de zuidkust van het eiland, in Viri o Tuki, vond men de funderingen van een ander cultusplatform, opnieuw uit het eind van de dertiende eeuw of de veertiende eeuw. Deze *ahu* bevond zich op een spectaculaire plek, aan de rand van een rotsklif dertig meter boven het niveau van de zee – en was begrijpelijkerwijs aan erosie onderhevig geweest. Op de oostelijke punt van het eiland, dat wordt gevormd door de vulkaan Poike, werd eind vorig jaar onder de overblijfselen van een platform uit de klassieke periode, opnieuw een ouder platform ontdekt. Het is nog niet helemaal gedateerd, maar vermoedelijk komen we weer in de dertiende-veertiende eeuw terecht.

In afwachting van de resultaten en uiteindelijk wellicht een monografie over deze oudere bouwfase, waagt Dirk Huyge zich wel al aan enkele voorzichtige vragen op basis van het onderzoek. Dat de Paaseilanders nieuwe platformen en nieuwe beelden plaatsten op oudere – zoals ook bij Pou Hakanononga het geval was – kan volgens hem op twee tegengestelde ma-

nieren worden geïnterpreteerd. Of men wou de prestaties van eerdere generaties uitwissen en de tijdelijkheid van het gewijde karakter van cultusplatformen en beelden aangeven. Of, en dat is even plausibel, moest de recyclage van het oude materiaal juist voor een religieuze continuïteit zorgen en een overdracht van waarden symboliseren.

Misschien wordt de allerverste reis, wel die om de denkwereld van de oude Rapa Nui te bereiken.

Foto's: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel

**Elke zaterdag en zondag
tussen 7 en 10 uur
kiest Herwig Verhovert
voor u de opvallendste
tentoonstellingen en
culturele manifestaties
waar u de volgende
dagen naartoe kan.
Elke week is er ook
een reportage over een
vaste collectie van een
museum.**

**Herwig Verhovert
Op Klara
Elke zaterdag en zondag,
telkens tussen 7 en 10 uur,
met de reportage
omstreeks 9.30 uur**

Europalia Rusland: Trans-Siberian Express

De Trans-Siberian Express is een mythische trein die sedert het einde van de negentiende eeuw Rusland doorkruist. Hij vertrekt in Moskou voor een reis van acht dagen: door de Oeral, dwars door de Siberische taïga, langs het Bajkalmeer, via de Amoerrivier tot Vladivostok. De treinreis is één grote ontmoeting tussen mensen, volkeren en culturen, tussen heden en verleden. De Europalia-tentoonstelling in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel illustreert dit traject, maar ook historische gebeurtenissen, religies, volksstammen en landschappen. De bezoeker reist langs exotische steden en streken en ontmoet onderweg Dostojevski, Tsjechov en Pasternak. Hij maakt kennis met sjamanistische en boeddhistische rituelen en geniet van de aparte sfeer in en rond de trein.

**Uitzending 29 oktober 2005,
tussen 7 en 10 uur**

*Europalia Rusland
Trans-Siberian Express
Foto: Transportmuseum, Sint-Petersburg*

BELvue museum

In het historisch kader van wat ooit het Bellevue Hotel was, vertelt het volledig heringerichte BELvue museum de geschiedenis van 175 jaar België. Alle belangrijke gebeurtenissen passeren de revue: de strijd voor het algemeen stemrecht, de taalstrijd, beide wereldoorlogen, de recente staatshervormingen... Taboes zijn er niet. De mishandeling van de Kongolese bevolking onder Leopold II of de koningskwesie die het land aan de rand van een burgeroorlog bracht, komen aan bod.

De presentatie is opmerkelijk. De bezoeker heeft direct contact met unieke historische documenten, boeiende filmfragmenten en pakkende foto's. Samen geven ze inzicht in sociaal-economische, politieke en culturele ontwikkelingen, ontwarren ze de institutionele wirwar en belichten de rol van de monarchie. Kortom, de complete historie van een klein landje. Ter gelegenheid van het Feest van de Dynastie bezoekt Klara dit koninklijk kader.

**Uitzending 13 november 2005,
tussen 7 en 10 uur**

BELvue museum: volledig heringericht

Jakob Smitsmuseum – Een stulpje in (het) Achterbos

DAAN RAU

Vele duizenden rijden er jaarlijks langs wanneer ze een dagje gaan zonnen of ontspannen in het Provinciaal Domein Zilvermeer in Mol. Het gehucht Achterbos had, net als vele andere parochies, een imposante pastorie naast de kerk en precies daar vond het Jakob Smitsmuseum onderdak. En ja, van die duizenden komen er toch wel af en toe enkelen verwijlen in dit ongemeen stemmig oord.

Bezielde medewerkers

In 1977 startte het Jakob Smitsmuseum met een bescheiden collectie van voornamelijk grafiek. Het werd opgehouden door een aantal bezielde en enthousiaste vrijwilligers, de Vrienden van het Jakob Smitsmuseum. Nu is het een gemeentelijk museum dat erkend werd door de Vlaamse Gemeenschap maar waar de Vrienden nog steeds aan de kar trekken. Ik mocht er kennismaken met een gedreven gewezen voorzitter, Ivo Verheyen, en zijn even geestdriftige opvolgster, Marina Nuyts. Ze zijn trots op hun werk, en terecht. Het museum kwam in de loop van vorig jaar ruim in het nieuws met een Goya-tentoonstelling die er mocht wezen.

De pastorie werd in de loop der jaren opgeknapt en uitgebreid met een aanbouw, de tuin werd heraangelegd en is bijzonder uitnodigend. Het museum is een vriendelijk gebouw, op mensenmaat en helemaal niet kneuterig. Je kan er op een gemoedelijke manier het werk van die grote meneer, die Jakob Smits toch was, leren kennen.

Van Wenen en Rome naar Mol-Achterbos

Jakob Smits wordt geboren in Rotterdam op 9 juli 1855 in een welgesteld gezin. Zijn vader leidt een decoratiebedrijf met 150 personeelsleden. Jakob is de derde van vier kinderen en gaat studeren aan de Rotterdamse academie met de bedoeling om later in het ouderlijk bedrijf te werken. Hij doet dat een tijdje en reist dan naar Brussel waar hij drie jaar lang aan de academie studeert bij Joseph Stallaert en Jean Portaels. In 1876, terug in Nederland, wint hij een zilveren medaille op een tentoonstelling voor decoratieve kunst in Amsterdam. Twee jaar later vertrekt hij naar Duitsland voor een studie van twee jaar aan de Münchense academie. Hij is uitgeput en ziek en komt bijna kaal in 1880 naar Nederland terug. Hij herstelt en vertrekt naar Wenen om er eveneens aan de academie te studeren. Hij is er erg ontevreden over zijn werk en vernietigt het. Hij trekt verder naar Rome waar hij in de Sixtijnse Kapel Michelangelo kopieert. Geldgebrek dwingt hem terug te keren naar zijn vaderland en hij aanvaardt er een baantje als tekenaar bij een decoratiezaak. Dat bevalt hem niet echt en hij geeft er al vlug de brui aan.

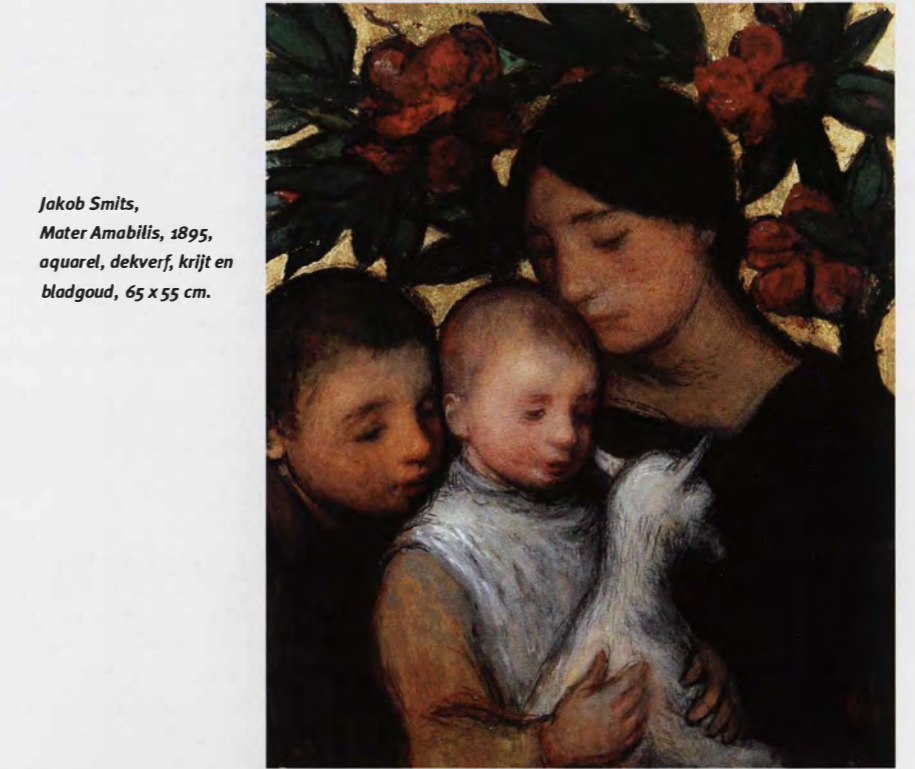
In 1882 huwt hij in Den Haag met zijn rijke Friese nicht Antje Doetje Kramer. Zij woonde als wees in bij zijn ouders. Ze zijn beiden katholiek. Het paar vestigt zich in een statige woning in Amsterdam waar een ruim atelier wordt aangebouwd. Hier voert Jakob zijn eerste belangrijke opdrachten uit, zoals decoratieve figuurcomposities voor de hal van het Museum Boijmans in Rotterdam en ook voor het Teylers' Museum in Haarlem.

Precies één jaar na het huwelijk wordt op 25 mei 1883 zijn dochter Theodora geboren. Anderhalf jaar later ziet een tweede dochter, Annie, het levenslicht. Het huwelijk voldoet desondanks niet aan de verwachtingen en in gemeenschappelijk overleg besluiten de beide echtelieden uit elkaar te gaan. Smits wordt om den brode directeur van de Nijverheids- en Decoratieschool in Haarlem en vestigt zich in Blaricum, een dorp waar wel meer kunstenaars hun stek hebben. Zijn vriend Albert Neuhuys, een schilder van de Haagse School, woont hier ook en neemt hem mee op zijn omzwervingen in Drente en de Limburgse en Antwerpse Kempen. Zo leert Jakob Smits het gehucht Achterbos kennen. Hij is diep onder de indruk van het landschap én van de schrijnende sociale toestanden bij de boeren.

Arm maar werkzaam

In het voorjaar van 1888, hij is dan 32 jaar, koopt hij voor 2.000 frank met hypotheek, in Mol-Achterbos een boerenhuisje waar hij zich definitief vestigt. Het wordt de kern voor het latere Malvinahof. Hij is inmiddels ontgroeid aan het impressionisme van de Haagse School en zoekt zijn eigen weg. In datzelfde jaar huwt hij de tere en niet zo gezonde Malvina Dedeyn, dochter van een Ukkelse advocaat en cultuurschepen. Vader Dedeyn is niet echt opgetogen en onterft zijn dochter. In het landelijke Achterbos volgt nu een tijd van armoede, maar ook van intens werk en huwelijksgeluk. Er worden twee zonen en drie dochters geboren.

Het is pas na lange tijd van werken in stilte en teruggetrokkenheid dat Smits zich weer waagt aan een paar tentoonstellingen in Brussel. Het gaat om aquarellen en pasteltekeningen. Hij krijgt lovende kritieken in de kunsttijdschriften De Vlaamse School en L'Art Moderne, maar hij verkoopt weinig. Hij behaalt een gouden medaille op de Internationale Tentoonstel-

Jakob Smits,
Mater Amabilis, 1895,
aquarel, dekverf, krijt en
bladgoud, 65 x 55 cm.

Jakob Smits,
Kempens landschap, 1927
olie op doek, 93 x 97,5 cm

links: Jakob Smits, *Malvina met Bobby*, 1890, zwart krijt,
44,5 x 35,5 cm

boven: Jakob Smits, *De profeet Jona*, 1880, aquarel,
64 x 49 cm

ling in München en in Dresden voor zijn Kempische aquarellen op goudgrond. In Mol is ondertussen een niet onbelangrijke schilderskolonie gevestigd met kunstenaars die voornamelijk uit het Antwerpse en het Brusselse afkomstig waren, maar ook Duitse kunstenaars zijn er gevestigd en Smits ontvangt tal van buitenlandse gasten zoals de Amerikaan William Sherwood en de Canadees Frederick Coburn. Van hen beiden maakt hij portretten.

Zijn tweede dochtertje is twee weken na de geboorte overleden, op nieuwjaarsdag 1899 overlijdt ook het derde dochtertje, amper één jaar oud. Een kleine week later overlijdt zijn vrouw Malvina. Ze wordt samen met hun dochtertje begraven. De talrijke portretten van Malvina getuigen van de innige liefde die hen bond. Hij toont werk in de tentoonstelling van La Libre Esthétique en maakt ook zijn eerste ets (*Mater Amabilis I*) in de hoop dat hij met de verkoop van etsen beter in het levensonderhoud van zijn drie kinderen zal kunnen voorzien.

Jakob Smits, schetsen op binnenzijden van schetsboeken, [zd], zwart en rood krijt, 25,5 x 19,5 cm

Miskend en gehuldigd

In december 1900 neemt hij voor het eerst deel aan het Driejaarlijkse Salon van Brussel. De Belgische Staat koopt er, onder impuls van minister Beernaert, één van de drie geëxposeerde werken: *Het Einde van de dag*. Het werk kost 4.000 frank en behoort tot de verzameling van de Koninklijke Musea in Brussel.

Smits is nu 45 jaar en in 1901 huwt voor de derde maal, nu met Josine Van Cauteren. Ze is een vrouw die van aanpakken weet, ze is een toegewijde pleegmoeder en staat haar man ook bij op zakelijk en praktisch vlak.

In juni van datzelfde jaar toont hij liefst 66 werken in het Kunstverbond in Antwerpen. Belangrijke kunstenaars als Meunier, Mellery, Laermans en schrijvers als De Mont, Verhaeren, Eekhoud en Lemonnier zijn vol lof. Alle kunsttijdschriften publiceren zeer positieve commentaren. Alleen de Antwerpse pers en de lokale academieprofessoren kunnen geen goed woord over hem kwijt. Gevolg: hij verkoopt niets. Het doek *De vader van de veroordeelde* wordt door de Antwerpse museumcommissie afgewezen, het wordt gelukkig later op het jaar door het Brussels museum aangekocht voor het niet onaardige bedrag van 6.000 frank.

Het jaar daarop koopt ook het Gentse museum een werk van hem: *Piëta*, een aquarel op goudgrond, aankoopprijs 2.000 fr. Smits is ondertussen Belg geworden en krijgt in 1903 een onderscheiding. Zijn ouders zijn door diefstal geruïneerd en heeft hij sedert 1885 niet meer gezien. Hij neemt ze op in zijn gezin in het Malvinahof. Een maand later overlijdt zijn moeder.

In 1905 organiseert Meester Smits – want zo liet hij zich graag aanspreken – op vraag van het Molse gemeentebestuur een grote tentoonstelling van kunstenaars die in Mol en omgeving gewerkt hebben, liefst 68 kunstenaars nemen er aan deel. In 1910 geeft hij een bundel van 25 etsen uit, opgedragen aan koningin Elisabeth. Dirk Baksteen wordt in 1912 zijn leerling en assistent en blijft tot 1920 werken op het Malvinahof. In het voorjaar 1914 richt Kunst van Heden te Antwerpen een huldetentoonstelling in: *Jakob Smits – Vincent van Gogh – Rik Wouters*.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wijdt Smits zich uitsluitend aan sociaal werk. Hij is voorzitter van het comité voor voedselvoorziening en hulpverlening van het kanton. Smits had in Duitsland gestuurd en sprak vloeiend Duits.

Jakob Smits, *De Kempen*, [zd], ets, 38 x 49,1 cm

Jakob Smits, Vrouw aan de wastobbe, 1886, olie op paneel, 41 x 33 cm

er bruiklenen. Op die manier kan men ook kennismaken met alle technieken die Smits heeft aangewend.

Het museum en de ploeg die het bezielt gaan de uitdagingen niet uit de weg. In 2002 realiseerden ze een tentoonstelling met etsen van Rembrandt en Smits, een erg boeiende confrontatie. En vorig jaar kwam dan de kroon op het werk met de tentoonstelling van Goya's *Desastres de la guerra*. Een ongetwijfeld beklijvend

gebeuren in dit intieme museum waar je niet direct aan oorlogsgruwelen denkt wanneer je geconfronteerd wordt met het eerder ingetogen en naar binnen gerichte werk van Smits. Benieuwd wat ze voor een volgende tentoonstelling in petto houden. In het najaar verleent het museum uiteraard zijn medewerking aan de Smits-retrospectieve in het al even eigenzinnige Charliermuseum in Sint-Joost-ten-Node. In elk geval is een uitstap naar Mol-Achterbos echt wel de moeite waard.

Joseph Bouuaert, Portret van Jakob Smits, 1927, olie op doek, 46 x 55 cm

Hij zette zich hier echt voor in alhoewel hij zich niet echt verbonden voelde met de lokale bevolking. Zijn tussenkomsten worden evenwel sterk gewaardeerd en in 1919 wordt hij Officier in de Kroonorde. Na de oorlog zet de gewijzigde schilderstijl, die zich al in 1912 had aangekondigd, verder door. Hij wordt in 1925 uitgebreid gevierd bij zijn zeventigste verjaardag. Kamiel Huysmans is hierbij aanwezig. Het Antwerpse museum krijgt het jaar daarop van de 'Vrienden van de Moderne Kunst' vijf schilderijen van Smits ten geschenke. Op 15 februari 1928 overlijdt Jakob Smits in zijn woning. Hij wordt begraven op het kerkhof van Mol-Achterbos, George Minne maakt het grafmonument. Zijn geliefde Malvinahof wordt na de dood van zijn laatste vrouw, Josine, in 1956 verkocht.

Alle stijlen van Smits

Het Jakob Smitsmuseum brengt een goed overzicht van het oeuvre van deze soms zeer zelfingenomen kunstenaar, die zich altijd op een of andere wijze benadeeld voelde. Soms was dat terecht, veelal helemaal niet. Dat komt tot uiting in de uitgebreide correspondentie die door hem en andere kunstenaars en kunstliefhebbers werd gevoerd.

De verzameling van het museum is aangevuld met langdurige bruiklenen. Zo was het museum ooit het eerste buitenlands museum dat van het Rotterdamse Museum Boijmans Van Beuningen een bruikleen kreeg. Ook uit het KMSK in Antwerpen en van privé-verzamelaars zijn

EXTRA

OKV-Club

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen organiseert voor 50 abonnees een geleid bezoek aan het Jakob Smitsmuseum in Mol. Het vindt plaats op woensdag 26 oktober 2005 om 14 uur.

Deelname is gratis.

Intekenen via brief of kaartje naar Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Hofstraat 15, 2000 Antwerpen, of via mail naar info@okv.be.

Gelieve te vermelden of u alleen of met twee wenst deel te nemen. De eerste 50 intekenaars ontvangen een uitnodiging.

PRAKTISCH

GEMEENTELIJK JAKOB SMITSMUSEUM

Sluis 155 a

2400 Mol

Open: van woensdag tot en met zondag

van 14 tot 18 uur

Tel. 014 31 74 35

www.jakobsmits.be

OVERZICHTSTENTOONSTELLING JAKOB SMITS (1855-1928)

Van 5 oktober tot 18 december 2005, van dinsdag tot en met zondag van 12.00 tot 17.00 uur

Charliermuseum

Kunstlaan 16

1210 Brussel

Tel. 02 218 53 82

www.charliermuseum.be

RIK SAUWEN

Europalia.russia zal in de komende maanden onze culturele honger ruimschoots stillen. Een regelrechte invasie mag het heten, niet door de gevreesde pletwals, wel door een bont, exotisch gezelschap. U bent gewaarschuwd: 'De Russen komen er aan!' Hou clichés en agenda's alvast in de aanslag.

Het cultureel herfstfestival Europalia is aan zijn twintigste uitgave toe. Europese naties, grote en kleine, kregen de kans het beste van zichzelf te tonen. Zelfs Mexico en Japan waren te gast. En nu is Rusland aan de beurt, eindelijk. Niet dat de initiatiefnemers van het festival deze geografische gigant totnogtoe over het hoofd zouden gezien hebben. Er werden al lang pogingen ondernomen, maar die stuitten op onoverkomelijke moeilijkheden. Maar de tijden zijn ten goede veranderd. Kristine De Mulder, directeur-generaal van Europalia International, is ervan overtuigd dat het uitstel een goede zaak was: "Er zijn nu dingen mogelijk die een paar jaar geleden nog ondenkbaar waren. De wil is er en gelukkig het geld ook. Ja, de Russen zijn er klaar voor." Op mijn vraag of deze Europalia een gewone jaargang wordt of een grand cru laat het antwoord niet op zich wachten: "Een grand cru, ongetwijfeld." Of de samen-

werking vlekkeloos verloopt? (na een heel korte aarzeling) "Ze zijn enorm positief ingesteld, geestdriftig zelfs. Soms vraagt het wat aanpassing, maar je hoort mij niet klagen." Dat wat de sfeer betreft, nu de programmatie nog.

Een droom van een trein

Kwantitatief wordt het alvast weer één van die Europalia's waar je ogen en tijd tekort komt. Harde tijden voor twijfelaars en trage beslissers. De toon wordt natuurlijk gezet met de tentoonstellingen. Het zijn er meer dan twintig. Een enorm land, dus een enorm aanbod, zou je zeggen.

Kristine De Mulder: "Ja maar een weinig bekend land voor ons, veel minder dan bijvoorbeeld Italië, ons vorig gastland. We hebben dus gekozen voor een mix van vertrouwde dingen en ontdekkingen, heel letterlijk." En ja hoor, mij wordt het grondplan voorgelegd van de tentoonstelling *Trans-Siberian Express* die in de Konink-

Van tsaar tot keizer
Tsaar Aleksey Mikhailovich, 1670-1680
Staatshistorisch Museum, Moskou

Trans-Siberian Express
Moskou-Vladivostok

lijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel wordt opgebouwd. Uiteraard wordt hier vertrokken van een huizenhoog cliché, scenografisch en inhoudelijk uitgediept door een aantal oerdegelijke dromers waaronder François Schuiten en Eric De Kuyper. Maar de Mythe met een grote M wordt opengetrokken tot een ontdekkingstocht door een onmetelijk land waarvan wij slechts het uiterst westelijk puntje een beetje kennen. De Transsiberische spoorlijn, 9.289 km lang (een rit van zeven dagen), is de rode draad

Avant-garde in Rusland (1900-1935)
 Kazimir Malevitsj, *Koe en viool*
 Russisch Nationaal Museum

Foto's: Europalia Rusland

van deze ontdekking. De bezoeker is een reiziger. Van bij het begin bestaat daar geen twijfel over. De museumruimte is een stationshal geworden, met de eigen architectuur en de onvervalste sfeer. De trein staat klaar – geen maquette, de echte – en de reizigers stappen in. Via een twintigtal stations wordt een aantal uiteenlopende facetten van het land bezocht, blootgelegd, verkend, beluisterd (schrappen wat niet past). Cliché en realiteit zijn broederlijk verenigd. Film, literatuur, kunstwerken, documenten, beelden, souvenirs, cultusvoorwerpen, muziek, diorama's, noem maar op. De exploratie is niet onder één noemer te vangen. Zij is zowel etnografisch, cultureel, toeristisch, religieus als natuurhistorisch. Naargelang de halte, verspringt het accent: Dostojevski te Omsk, de laatste dagen van Nikolaas II in Ekaterinburg, de sjamanen in Novosibirsk, fauna en flora van het Bajkalmeer, de taïga. Rusland in vogelvlucht, beleef het in de trein!

Karl Fabergé, (1846-1920). Juwelier van de Romanovs, Laurierboom
 Stichting The Link of Times

THE BAY TREE EGG

Langs de Volga. Meesters van de 19de-eeuwse Russische fotografie
V. Karrik, De pelgrim, 1870
 Nationale Bibliotheek van Sint-Petersburg

Symbolisme in Rusland
 Viktor Borisov-Musotov
 Regionaal Kunstmuseum, Ivanovo

Bozar: Metro en Paleis

Stellen dat die ene tentoonstelling alle andere overbodig maakt gaat natuurlijk wat ver, maar zij dekt de Europalialading op voortrefelijke wijze. Een festival heeft natuurlijk behoefte aan meer dan één blikvanger. Het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel schotelt er ons meteen twee voor. Als eerste *Van Tsaar tot Keizer*. Hier krijgen wij een overzicht van drie eeuwen Russische cultuur en geschiedenis van Ivan de Verschrikkelijke tot Catharina de Grote, schittering verzekerd.

Het tweede parcours in Bozar brengt onder de titel *Avant-garde in Rusland 1900-1935* een breed panorama van de vernieuwende tendensen in de Russische kunst, van fauvisme tot constructivisme. De tentoonstelling is een gedurfde première, op meer dan één vlak. Het panorama wordt erg breed gezien en begint bij het verzet van kunstenaars tegen het naturalisme en het symbolisme met onder meer het opkijken naar figuren als Cézanne of Matisse, maar ook door een bewust teruggrijpen naar de volkskunst of het neoprimitivisme. De eerst tendens kennen wij enigszins, de andere al veel minder. De grote

namen zijn uiteraard allemaal present, zoals Gontsjarova en Larionov, Filonov, Malevitsj, Tatlin, Rodtsjenko, Pevsner en tal van anderen. De voorstelling is caleidoscopisch, niet enkel interdisciplinair, maar ook met een bredere kijk op andere cultuuruitingen op het bewuste tijdstip. Daarom is het ook uitkijken naar het einde van het verhaal, vermits 1935 als einddatum gesteld is en dat op dat moment het socialistisch realisme al drie jaar tot cultureel dogma verheven is. Bozar doet zijn voornaam van paleis alle eer aan. Tsaren horen daar thuis, maar ook de allergrootsten culturele revolutionairen van het constructivisme.

Sovjetkunst door een mildere bril

De sovjetkunst wordt niet uit de weg gegaan. Niet minder dan drie belangrijke tentoonstellingen zijn aan enkele aspecten ervan gewijd. Het Centre de la gravure et de l'Image imprimée te La Louvière toont een vijftigtal affiches *Sovjetpropaganda 1930-1945*, kleurrijke en beweeglijke creaties vol positieve opgewektheid bij het ophemelen van het socialistisch maatschappijmodel en vol karikaturaal sarcasme in de strijd tegen het fascisme.

Sovjetidealisme. Schilderkunst en film 1920-1939 in het Musée de l'Art Wallon te Luik lijkt uit hetzelfde vaatje te tappen, maar vestigt toch meer de aandacht op de boodschap dan op de stijl (die is onvermijdelijk het socialistisch realisme). Klef maakwerk zou het kunnen zijn, maar het resultaat valt mee. De alledaagsheid wordt boven zichzelf uitgetild, tot een geïdealiseerde en heroïsche uitvergroting van een beleefde ideologie. Dezelfde boodschap werd via de film uitgedragen. Daarom staan fragmenten uit klassieke sovjetfilms in wisselwerking met de schilderijen. Was het Lenin niet die stelde dat film 'de belangrijkste van alle kunsten' was?

De derde sovjettentoonstelling is wellicht de meest verrassende: *De 7 Torens van Moskou 1935-1950* in Le Botanique te Brussel. De tweeënvijftig reusachtige tekeningen van megalomane architectuur die er getoond worden, lijken zo weggevoerd uit een boek van François Schuiten. De titel herinnert dan weer aan E.P. Jacobs. Maar die torens staan er echt. In Moskou kan je er niet naast kijken. Vader-tje Stalin heeft ze als een krans rond de

oude stad laten bouwen, als een blijvende monumentale hulde aan het systeem (en uiteraard aan zichzelf). De gekozen stijl moest degelijkheid en voornaamheid uitstralen en was bedoeld als tegenhanger van de westerse wolkenkrabbercultuur. De torens of 'vysotky' kwamen niet zo maar tot stand. Er werden wedstrijden uitgeschreven, plannen van diverse plumeau getekend, hertekend, goedgekeurd of afgekeurd. Het kon gebeuren dat een bouwsel niet aan de verwachtingen voldeed, dan werd het gewoon afgebroken en werd er opnieuw begonnen. De tekeningen die dankzij Europalia getoond worden, werden grondig gerestaureerd. Het zijn pareltjes van precisie die van een haast maniakaal vakmanschap getuigen. Zij verlaten voor het eerst het Sjtsjoesjev Museum voor Architectuur te Moskou. Een niet zo populair museum, maar, als ik de enthousiaste beschrijving van Kristine De Mulder moet geloven, een goudmijn voor al wie belangstelling heeft voor architectuurgeschiedenis, met een heel aparte sfeer. En weer denk ik aan François Schuiten.

Van Rusland tot Brusland

Het verleden toont zijn schatten, van *De Hunnen*, een uitstap in de Oudheid, via het door de avant-garde verketterde *Symbolisme* (zo verderfelijk mooi), de haarscherpe opnamen van *Meesters van de negentiende-eeuwse fotografie* tot de verblindende hebbedingen van *Fabergé Juwelier van de Romanovs*. Enkel het poststalintijdperk en de nadagen van het sovjetimperium lijken niet in de gunst te staan. Gebrek aan kwaliteit of onverwerkt verleden?

Sporen ervan tref je wel aan in het werk van de fotograaf *Sergej Bratkov* in het SMAK te Gent. Zijn realistische stijl draagt duidelijk nog de sovjetstempel. Daar kan en wil hij zich niet van ontdoen, wel integendeel. Hij hekelt de propagandistische benadering van binnen uit. De helden die hij uitbeeldt

zien er zielig uit. Maar evenzogoed sneert hij naar de stereotypen waarmee de kapitalistische massamedia ons overspoelen. Met Bratkov zijn wij bij het hedendaagse luik van het aanbod beland.

Kristine De Mulder: "Dat moest er uiteraard komen en gelukkig waren onze Russische gesprekspartners daar ook dadelijk van overtuigd. En hier is ook gestreefd naar een gevarieerd aanbod." Een kunstenaarsparcours te Brussel krijgt van mij alvast de palm van de origineelste titel: *Brusland*. In het Frans klinkt het ook niet slecht: *Brussie*.

Qua eigenzinnigheid is het zeker uitkijken naar *Katarina Prospekt*, een project van het ontwerpersduo A.F. Vandervorst in het ModeMuseum te Antwerpen. An Vandervorst en Filip Arickx verwerken in hun creaties de gangbare clichés over Rusland, zoals er zijn: de matroesjka, de wodka, de bontmuts, de Wolga (niet de machtige stroom, wel de robuuste auto),

De Hunnen Riemplaten Museum van het Buryat Wetenschappelijk Centrum

De 7 torens van Moskou (1935-1950) B. Iofann, Paleis van de Sovjet Sjtsjoesjev Museum van Architectuur, Moskou

Sergey Bratkov (° 1960)
 Moskou
 Regina Gallerie

Street, Art and Fashion. Actuele Russische fotografie
 Chernichova
 Huis van de Fotografie, Moskou

niet om ze te bevestigen, wel als uitnodiging om er doorheen te kijken naar het echte Rusland. Daarvoor kregen zij onbeperkt toegang tot de textielafdeling van het Staatshistorisch Museum van Moskou, waar ze wel een beetje overdonderd waren, maar toch met blind vertrouwen het project steunden.

Angels of History. Het Moskous conceptualisme en zijn invloed in het MuHKA te Antwerpen slaat een brug tussen de kunst die zich in de sovjetperiode tegen de dwingelandij van het socialistisch realisme afzette en de hedendaagse kunstscène. Met enige fierheid wordt naar die 'tweede avant-garde' opgekeken. Jonge kunstenaars trekken zich op aan modellen van eigen bodem.

Europaia Rusland Tentoonstellingen

ANTWERPEN

MuHKA
ANGELS OF HISTORY (1985-2005)
 Nog tot 27 november 2005
 Tel. 03 260 99 99

ModeMuseum Provincie Antwerpen
KATHARINA PROSPEKT
 Nog tot 5 februari 2006
 Tel. 03 470 27 70

FotoMuseum Provincie Antwerpen
STREET, ART AND FASHION
 Van 7 oktober 2005 tot 8 januari 2006
 Tel. 03 242 93 00

BRUSSEL

Diverse locaties in Brussel
BRUSLAND
 Van 1 oktober tot 3 december 2005

Solvay Bibliotheek en Leopoldpark
RUSSIAN VISION ON EUROPE
 Van 4 oktober tot 4 december 2005
 Tel. 02 738 75 96

Paleis voor Schone Kunsten
AVANT-GARDE IN RUSLAND (1900-1935)
 Van 5 oktober 2005 tot 22 januari 2006

Diverse locaties in Brussel
RUSSISCHE ROUTE
 Van 9 oktober 2005 tot 12 februari 2006

Paleis voor Schone Kunsten
VAN TSAAR TOT KEIZER
 Van 11 oktober 2005 tot 22 januari 2006
 Tel. 02 507 85 94

Museum van Elsene
SYMBOLISME IN RUSLAND
 Van 13 oktober 2005 tot 5 februari 2006
 Tel. 02 515 64 21

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
TRANS-SIBERIAN EXPRESS
 Van 15 oktober 2005 tot 26 februari 2006
 Tel. 02 741 72 11

FNAC Galerijen
VLADIMIR MISJOEKOV
 Van 15 oktober tot 1 december 2005
 Tel. 02 706 06 09

Bibliotheca Wittockiana
RUSSISCHE BOEKKUNST 1904-2005
 Van 16 oktober 2005 tot 12 februari 2006
 Tel. 02 770 53 33

Cultuurcentrum ING
FABERGÉ, JUWELIER VAN DE ROMANOV'S
 Van 19 oktober 2005 tot 26 februari 2006
 Tel. 547 85 83

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
DE HUNNEN
 Van 20 oktober 2005 tot 26 februari 2006
 Tel. 02 741 72 11

Koninklijke Bibliotheek van België
LANGS DE VOLGA. MEESTERS VAN DE 19DE-EEUWSE RUSSISCHE FOTOGRAFIE
 Van 21 oktober 2005 tot 11 februari 2006
 Tel. 02 519 53 11

Kunstcentrum van het Rood Klooster
RUSSIAN VISION ON EUROPE
 Van 22 oktober 2005 tot 29 januari 2006
 Tel. 02 660 55 97

La Botanique
DE 7 TORENS VAN MOSKOU (1935-1950)
 Van 25 november 2005 tot 19 februari 2006
 Tel. 02 218 37 32

GENT
SMAK
SERGEY BRATKOV
 Van 8 oktober 2005 tot 8 januari 2006
 Tel. 09 221 17 03

*Sovjetpropaganda
(1930-1945)
Korablev, Kameraad,
vervoeg onze kolchoz*

Museum van Deinze en de Leiestreek

L. Matthyslaan 3-5, 9800 Deinze.
Tel. 09/381 96 70 – fax 09/381 96 79
e-mail museum@deinze.be
website www.museumdeinze.be

Jan Burssens in privé verzameling

24 september – 27 november
2005

Toegang: di.- tot vrijdag: 14.00 tot 17.30 u,
weekends en feestdagen: 10 tot 12
en 14 tot 17 u.
Maandag gesloten.

Inkom: individu: € 2,50 (vanaf 16 jaar)
+3-pas, museumkaart en groepen € 1,50
6-16 jaar en scholen € 1,00.

Art Travel

organiseert sinds 1993
kwalitatieve culturele reizen
en daguitstappen.

In 2006 bieden we volgende reizen aan:
Newcastle, Syrië, Bordeaux, Napels,
Praag, Zwitserland, Nancy, Moskou,
Oxford, Washington-Philadelphia-
Baltimore, Paris Intime, Turijn,
Dresden en Jemen.

**Contacteer ons
voor een gratis brochure!**

Kongostraat 74
9000 Gent

T + F 09/233 37 70
info@art-travel.be
www.art-travel.be

FNAC Galerijen

WOMEN'S FACES

Van 15 oktober tot 1 december 2005
Tel. 09 267 97 75

LA LOUVIÈRE

Centre de la Gravure et de l'Image
imprimée

SOVIETPROPAGANDA (1930-1945)

Van 24 september tot 18 december
2005
Tel. 064 27 87 27

LUIK

Musée de l'Art Wallon

SOVIETIDEALISME

Van 14 oktober 2005 tot 5 februari
2006
Tel. 04 221 89 11

FNAC Galerijen

ALEXANDER SLOESARJEV

Van 15 oktober tot 1 december 2005
Tel. 04 232 71 67

Alle info over Europalia Rusland
www.europalia.be

Europalia is uiteraard ook muziek, film, dans en literatuur. Het programma oogt hier ook weer indrukwekkend. Je pikt er uit hetgeen je hebben wil. Het cliché komt altijd wel om de hoek gluren, maar alternatieven zijn ruimschoots voorhanden. *Oom Vanja* kàn of het *Zwanenmeer* door het Bolsjoj, maar meerwaardezoekers-met-de-fijne-neus kiezen wellicht voor *Nevsky Prospekt* door de poppen van Theater Potudan of voor een eigenzinnige interpretatie van *Ilias-Zang XXIII* door de Moscou Theatre School of Dramatic Art. En als tijd geen punt is, dan is het verzamelen geblazen in Studio 4 van het Flageygebouw voor de integrale voorstelling van *Oorlog en Vrede* van regisseur Sergey Bondarchuk, een filmmarathon van driehonderd drieënzeventig minuten, weliswaar onderbroken door een pauze met buffet. Het worden drukke en lange dagen. Zoveel is duidelijk.

EVA WUYTS

Het Fonds voor Roerend Cultureel Erfgoed werd in 1987 in het leven geroepen door de Koning Boudewijnstichting om belangrijke elementen van ons nationale erfgoed te verwerven, conserveren en ontsluiten. Achttien jaar later beschikt het Fonds over een indrukwekkende verzameling van ontroerend mooie objecten en een virtuele vitrinekast om ze in uit te stellen.

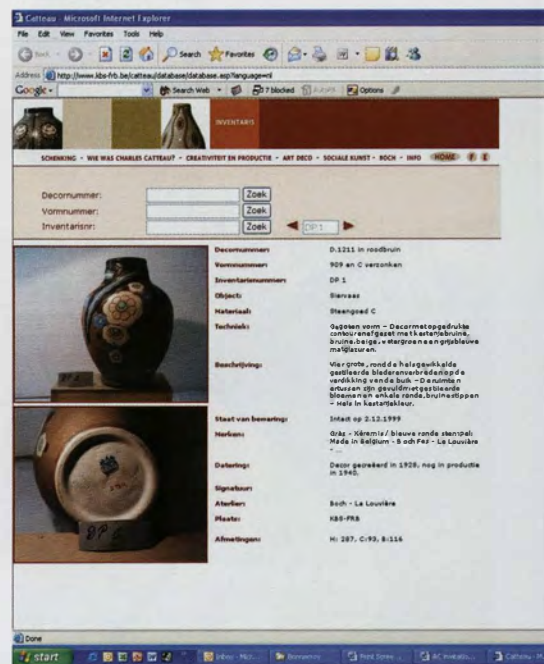
Kopen om te tonen

Hoewel de werking van het Fonds voor Roerend Cultureel Erfgoed in bepaalde opzichten doet denken aan het Topstukendecreet – een initiatief van Vlaams Minister van Cultuur Anciaux waarmee hij het belangrijkste roerend cultureel erfgoed met bijzondere betekenis voor de Vlaamse Gemeenschap in Vlaanderen wil bewaren en beschermen – ambiert de Koning Boudewijnstichting meer dan de verwerving en eventuele restauratie van eigen kunst door de eeuwen heen.

Voor het Fonds is het eigenlijke verzamelen immers ondergeschikt aan het breed toegankelijk maken van dit erfgoed. Daarom verdwijnen hun stukken niet in depots of kluizen, maar worden ze telkens in permanent bruikleen gegeven aan musea, bibliotheken en andere bewaarinstellingen. Zo wordt hun meest recente aanwinst - de Art Nouveau kamerschermen van Paul Hankar - momenteel tentoongesteld in een expositie van het Belvue museum over Hankar als interieurarchitect. Na afloop krijgen de schermen een permanente stek in het Gentse Design Museum.

Nationale topstukken

Dat het Fonds voor Roerend Cultureel Erfgoed al bijna twee decennia lang Belgische kunstwerken van topniveau binnen de landsgrenzen houdt, wordt in 2007 gevierd met een retrospectieve waarin de resultaten van haar aankoopbeleid zullen

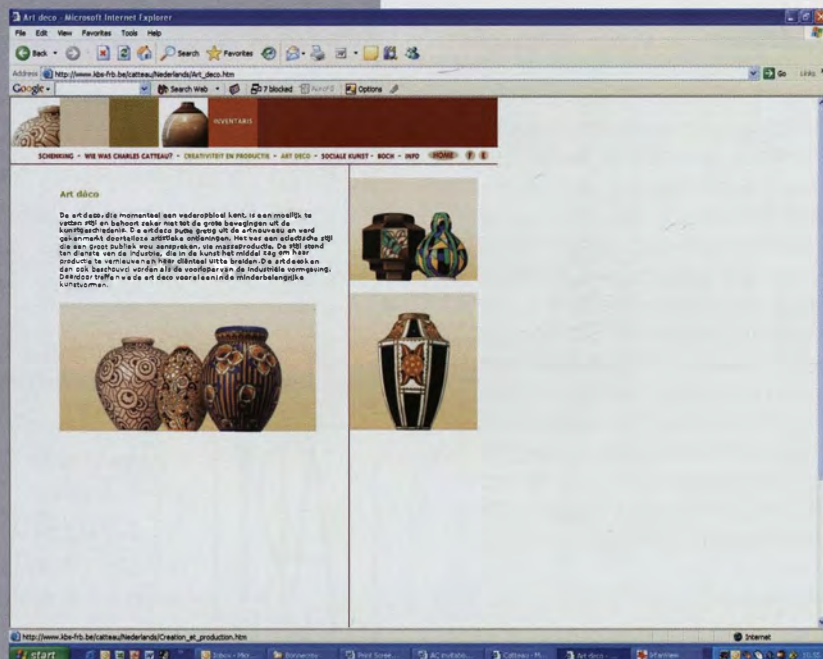

worden getoond. Wie de deuren van deze schatkamer nu al wil opengooien kan hiervoor terecht op hun nieuwe webstek die gemakshalve de bondige naam Roerend Erfgoed kreeg. Hiermee kiest men bij de Stichting na tentoonstellingen, catalogi, CDroms en video's voor een hedendaagse vorm van ontsluiting. Omdat deze webstek viertalig is kunnen buitenlandse bezoekers eveneens in het Frans, Duits of Engels kennismaken met onze nationale topstukken.

Op Roerend Erfgoed worden alle aanwinsten gepresenteerd in zeven thematische rubrieken: Archeologie, Renaissance, Barok en achttiende eeuw, negentiende en twintigste eeuw, Archieven, Manuscripten en Muziek. Dit brede spectrum kan althans gedeeltelijk verklaard worden doordat het Fonds vaak aankopen doet op aanvraag van musea, archieffondsen, bibliotheken, universiteiten of wetenschappelijke instellingen. Concreet betekent dit dan hun roerend erfgoed varieert van een Gallische muntschat uit Thuin, over een Mechelse gildebreek en handgeschreven documenten betreffende de industriële revolutie in Luik tot een collectie moderne kunst.

Prova-Car

Hiertoe beschikt het Fonds over een aankoopbudget van 500.000 euro. Een aanzienlijk kapitaal maar gezien de situatie van de huidige kunstmarkt – de Prova-car

van Panamarenko werd onlangs nog door Christies geveild voor 200.000 Britse pond – geen vetpot. Daarom worden deze beperkte middelen slechts aangewend voor werken met een grote symboolwaarde die het grote publiek vanuit historisch of esthetisch oogpunt aanspreken of voor initiatieven die andere instanties niet of moeilijk kunnen verwezenlijken. Daarnaast slaagt het Fonds erin om ook via giften, schenkingen en legaten mees-terwerkjes voor toekomstige generaties veilig te stellen. Het zilveren sierstel van Rubens – vandaag te bewonderen in het Rubenshuis – is slechts één voorbeeld van filantropie.

Dit pronkstuk wordt met verschillende foto's langs alle kanten voorgesteld op Roerend Erfgoed, maar voor de echte liefhebber zal dit misschien niet volstaan. Vooral het verfijnde zilverreliëf of de delicate verluchtingen van het Getijdenboek van Reynegom, ook al een gift, zouden gebaat zijn met grotere beelden of uitvergrootte details, maar een dergelijke functionaliteit is op de webstek niet aanwezig.

Wallpaper

Naast de beelden hoort er bij elk getoond object achtergrondinformatie, die soms beknopt, soms zeer uitgebreid kan zijn. Af en toe bevatten de teksten ook trefwoorden die toegang geven tot bijkomende toelichtingen of een beknopt bibliografisch overzicht. Hoewel niet altijd even

consequent toegepast en sterk variërend naar inhoud, loont het meestal de moeite deze links aan te klikken.

Leuke extra's voor de cultuurminnende mens zijn de digitale prentbriefkaarten en de 'wallpapers'. Dit zijn beelden die kunnen gedownload worden om vervolgens als achtergrondbeeld op uw computer geplaatst te worden. Het aanbod wisselt zodat u elk seizoen wel een passend beeld kan vinden. Wie nog meer informatie wil of zweert bij een boek vindt op Roerend Erfgoed ook een lijst met al hun – overigens democratisch geprijsde - publicaties, alsook de links naar het bestelformulier.

Expo Cateau

Een echte aanrader zijn de inventarissen die het Fonds via haar webstek toegankelijk maakt. Voorlopig zijn het er slechts twee, maar het Fonds heeft de ambitie om in de toekomst nog meer collectieoverzichten via dit kanaal te verspreiden. Afgaande op het reeds toegankelijke en veel geconsulteerde collectieoverzicht van de vazen van Charles Cateau is dit goed nieuws.

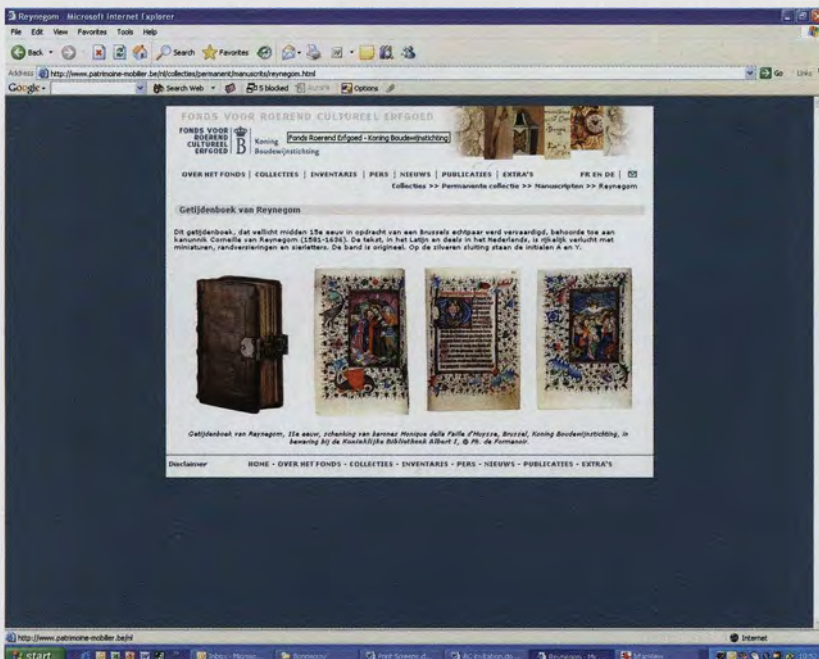
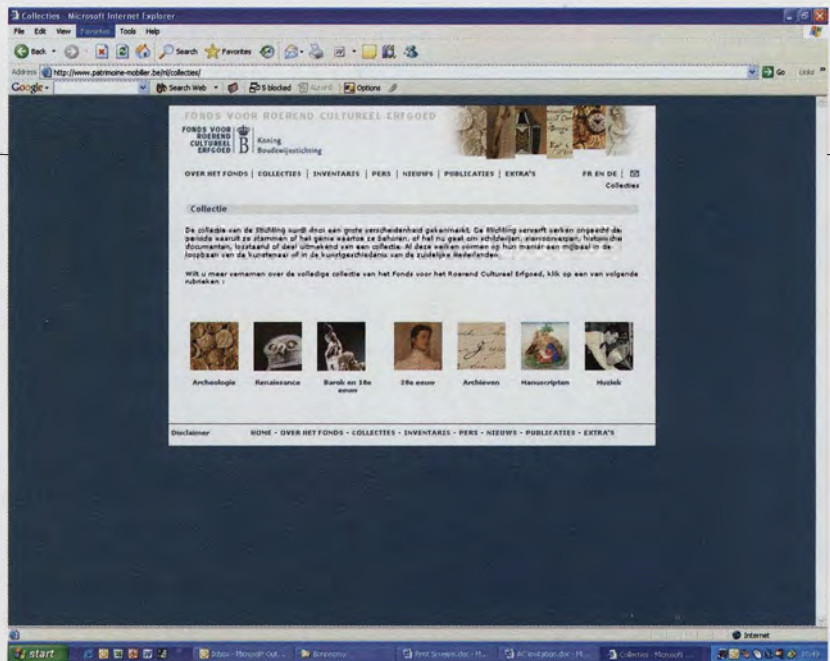
Want rond het oeuvre van deze ceramist bouwde het Fonds een knappe virtuele tentoonstelling die de afgelopen jaren enkel via de webstek van de Koning Boudewijnstichting te consulteren was. Nu krijgt u ook toegang via de Inventaris-rubriek van Roerend Erfgoed. De drie zoektoegangen – decor-, vorm- en inventarisnummer – zijn niet geschikt voor Cateau-ken, maar met behulp van pijltjes kan er ook vrijblijvend doorheen de verzameling gebrowsd worden. Misschien herkent u wel een erfstuk van oma?

De webstek

van het Fonds voor Roerend Cultureel Erfgoed vindt u op www.roerend-erfgoed.be.

Voor bepaalde onderdelen wordt u doorgelinkt naar de site van de Koning Boudewijnstichting op www.kbs-frb.be.

Dit artikel en de bijbehorende links kan u ook terugvinden op www.tento.be.

MARK VANVAECK

En als we eens een nieuwe museumgids zouden maken... Het idee ontstond een half jaar geleden. Vandaag ligt *De Museumgids Vlaanderen & Brussel*, uitgegeven door Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, in de winkel.

Alle musea: groot en klein

Het was lang wachten op een actueel en volledig overzicht van de musea in Vlaanderen en Brussel. De laatste editie van *Museumgids. Van Oostende tot Maaseik*, een uitgave van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, dateert van 1997. Nu heeft Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen de klus geklaard.

De eerste vraag die zich stelde, was: welke musea krijgen een plaats in de gids? Want Vlaanderen en Brussel bezitten honderden musea. Het is een bont gezelschap: van grote gerenommeerde instellingen tot piepkleine heem- en volkskundige musea. En de collecties zijn al even divers: van schone kunsten tot witloof, van muziekinstrumenten tot sleutels. Na wikken en wegen werd beslist ze allemaal op te nemen en alleen een onderscheid te maken in het voor het publiek toegankelijk zijn van de musea (toch een belangrijk criterium voor een organisatie als Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen). Musea die meer dan twee dagen per week open zijn, krijgen een volledige bladzijde. De andere – ook zij die tijdelijk gesloten zijn – zijn gemakkelijk terug te vinden in overzichtelijke lijsten.

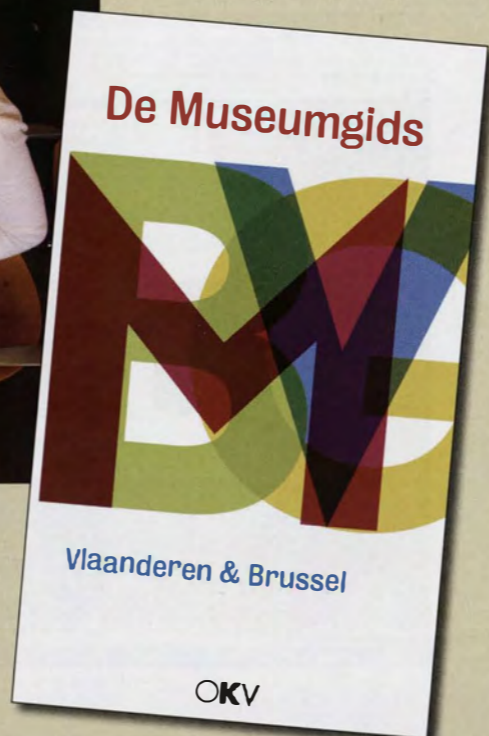
Enmaal deze krijtlijnen getekend, startte het in kaart brengen van de musea. OKV deed daarvoor een beroep op zijn website www.tento.be en op vele andere bronnen. De lijsten werden ter controle voorgelegd aan de provinciale museumconsulenten. Met hun aanvullingen en correcties werd de selectie definitief.

Boordevol informatie en toch toegankelijk

Het is een monnikenwerk waar het OKV-team en vele vrijwilligers zes maanden geleden aan begonnen. De musea kregen een formulier toegestuurd dat de nodige informatie verzamelde: officiële naam, adres, telefoon- en faxnummer, e-mailadres, website, openingsuren, toegangsprijzen, reducties, bereikbaarheid met openbaar vervoer. Ook naar de dienstverlening werd gepolst: museumshop, kindvriendelijkheid, groepsbezoek, bibliotheek, audio-gidsen, toegankelijkheid voor rolstoelgebruikers, cafetaria. De antwoorden van de musea vulden honderden mails en ettelijke postzakken. Veel inspanning was nodig om de achterblijvers over de streep te halen en om twijfels (bijvoorbeeld over de juiste halteplaats van een tram of bus) weg te werken.

Foto: Saskia Vandestichele

Handleiding

Officiële naam
Adres
Indien het museum in een deelgemeente ligt van een andere stad of gemeente, vermelden we eerst die stad of gemeente, dan de naam van de deelgemeente. De 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest staan wel apart.

Diamantmuseum Provincie Antwerpen 13

Koningin Astridplein 19-23
2018 Antwerpen

T 03 202 48 90
F 03 202 48 98
E info@diamantprovant.be
W www.diamantmuseum.be

Categorie • Antwerpen & Industriële, Stedelijke & Volkskunde
Open • Vrijdag tot en met zondag van 10 tot 17.30 uur
Gesloten • Woensdag (behalve op feestdagen), van 1 tot en met 31 januari en 25 en 26 december
Toegangsprijs • € 6
Kortingen • € 4, 12-25 jaar, 60+ groepen van 10 personen, jaarkaart
Gratis • -12 jaar, begeleiders van personen met een handicap, één begeleider per groep jaarkaart
*****
Trein • station Antwerpen-Centraal
Tram • 2, 3, 10, 11, 12, 14, 24
Bus • 136, 17, 18, 23, 27, 28, 31, 35, 37
halte: Rooseveltplein

Sinds eeuwen staat Antwerpen bekend als wereldcentrum voor diamant. Acht op 10 diamanten die wereldwijd worden verhandeld, komen uit Antwerpen. Niet toevallig is het grootste diamantmuseum ter wereld er gevestigd. Het museum is een zintuiglijke erveiging van fonkelende leedieden en sprakelende geluiden, dankzij de audiogids. In zijn schatkamers – dat is hier het correcte woord – verrast het museum je met een rechte lijn van historische diamantjuwelen, waaronder een replica van de Britse kroonjuwelen, met twee van 's werelds grootste diamanten. Ook hedendaagse diamantcreaties komen uitgebreid aan bod.

✳️ Wat hebben Rubens en Brit Clinton gemeen? Een steeraad dat ze cadeau hebben gekregen, bevindt zich in het Diamantmuseum. Dat van Rubens is het 'echte', dat van Clinton een identiek exemplaar.

T algemeen telefoonnummer
F algemeen faxnummer
E algemeen e-mailadres
W webadres als er geen 'www' nodig is begint het adres met 'http://'

Categorie
Hier vindt u een omschrijving van wat er in dit museum te zien is. Een aantal categorieën vindt u achteraan in de indexen terug

Open & Gesloten
Dit zijn de openingsuren en -dagen en sluitingsdagen. Informeer u eventueel bij het museum

Toegangsprijs
Dit is de prijs voor een toegangsticket zonder enige vorm van korting

Kortingen
De leeftijdskortingen, groepsverminderingen, personen met een handicap en de lerarenkaart vermelden we hier. Gelieve u te informeren voor andere kortingen: Vlaamse Museumvereniging, International Council of Museums, Cultureel Jongeren Paspoort, Gezinsbond, Davidsfonds, enz...

Combiticket
Indien er een combinatie mogelijk is met een ander museum of met een attractie

Gratis
Deze personen hebben gratis toegang tot het museum

Trein
Dit is het dichtstbijzijnde treinstation en ligt meestal op wandelafstand van het museum

Tram & Bus
Dit zijn de nummers van de trams en bussen die in de onmiddellijke omgeving van het museum stoppen, de halte wordt meestal vermeld

Zilvermuseum Sterckshof Provincie Antwerpen 31

Cornelissenlaan
2100 Antwerpen – Deurne

T 03 360 52 52
F 03 360 52 53
E info@zilvermuseum.be
W www.zilvermuseum.be

Categorie • Vermeering
Open • Dinsdag tot en met zondag van 10 tot 17.30 uur
Gesloten • Zilverreceptie op aanvraag
Maandag, 1 en 2 januari, 25 en 26 december
Toegangsprijs • Gratis, behalve voor tentoonstellingen: € 6,00
Kortingen • € 4
OKV museumtarief heeft recht op -20% in de toelating
Gratis • Tijdelijke tentoonstellingen - 12 jaar, begeleiders van schoolgroepen, personen met een handicap
*****
Trein • station Antwerpen-Deurne
Tram • 10 halte: Geleghem
Bus • 21 halte: Colleghepoort
33 halte: Sterckshof

Al 500 jaar is Antwerpen een centrum van edelmetaal- en zilverkunst. In het museum ver trekken ze van de grondstof zilver, lonen ze hoe die wordt bewerkt en komen ze tot het zilveren voorwerp in al zijn verscheidenheid. Minstens 1400 zilveren kunstvoorwerpen laten in thematische een half millennium Belgische edelmetaalkunst zien. Het Antwerps zilver, vooral uit het ancien régime, is het best vertegenwoordigd. Het museum is bijzonder rijk aan teftelzilver, maar er zijn ook themakamers met toekel-, gilden- en kerksilvers en een proklamer met randsilverskabinet.

✳️ Het museum ligt in het Provinciaal Domein Rivierenhof, ten oosten van het centrum van Antwerpen. Naast het kasteel is in 1993 een deels formele, deels spontane tuin aangelegd. Wandellaars hebben vrije toegang tot cafeteria, tuin, binnentuin en de permanente collectie.

EXTRA

De Museumgids Vlaanderen & Brussel van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen telt 352 bladzijden en bundelt meer dan 400 musea.

OKV-abonnees kunnen de gids aanschaffen voor slechts € 6,00 voor België en € 13,80 voor Nederland (inclusief verzendkosten) per exemplaar (winkelwaarde € 15,00). Bestellen kan door storting op rekening 448-0007361-87 (België) of 135.20 (Nederland) van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen met vermelding van 'Museumgids'.

Men zegge het voort!
Voor nieuwe OKV-abonnees: abonnement plus een exemplaar van *De Museumgids* (inclusief verzendkosten) slechts: € 33,00.

Ondertussen schreef Patrick De Rynck voor elk museum een boeiende stukje dat de lezer laat kennismaken met de collecties, telkens afgesloten met een bijzonder weetje. Deze voorstellingsteksten, geïllustreerd met een sprekende foto, en de zorgvuldig verwerkte praktische gegevens werden dan opnieuw voorgelegd aan de musea. Opnieuw stond de telefoon roodgloeiend, stroomden de e-mails toe en bracht de postbode bergen gecorrigeerde formulieren.

Dan was het tijd om de zoekindexen te maken. Om het de lezer gemakkelijk te maken in het enorme aanbod, zijn er indexen op museumnaam, plaatsnaam en inhoud van de collectie. Bovendien bevat *De Museumgids* kaartjes per provincie. Tenslotte werd alles in een aantrekkelijk vormgegeven fris kleedje gestopt.

PHILIP WILLAERT

In de tentoonstelling 'Art nouveau & design' rijgen hoogtepunten zich moeiteloos aan elkaar. Absolute smaakmakers zijn de pronkstukken van Victor Horta en Henry van de Velde. En verder zien we hoe dit magische hoogtepunt nooit meer werd geëvenaard.

Werner Adriaenssens, conservator van de afdeling art nouveau van het Jubelparkmuseum, kan er honderduit over praten. Hij heeft de rotslechte relatie tussen de twee reuzen – Horta en Van de Velde – bestudeerd en kent hun scheldproza als zijn broekzak. Adriaenssens: "Horta was jaloers op het internationale succes van Van de Velde en beschouwde de kunstschilder een beetje minachtend als een decorateur." Het verschil tussen de twee titanen? Adriaenssens: "Horta was een trendsetter, zocht altijd naar vernieuwing. Hij speelde in op de vraag van de rijke, progressieve elite van het jonge België, die snakte naar een nieuwe stijl waarmee ze zich kon identificeren. Van de Velde was meer een theoreticus. Hij beseftte dat vernieuwing brengen werk van lange adem was, waarvoor eerst en vooral een basis moest gelegd worden in het kunstonderwijs. Voor dat kunstonderwijs heeft hij zich voluit ingezet, zowel in Duitsland als in België met de oprichting van de Brusselse kunstschool Ter Kameren."

In de tentoonstelling merk je tal van stilistische verschillen. Horta lijkt frivoler en sierlijker dan Van de Velde. Wellicht heeft dat te maken met Horta's scholing als architect waardoor hij goed vertrouwd was met de Franse stijl.

De zwier van rococo sprak hem erg aan. Van de Velde echter werkte in een strakker en sobere trant. Zijn vormgeving was vooral het resultaat van een theoretisch uitgangspunt: lijnen verhouden zich tot elkaar zoals noten zich tot elkaar verhouden om een melodie te vormen. Kortom, een object creëerde hij als een melodie met de juiste verhouding tussen de lijnen. Zijn kandelaar in de tentoonstelling is daar een subliem voorbeeld van.

Nieuwe rijken

Na de geslaagde inzending voor de Internationale tentoonstelling van Turijn in 1902, die nu voor een deel in het Jubelparkmuseum te zien is, ging het voor Horta wat zijn roem betreft bergafwaarts. Van de Velde kreeg meer buitenlandse opdrachten en genoot daardoor wereldfaam. Vooral in Duitsland werd hij op de handen gedragen. Hij ging er zelfs wonen, eerst in Berlijn later in Weimar. Het werkterrein van Horta bleef goeddeels beperkt tot België. Adriaenssens: "Je kan gerust zeggen dat het merendeel van Horta's oeuvre zich in Brussel bevindt en dan nog hoofdzakelijk in een bepaalde wijk. Ik denk dan aan de huizen van Solvay, Tassel en Aubecq, ze liggen niet ver van elkaar. Horta speelde in op de vraag van een fenomeen en mikte op de behoefte van de nieuwe rijken: industriëlen, advocaten, vrijzinnige professoren. De art nouveau gaf antwoord maar kon noch in Frankrijk noch in België bij het grote publiek op applaus rekenen. Daarvoor was art nouveau te duur omdat er veel handwerk aan te pas kwam."

Volgens de conservator schuilt hier het grote verschil tussen Henry van de Velde en Horta. Laatstgenoemde was een rusteloze ziel, schilder van opleiding die naast architectuur zich ook inliet met grafische vormgeving. Van de Velde ontwikkelde een discours, een visie en zag het belang ervan in om kunst en industrie op grote schaal te verbreden. Vandaar dat hij sterk de nadruk legde op het onderwijs om een brug te forceren. Adriaenssens: "De visie van Van de Velde vond in Duitsland een gretige voedingsbodem. We mogen hem in die zin zeker beschouwen als de grondlegger van het Bauhaus. De perceptie van Van de Velde is in Duitsland dan ook anders dan bij ons. Het feit dat van de Velde zich als theoreticus ontpopte maakte hem wijd en zijd bekend. Hij deed voortdurend aan herbronning en zijn houdbaarheidsdatum was bijgevolg van langere duur dan Horta."

Marcel-Mouis Baugniet, servies, 1993 naar een ontwerp uit de jaren 1930
Porselein
© Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel

- De melodie van het object

Victor Horta:

jaloers op het internationale succes van de Vlaming Henry van de Velde

Foto: AMVC-letterenhuis, Antwerpen

Verdachtmaking

Het internationale succes van de Vlaming Van de Velde was voor de Franstalige Horta een kwalijke doorn in het oog. In 1922 circuleerde het plan om Van de Velde tot commissaris te benoemen van het Belgische paviljoen op de grote prestigieuze tentoonstelling voor decoratieve kunsten in Parijs (1925). Horta schreef een nota waarin hij Van de Velde verdacht maakte omdat die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Duitsland verbleef. Enkele kunstenaars en critici schaarden zich achter de duivelse nota. Gevolg: Van de Velde greep naast de benoeming en het Belgische paviljoen van 1925 werd, jawel, ontworpen door Horta. Na de Tweede Wereldoorlog heeft dezelfde groep andermaal geprobeerd om Van de Velde van collaboratie te beschuldigen. Maar hun klacht werd niet ontvankelijk verklaard. In elk geval was voor Van

Henry van de Velde,

thuis tussen zijn creaties: een langere houdbaarheidsdatum dan Victor Horta

Foto: AMVC-Letterenhuis, Antwerpen

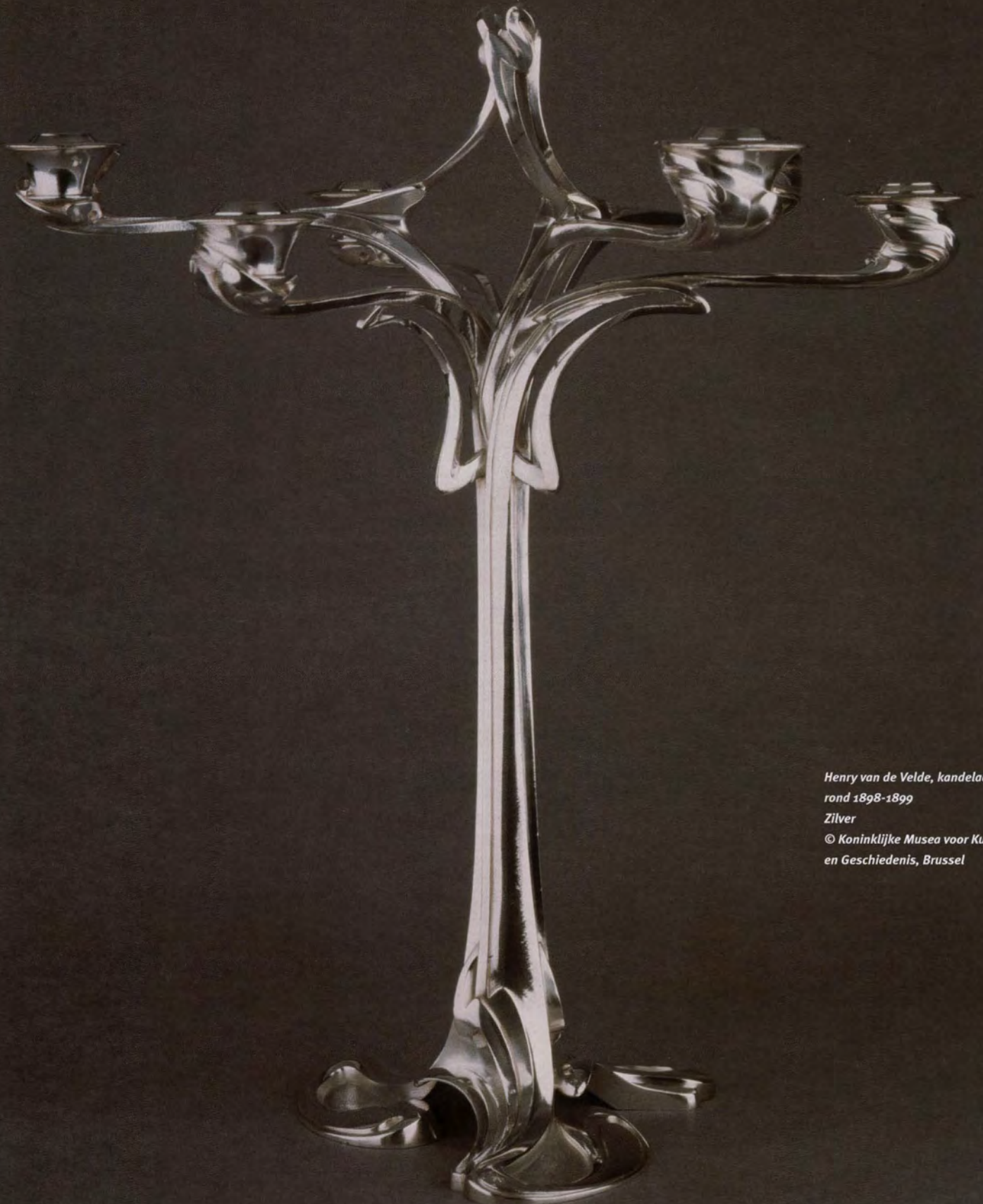
de Velde de maat vol: hij verliet België en ging voorgoed in Zwitserland wonen.

Net zoals het met de art nouveau verging, zo ook zal na de Wereldoorlog I het modernisme uitsluitend voorbestemd zijn voor een elite. Adriaenssens: "De Cubex-keuken van Louis Herman De Koninck (1930) is zowat het enige commerciële succes van het modernisme in ons land. Dergelijke keukens vond je veelal in de chique en burgerlijke appartementen langs de Louizalaan. Ze waren praktisch, maar het modernisme zie je niet of nauwelijks in de salons. Het salon was er om te pronken, om mensen te ontvangen en dus het uitgelezen deel van de woning om je rijkdom te etaleren. Art deco sloot terug aan bij de traditie en was het Franse antwoord op de Duitse decoratieve kunst."

Ensemblier

De breuk die de art nouveau had gemaakt met het verleden was de oorzaak van de falings. Het eerherstel van de Franse traditie beperkte zich niet alleen tot de stijl, ook technisch werd het doorgevoerd. Fijn meubelwerk, rijkelijk gedecoreerde stoffen en gobelins werden opnieuw gewaardeerd. Naar Duits voorbeeld ontstond hét fenomeen van de jaren twintig: de ensemblier. In het perspectief daarvan kregen lampen, meubels, vloerkleden en allerhande accessoires hun gewicht in het interieur.

De samenstellers van de tentoonstelling hebben de Luikenaar Marcel-Louis Bagniet wel heel erg op de voorgrond geplaatst als grote gangmaker van de art deco. Een tikkeltje van het goede teveel. De man pikte in op het modernisme maar als zakenman kon hij de radicale koers van de nieuwe lichte zich niet veroorloven. Zo ontwierp hij modernistische kasten à la Cubex voor de woonkamer maar ving hij bot. Zijn creatie uitgevoerd door Cambier in Ath, kon hij aan de straatstenen niet kwijt.

*Henry van de Velde, kandelaar,
rond 1898-1899
Zilver
© Koninklijke Musea voor Kunst
en Geschiedenis, Brussel*

Een stoelendans op Art nouveau & Design
Foto: Paul Ramlot

Henry van de Velde, salon, rond 1897-1898
Padouk en stof
Verzameling J-M Pochet, Brussel
© Koninklijke Musea voor Kunst en
Geschiedenis, Brussel

Bagniet moet bijgevolg concessies doen ten aanzien van het koperspubliek. Wie de schilderijen van Bagniet onder ogen ziet, komt precies hetzelfde verhaal tegen. Zijn kubistische vormtaal is een flauw schijnsel van wat Bracque en Picasso ooit uit hun kwast hadden getoverd. In tegenstelling tot Bagniet bezit het werk van Huib Hoste meer modernistische trekken. Maar ook hier geldt enige restrictie omdat zijn kleurtoepassing niet zoals bij Mondriaan gedragen wordt door een theorie maar eerder gevoelsmatig is ingegeven.

Ambitieux

De tentoonstelling *Art Nouveau en design* omvat meer dan vierhonderd stukken die de ontwikkeling van de decoratieve kunst

in België van 1830 tot 1958 in beeld brengen. Het is de bijdrage van het Jubelparkmuseum tot de viering van 175 jaar België. Het klinkt erg ambitieus. Maar die ambitie weten ze in Brussel niet helemaal waar te maken.

Terwijl de art nouveau de grote smaakmaker van het gebeuren is, verdwijnt al hetgeen nadien gekomen is zo goed als in het niets. Massaconsumptie en vrije tijd hebben zo te zien een grote verschralling met zich meegebracht. In de naoorlogse jaren wordt niet alleen de architectuur eenvoudiger ook het interieur. "Laten we de rust er in houden," schreef Paul Smeckens in *Interieurkunst*, een publicatie uit 1946. Naoorlogse trefwoorden in die da-

Louis Herman De Koninck, clubzetel, voorgesteld op de *Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes, Parijs, 1925*
Reconstructie uit 1989 naar het origineel van 1925
Hout en koper
© Archieven van Moderne Architectuur, Brussel

gen zijn sobere en harmonie en bovenal weerklinkt een moreel besef. Uit die tijd stamt bijvoorbeeld de uitdrukking 'een eerlijk product'.

Ook maatschappelijke bekommernis is steevast aan de orde en komen in de jaren vijftig tot uiting in nieuwe begrippen als 'het moderne sociaal meubel' met als protagonist Adelbrecht Van de Walle. Deze architect-kunsthistoricus organiseerde tussen 1955 en 1957 drie maal het Nationaal Salon voor Modern Sociaal Meubel in het Gentse museum voor Sierkunst. Met Expo 58 verdwijnt het sociale en staat de 'industrial design' voor de deur. Het begrip was zowel voor de bedrijfsweld, de ontwerpers als voor de overheid nog goeddeels onontgonnen terrein. Het zou duren tot in 1963 in Brussel een Design Centre werd opgericht.

PRAKTISCH

ART NOUVEAU & DESIGN 1830-1958

Nog tot 31 december 2005

Van dinsdag tot en met zondag van 10 tot 17 uur
Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
Jubelpark 10
1000 Brussel
Tel. 02 741 72 11
www.kmkg.be

“Het topstukdecreet heeft een belangrijk kader gecreëerd,” zegt Hans Martens, adviseur op het kabinet van minister van cultuur Bert Anciaux. Dat de Prova-car, een uniek sleutelwerk uit het vroege oeuvre van Panamarenko, in Vlaamse handen blijft, is alvast een opsteker van formaat. Het MuHKA in Antwerpen is net zo blij als Panamarenko zelf die zijn marktwaarde als kunstenaar verzilverd ziet.

Prova-car, een testrit voor Vlaanderen

PHILIP WILLAERT

De auto met nummer 7

Dat de racewagen met de afgezaagde houten wielen definitief in Vlaamse handen terecht is gekomen, heeft vooral te maken met de commotie en de geruchten in de pers. Breedvoerig werd uitgesmeerd hoe de poëtische auto van Panamarenko voor Vlaanderen verloren dreigde te gaan, nadat het tuig jarenlang fungeerde als het paradepaardje van het SMAK. Tot de Belgische eigenaar, diamantair Isi Fizman, die zich in de jaren zestig en zeventig frequent in de Brusselse en Antwerpse hedendaagse kunstkringen bewoog, besloot enkele van zijn collectiestukken te verkopen. Met de opbrengst wil hij vandaag een project helpen financieren rond een meditatiecentrum in de Sinaïwoestijn. Meteen na zijn bekendmaking riepen kunstkenner moord en brand. De alarmbel klonk, minister van cultuur Bert Anciaux werd aan de mouw getrokken. Nu is Panamarenko in kunstmiddens en ook bij het grote publiek al een tijdje geen onbekende meer. Legendarisch waren de jaren zestig toen hij in de galerie Wide White Space van Anny de Decker op het Antwerpse Zuid, samen met kunstenaars als Joseph Beuys en Marcel Broodthaers, tentoonstelde. Fizman was er dus wel echt vroeg bij en kocht in die prille artistieke dagen van Panamarenko een aantal werken waaronder de bewuste Prova-car.

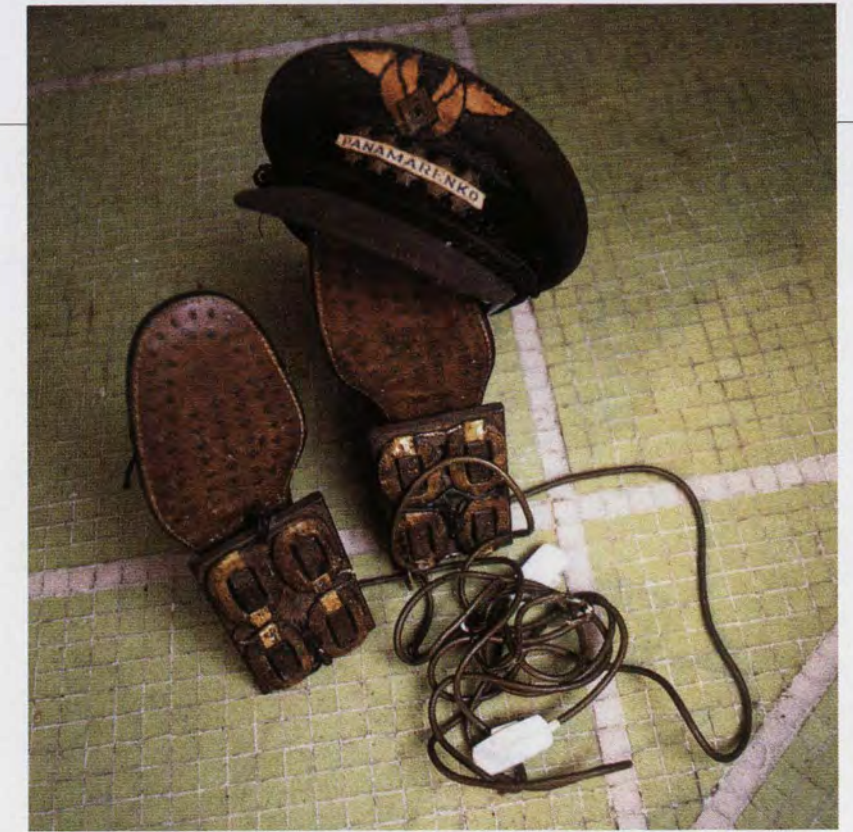
Naar eigen zeggen heeft Fizman enkele jaren geleden aan toenmalig SMAK-directeur Jan Hoet voorgesteld de werken die hij in bruikleen had gegeven over te kopen, maar na diens vertrek raakte het dossier in de vergetelheid. Vandaar dat de diamantair besloot de werken te verkopen. Al gauw besloot men het denkkader rond topwerken aan de praktijk te toetsen en werd er geld vrij gemaakt om het werk alsnog in Vlaanderen te houden. Op de veiling in Southeby in Londen werd een dikke 300.000 euro neergeteld. “Een redelijke prijs,” oppert kabinetsmedewerker Hans Martens. Ook is de Antwerpse kunstenaar best tevreden. “Niet overdreven hoog, niet te laag. De veiling is duidelijk zonder gevoel verlopen,” zo liet hij zich in de media uit. Hans Martens: “De symboliek van de aankoop is niet onbelangrijk, zeker omdat het wenselijk was dat het werk op eigen bodem bleef. Kunsthistorici zijn het erover eens dat dit kunstwerk erg belangrijk is. Panamarenko heeft maar twee wagens gemaakt. Dit werk staat in de oeuvrecatalogus op nummer 7 en geldt als het eerste museale werk van de kunstenaar.”

Een topstuk, los van het decreet

Voor alle duidelijkheid werd de Prova-car niet gekocht op basis van het topstukdecreet omdat er (nog) geen lijst bestaat van post-WO II-werken. Het opstellen van de ‘beperkte lijst’ is trouwens een werk

van lange adem. Momenteel is er enkel een proeflijst met ‘voorlopige beschermingen’ en een decretale lijst uitsluitend voor de zeventiende eeuw. Komt daarbij dat het fonds die een eventuele aankoop binnen het topstukdecreet moet financieren niet bijster groot is. “De aankoop van Prova-car gebeurde met de reguliere middelen ‘aankopen kunstwerken’, maar werd wel getoetst aan de criteria binnen het topstukdecreet. Op basis van verslagen van specialisten en de administratie bestaat er consensus omtrent het ‘topstukkengehalte’ van dit werk waarvoor dezelfde criteria – zeldzaamheid, bijzondere waarde, collectieve geheugen, ijkwaarde – werden gehanteerd zoals die staan opgesomd in het decreet. Martens: “Dat is niet onbelangrijk want van het denkkader van het decreet, profiteert uiteindelijk ook de Prova-car.”

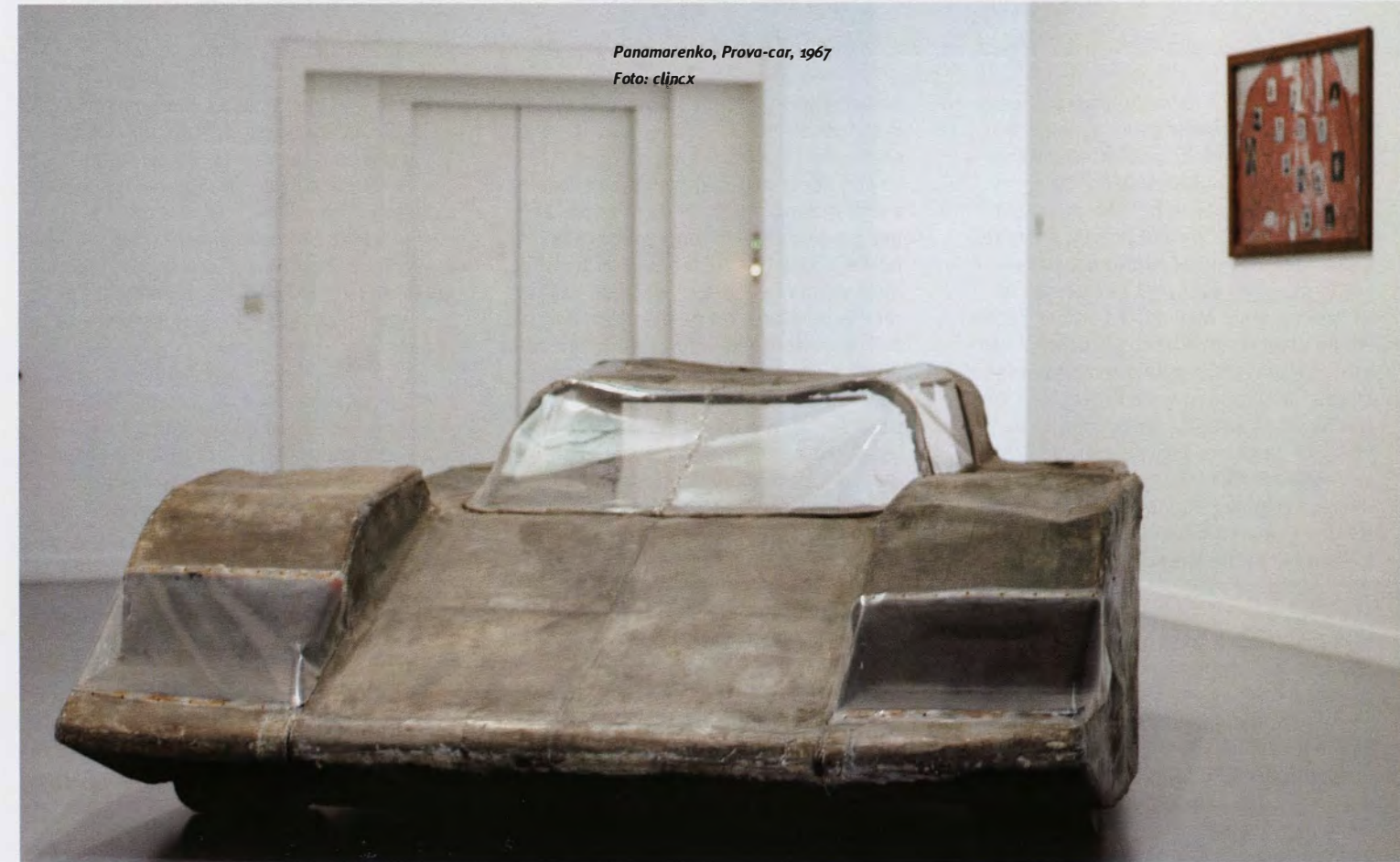
Met veel bombarie werd de auto eind juni in aanwezigheid van de minister van cultuur in het MuHKA uitpakket. Het leek wel op een Blijde Intrede, die het schandaal rond de verkoop van Ensors schilderij

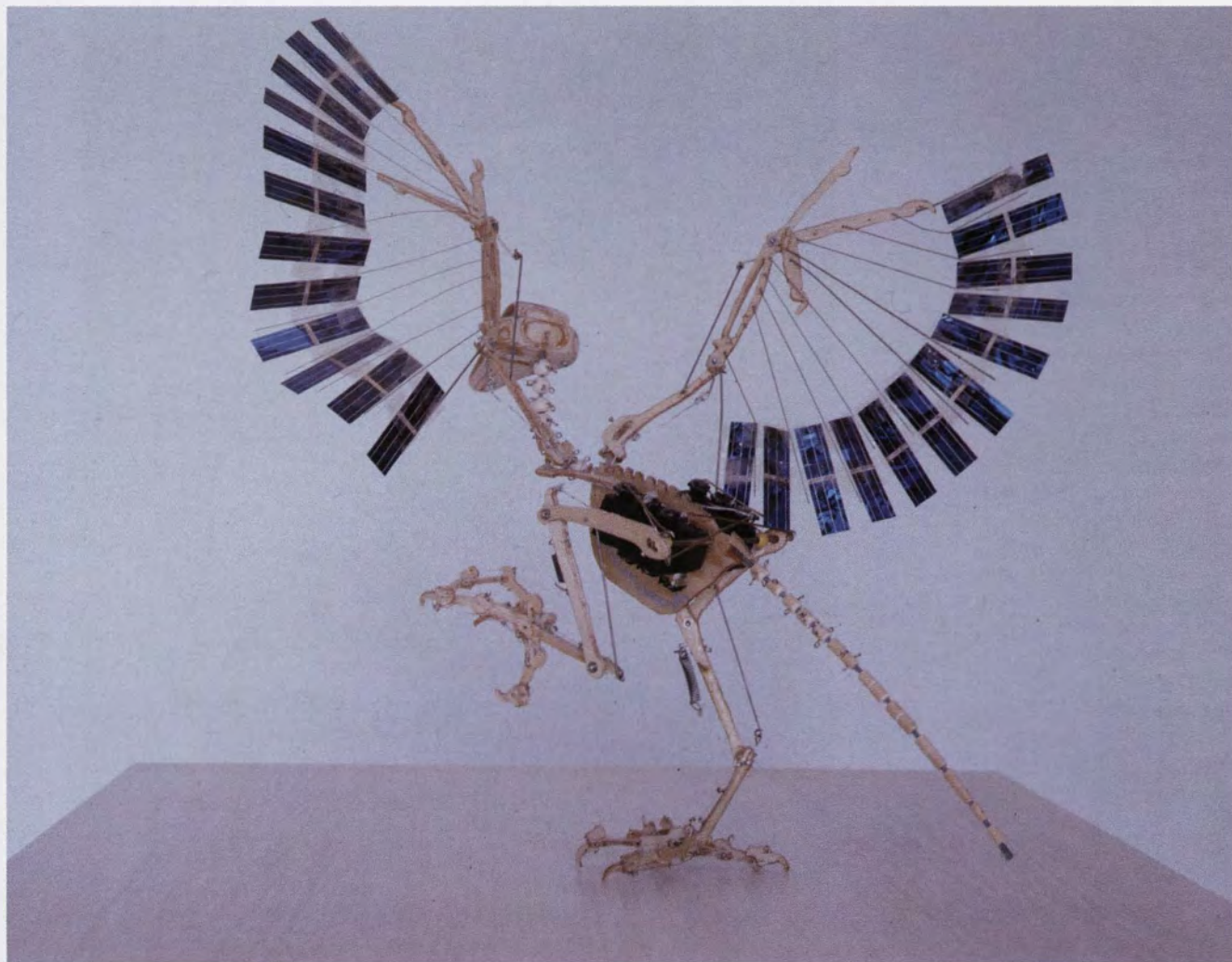
Panamarenko: Magnetische schoenen en kepie

Panamarenko en minister Anciaux bij het uitpakken van Prova-car in de garage van het MuHKA
Foto: clinckx

Panamarenko, Prova-car, 1967
Foto: clinckx

Panamarenko,
Archeopteryx Blauw

De *Intocht van Christus in Brussel* ineens weer fel in herinnering riep. Ook de affaire rond het unieke ensemble schilderijen van Joachim Beuckelaer, die sinds 1986 als bruikleen in het Museum voor Schone Kunsten in Gent hingen en nu te bewonderen zijn in de National Gallery in Londen, liggen evenzeer nog vers in ieders geheugen. Met maak van het decreet wil de Vlaamse overheid 'uittochten' van grote Vlaamse kunst beletten. Vlaanderen kende tot op heden geen toegepaste wetgeving en nauwelijks enige traditie op het vlak van bescherming van roerend erfgoed van uitzonderlijk belang. "Maar wil het decreet geen lege doos zijn," zegt Hans Martens, "dan moet er wel permanent geld in het laatje liggen."

Pro en contra

In een notendop komt het decreet 'houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang' erop neer dat de houders van een stuk of een verzameling, opgenomen op de lijst, voor een goede staat van bewaring moeten zorgen, en in principe geen fysieke ingreep mogen uitvoeren. Er wordt hen een substantiële subsidie voor con-

servatie en restauratie gegarandeerd. Wanneer ze het stuk buiten de Vlaamse Gemeenschap willen brengen, hebben ze een licentie nodig. Als hen de licentie wordt geweigerd, moet de overheid zelf een aanbod tot aankoop doen, gebaseerd op de internationale marktwaarde. Blijft de overheid in gebreke, dan kan het stuk toch vertrekken. Zet de licentiaaanvrager zelf de onderhandelingen stop, dan moet hij drie jaar wachten eer hij een nieuwe aanvraag voor een licentie kan doen. De financiering van de verwerving van de beschermde voorwerpen zal gebeuren via een speciaal Topstukkenfonds. Dat fonds blijkt niet bepaald een vetpot te zijn.

Over het topstukkenbeleid zijn niet alle violen gelijk gestemd. Criticasters vinden zo'n lijst belachelijk en voeren aan dat een topstuk gedetermineerd wordt door tijd en ruimte. De Vlaamse Primitieven werden pas in de loop van de negentiende eeuw naar waarde geschat. Florent van Ertborn, burgemeester van Antwerpen en verwoed verzamelaar, kocht de wereldberoemde *Madonna bij de fontein* van Jan van Eyck bij een pastoor in een godvergeen dorp. Wat nu precies een topstuk is,

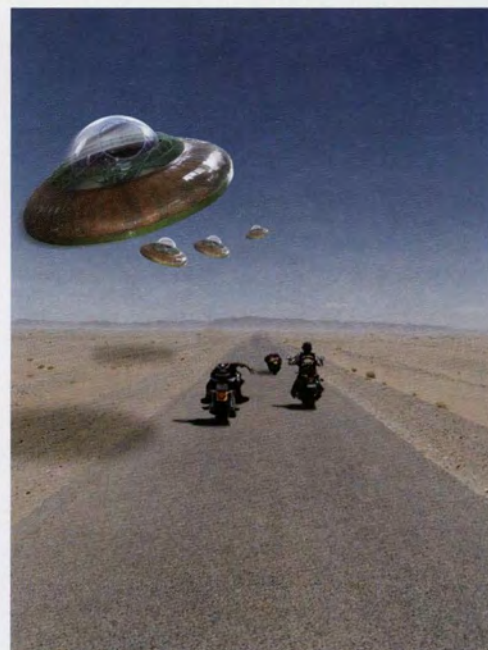
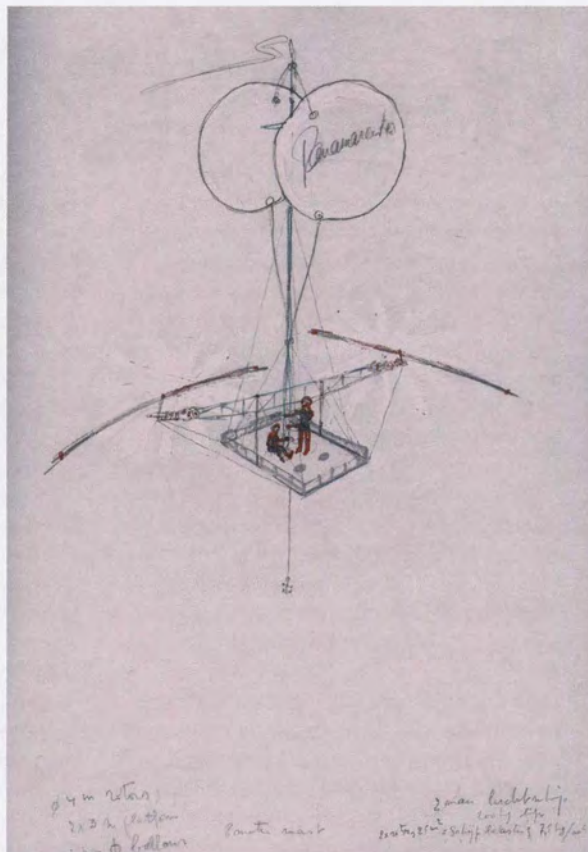
is een niet gemakkelijk uit te maken zaak. En dat weten de experts die belast zijn met de opmaak van de lijsten natuurlijk ook. Zeker voor de naoorlogse beeldende kunsten is het een hele klus uit te maken welke kunst of kunstenaar het etiket 'top' verdient. Daarvoor is er nog onvoldoende historische afstand. Het is zoals de roep om zaligverklaring van de net overleden paus.

Maar het aantal topstukken uit de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw bij particulieren ligt niet echt dik gezaaid, ook al denken heel wat brave lieden wat overmoedig dat ze een meesterwerk in huis of kluis hebben.

Er zijn stemmen die zo'n topstukkenlijst maar niks vinden en dat de aankoop van een enkel topstuk teveel hypotheek legt op de rest van ons patrimonium. De prijzen liggen in verhouding met wat men doorgaans uitgeeft voor onderhoud en restauratie van het cultureel erfgoed veel te hoog. Diezelfde critici zien liever dat de totaliteit van het patrimonium wordt aangepakt in plaats van een uitverkoren stuk. In de totaliteit ligt, zo redeneren zij, de kracht van Vlaanderen, zowel commerci-

eel als toeristisch. Het patrimonium moet in hun ogen worden gezien op plaatsen waarvoor het gemaakt werd: kerken, kloosters en abdijen.

Hoe dan ook: de Sinjoren hebben er een Panamarenko bij. En wat voor een. Tot eind augustus was de wagen in het MuHKA te bewonderen om nadien spoor-slags door te rijden naar de grote overzichtstentoonstelling in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten in Brussel. Wat het MuHKA nadien zal doen, hangt af van de wens van zijn directeur. Martens: "Ik ben er eigenlijk van overtuigd dat Bart de Baere de *Prova-car* nog een tijdje onder de publieke aandacht zal houden." We zullen wel zien.

EXTRA

OKV Club

Op donderdag 10 november 2005 om 11 uur nodigt Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen 100 abonnees uit op een gratis bezoek aan *Panamarenko* in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel. Het bezoek wordt ingeleid door één van de samenstellers van de tentoonstelling: Frederik Leen, Departementshoofd Moderne Kunst, of Francisca Vandepitte, Conservator Moderne Beeldhouwkunst. Er is ook mogelijkheid, aansluitend op het bezoek, waarvoor het museum audiogidsen ter beschikking stelt, deel te nemen aan een lunch in The Museum Café. Kostprijs: € 20,00 per persoon. Intekenen kan door een brief of kaartje te sturen naar Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Hofstraat 15, 2000 Antwerpen of door te mailen naar info@okv.be. De eerste honderd intekenaars ontvangen een uitnodiging. Gelieve te vermelden of u inschrijft voor het gratis bezoek of voor de lunch en of alleen of met twee personen komt.

Op vertoon van de OKV Museumkaart krijgt elke abonnee die dag 10% korting in het schitterende museumcafé.

THE MUSEUM CAFÉ
BRUSSELS

Grote overzichtstentoonstelling

De retrospectieve tentoonstelling die op 30 september 2005 opent in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, is het eerste volledige overzicht van Panamarenko's omvangrijke en bont geschakeerde oeuvre.

Net zoals bij vorige grote monografische tentoonstellingen die het museum de voorbije jaren organiseerde, worden zowel het grote publiek als de gespecialiseerde onderzoeker verwend met een gedetailleerde kennismaking met het complete werk van de kunstenaar. Naast een brede, representatieve selectie van de soms zeer grote werken en installaties, presenteert de retrospectieve een uitzonderlijke keuze van tekeningen, ontwerpen en modellen. Dit alles is omkaderd met een boeiende verzameling documenten, catalogi en geschriften, die het tijdsbeeld schetsen.

PRAKTISCH

PANAMARENKO

Van 30 september 2005 tot 29 januari 2006
Van dinsdag tot en met zondag van 10 tot 17 uur
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
Museum voor Moderne Kunst
Koningsplein 3
1000 Brussel
Tel. 02 508 32 11
www.fine-arts-museum.be

EXTRA

OKV Club

Panamarenko. De retrospectieve!, de catalogus bij de tentoonstelling in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel, is een bijzonder boek. De kunstwerken en tekeningen van Panamarenko krijgen alle ruimte die ze verdienen.

Het geeft een prachtig overzicht met nooit eerder gepubliceerde documenten, foto's en archivalia. De teksten komen van de museumconservatoren, Frederik Leen en Francisca Vandepitte, de Engelse criticus Jon Thompson en de wetenschapper Charles Hirsch.

Panamarenko zelf kruidt het boek met pittige commentaren.

Panamarenko. De retrospectieve!

Is een uitgave van Ludion, telt 240 bladzijden en 250 illustraties. De winkelprijs bedraagt € 33,00. OKV-abonnees kunnen de catalogus aanschaffen voor slechts € 30,00 in België en € 43,00 in Nederland (inclusief verzendingskosten). Bestellen kan door storting op rekening 448-00007361-87 (België) of 135.20 (Nederland) van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen vzw, met vermelding 'Catalogus Panamarenko'.

MARK VANVAECK

De tentoonstelling *Dames met Klasse*. *Margareta van York en Margareta van Oostenrijk* in de voormalige brouwerij Lamot is het hoogtepunt van Mechelen 2005, stad in vrouwenhanden. Curator Joris Capenberghs doet het verhaal achter en vóór de tentoonstelling.

Vrouw zijn toen, wat betekende dat?

Joris Capenberghs is kunsthistoricus en antropoloog en doceert de opleiding Cultuurmanagement aan de Universiteit Antwerpen. Hij specialiseerde zich in de socio-semantiek van materiële cultuur en (stedelijke) ruimte en in de artistieke expressie van schriftloze volkeren. Hij werkt in binnen- en buitenland als adviseur, onderzoeker, museoloog en publicist. Toen Joris Capenberghs in juni 2004 van start ging als curator van *Dames met Klasse* zat hij meteen met een dilemma opgezadeld: brengt de tentoonstelling een historisch of een kunsthistorisch verhaal? Al snel voelde hij aan dat hij geen van beide pistes zou bewandelen.

Joris Capenberghs: "We kozen voor een cultuurhistorische benadering en voor een eigentijds verhaal. Want Margareta van York en Margareta van Oostenrijk zijn ook vandaag bijzonder interessant. Het uitgangspunt werd dan: vrouw zijn toen, wat betekende dat? Daarop volgde een hele batterij vragen. Wat bezielde deze twee dames? Hoe uitten ze gevoelens als liefde, geluk en verdriet? Op welke manier gingen ze om met rolmodellen, vrouwbeelden en hun lot als weduwe? Welke rol speelden traditie, religie, kennis en kunst

in hun leven? Hoe hielden ze zich stand in het door mannen gedomineerde internationale machtsspel? Zo gingen we in gesprek met het wetenschappelijk comité, de tentoonstellingsarchitecten en het team van Mechelen 2005. Het was een permanente dialoog die de ideeën uitpuurde en het parcours verfijnde. *Dames met Klasse* kreeg twee delen. Het eerste stelt de innerlijke wereld aanwezig: wie waren deze twee Margareta's eigenlijk? Het tweede deel brengt objecten terug thuis in Mechelen en laat hen spreken. Hier heb ik mijn interesse voor het sociale leven van 'dingen' laten meespelen."

Van Eyck en de Azteken

Met het zoeken naar die objecten was het wetenschappelijk comité al druk bezig toen Joris Capenberghs als curator aan de slag ging. De coördinatie van het comité berust bij Dagmar Eichenberger, een gerenommeerde kunsthistorica, gespecialiseerd in de renaissance. In 2002 publiceerde ze het opgemerkte boek *Leben mit Kunst. Wirken durch Kunst. Sammelwesen und Hofkunst unter Maria von Österreich, Regentin der Niederlande*.

Zijn er veel kunstwerken en voorwerpen uit het verlanglijstje gesneuveld? Curator Joris Capenberghs: "Een aantal topstukken uit het buitenland is om budgettaire redenen geschrapt. Dat is achteraf eerder een zegen gebleken. Het heeft onze ogen geopend voor minder bekende maar bijzonder waardevolle werken in de

Vlaamse musea, zoals het Erasmushuis, de Azteekse collectie van het Etnografisch Museum of de Juan de Flandes van het Museum Mayer van den Bergh. Zelf heb ik een aantal objecten toegevoegd die je kan catalogeren onder 'wonderen van de nieuw ontdekte wereld'. De tijd van Margareta van Oostenrijk was het begin van de rariteitenkabinetten. Op de tentoonstelling zijn ze dus terug samen: de laat middeleeuwse Van Eyck, het manuscript en het eerste gedrukte boek, het Azteekse masker en het West-Afrikaanse zoutvat. Het illustreert hoe de dames met klasse leefden op het snijvlak van Middeleeuwen en renaissance, van de oude en de nieuwe werelden."

Joris Capenberghs benadrukt dat het wetenschappelijk comité, dat vooral uit kunsthistorici is samengesteld, zich enthousiast in het cultuurhistorisch verhaal heeft ingeschreven. Hij geeft enkele voorbeelden die de kruisbestuiving illustreren. "Ooit bezat Margareta van Oostenrijk het Sforza-getijdenboek met miniaturen van Gerard Horenbout. Het is het alleraantwoordigste hoogtepunt van de miniatuurkunst

Joris Capenberghs, curator, en Caroline Voet, scenografe, in de voormalige brouwerij Lamot. De laatste rechte lijn van het parcours naar *Dames met Klasse*. Foto's: Kris Callens

en mocht niet ontbreken op de tentoonstelling. Van de Londense British Library mochten we slecht één vel uitkiezen. Ik had er twee geselecteerd die in aanmerking kwamen. De uiteindelijke keuze nam het wetenschappelijk comité. Ze hebben niet alleen op inhoud beoordeeld maar hebben ook geopteerd voor de visueel aantrekkelijkste miniatuur.

Op een ander moment meldde ik dat ik op zoek was naar documenten die iets vertellen over de vrouw ten tijde van Margareta van York. Een van de leden van het wetenschappelijk team kwam op de proppen met een stuk uit het 'kattenbellenarchief' van Mechelen. Dat zijn documenten die niet de officiële status hebben van bijvoorbeeld oorkonden. Het betreft een eigenhandig ondertekende brief van Margareta van York aan de schepenen van Mechelen, geschreven op 15 december 1477. Ze klaagt er over dat er maar weinig gedaan is om een man te arresteren die een dame had geschaakt. Margareta steekt haar nek uit voor een vrouw en tussen de regels lees je dat ze de schepenen beschuldigt van corruptie. Een eigentijds verhaal toch? Een ander mooi voorbeeld is een diptiek geschilderd op het einde van de vijftiende

Nieuwe wandelgids

Vorstelijk Vrouwelijk

Voor Mechelen 2005, stad in vrouwenhanden, publiceerde Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen de wandelgids *Vorstelijk Vrouwelijk*. Op stap langs drie historische wandelingen in de stadskern maakt u kennis met de vrouwelijke kantjes van Mechelen.

- *Van Margareta's tot straatmadeliefjes* start in het politieke hart van Mechelen anno 1500, aan de voormalige paleizen van Margareta van York en Margareta van Oostenrijk. Van daaruit wordt de vroegere kunstenaarsbuurt bezocht. Hoe listig vrouwen wel kunnen zijn, wordt duidelijk in het Schepenhuis, het oudste stenen gebouw van Vlaanderen. De wandelaars ontdekken ook de Mechelse versie van Romeo en Julie.

Waar de meisjes 'die makkelijk te krijgen zijn' zich ophielden, is na deze wandeling geen geheim meer.

- De wandeling *Van arbeidsvrouw tot koningin* schetst een beeld van de economische rol en de werkomstandigheden van vrouwen tot ver in de negentiende eeuw. Hard labeur, zorgende functie en vaste rolpatronen waren algemene regels.

Daar tegenover stond ook veel plezant en volks vertier.

- *Vrouwen met een passie, vrouwen met een missie* leert Mechelse vrouwen kennen die uit de band sprongen door hun doorgedreven begeestering, doorzettingsvermogen en daadkracht. Passionele barokbeeldhouwsters, vlijtige kantklossters, gasthuizusters, zwarte zusters... Ook de heksenvervolging kom je op deze wandeling tegen.

Vorstelijk vrouwelijk

Historische wandelingen in Mechelen

van Margareta's tot straatmadeliefjes
van arbeidsvrouw tot koningin
vrouwen met een passie,
vrouwen met een missie

OKV-abonnees kunnen *Vorstelijk Vrouwelijk. Historische wandelingen in Mechelen* bestellen door storting van € 8,00 per exemplaar (inclusief verzendingskosten) op rekeningnummer 448-0007361-87 (België) of 135.20 (Nederland) van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, met vermelding 'Vorstelijk Vrouwelijk'.

eeuw. Het ene paneel is het portret van Margareta van Oostenrijk, het andere is dat van Filips de Schone. Beiden zijn op de panelen omringd door wapenschilden die de hoge afkomst aantonen. Het is duidelijk dat het politieke portretten zijn, bedoeld om een huwelijk voor de twee kinderen te arrangeren. Ook hier gingen we verder dan een louter kunsthistorisch discours en vertellen we het sociale leven van de panelen.”

Vormgeefsters met klasse

De vormgeving van *Dames met Klasse* is in handen van Zaha Hadid in samenwerking met Caroline Voet. Zaha Hadid, geboren in Bagdad, is een Britse architect met wereldfaam. Recent haalde ze het nieuws met haar plannen voor een BMW-fabriek in Leipzig. Hadid won als eerste vrouw de prestigieuze Pritzker Architecture Prize. Eerder gaf ze in ons land vorm aan de tentoonstelling *Borderline* (2000) in het Paleis voor Schone Kunsten. De maquette van Zaha Hadid voor het casino van Knokke-Heist is nog tot 6 november 2005 tentoongesteld in CC Scharpoord. Dat Zaha Hadid meewerkt aan *Dames met Klasse* zegt veel over de inhoudelijke kwaliteiten van het project.

Joris Capenberghs: “Ik ben een vijftal keer naar Londen geweest. De dagelijkse dialoog gebeurt met Caroline Voet, die vroeger gedurende twee jaar in de Britse hoofdstad voor Hadid heeft gewerkt. Al zijn de twee dames architect, ik spreek in dit geval niet graag over tentoonstellings-architectuur. Het is veeleer scenografie. Wat ze doen is veel meer dan de toch wel moeilijke Lamot-site, die nog niets bewezen heeft, vullen met vitrines en panelen. In samenspraak met Zaha Hadid en Caroline Voet zijn vier criteria voor de scenografie opgesteld: het ritme van toen (het woord ‘schrijden’ vat die goed samen), het licht (dag en nacht, binnen en buiten), de textuur, de schaal van die tijd (alles was klein, heel klein).

De uiteindelijke verhaallijn van de tentoonstelling is in voortdurende wisselwerking gegroeid. Aanvankelijke pistes werden verlaten, nieuwe werden uitgezet. Het is zoals het plannen van een wandeling in een gebied waar je nog nooit geweest bent. Je moet het einddoel voor ogen houden maar niet rigoureuus vasthouden aan één tracé.”

De derde protagonist

Door de naam van de twee Margareta's in de titel zou je bijna vergeten dat in de tentoonstelling nog een derde protagonist met beginletter M meespeelt: Mechelen. Joris Capenberghs: “De stad is ook vrouwelijk. En Mechelen heeft nog wat te bieden uit die tijd: het Hof van Margareta van Oostenrijk, de Sint-Rombouskathedraal. Mechelen komt aan bod in thema's zoals geld, ambachten en luxe, emoties, religie en stedenbouw. Kleine dingetjes uit de stad omringen we met stukken uit het buitenland. Zo is er een Mechels waterkannetje waarop de eigenaar in het Arabisch zijn naam liet graveren. Het blijkt dat het van Mechelen op een Venetiaans schip naar Damascus is vervoerd. In de tentoonstelling staat het naast een kannetje dat van Egypte of India naar Mechelen reisde. Het is zeker niet spectaculair maar het zegt veel over de uitwisseling van objecten en ideeën tussen Oost en West, toen en nu.”

Toen de dieren spraken

Joris Capenberghs noemt zichzelf een ‘publiekscurator’. “Ik wil niet de slimmerik van de objecten zijn. Ik wil een complex verhaal toegankelijk maken. Vandaar de keuze voor audiogidsen. Lezen en kijken gaan niet samen, luisteren en kijken wel.”

“Objecten moeten aanspreken, voor zich spreken,” zegt de curator nog. “De boodschappers van de tentoonstelling zijn vooral dieren en in hoofdzaak vogels. In alle tijden, die van de Margareta's zoals de onze, zitten de verhalen vol dieren omdat ze een hoge symboolwaarde hebben zonder ingewikkeld te zijn. *Dames met Klasse* opent met een meisje en een dode vogel. Van daaruit zie je de portretten van Margareta van York en Margareta van Oostenrijk. Je mag je bezoek beginnen bij de ene of bij de andere. Altijd stap je een wereld binnen die tegelijk vreemd is en herkenbaar.”

PRAKTISCH

DAMES MET KLASSE. MARGARETA VAN YORK EN MARGARETA VAN OOSTENRIJK

Lamot

Van Beethovenstraat 8-10

Van 17 september tot 18 december 2005

Van zondag tot en met donderdag van 10 tot 18 uur, op vrijdag van 10 tot 21 uur

Info: tel. 015 50 2005

of www.mechelen2005.be

LIBRAMONT Ardennen

18de Internationaal Kunstsalon

250 hedendaagse kunstenaars
in

- schilderkunst
- beeldhouwkunst
- fotografie
- kunstambacht

van 24 september
tot 2 oktober 2005
van 13u tot 19u

Toegang E411 – uitrit 25bis / 26

Tel. +32 (0) 61 22 39 31

Fax +32 (0) 61 22 56 24

info@expolibramont.com

www.expolibramont.com

PETER WOUTERS

We hebben het allemaal al eens meegemaakt: buitenlandse vrienden die vragen hoe België nu juist in elkaar zit. Een quasi onmogelijke opdracht om dit duidelijk uit te leggen, maar een bezoek aan het BELvue museum zal veel vergemakkelijken. Een museumgebouw met geschiedenis, dat is duidelijk.

Sporen van de revolutie

“Wij beschouwden liever de beide onmetelijke hôtels, die zich bij den ingang van de Place des Palais en van de Rue Royale verheffen – de Bellevue en het Hôtel de l'Europe. Niet om dat ik zulk een bijzonder minnaar ben van trotsche logementen, waar de adel uit alle landen zijn verblijf houdt (...) maar ik sloeg ervooraal aandachtig mijne blikken op, om dat uit die hôtels zoo vele kogels verradelijk zijn afgezonden op onze troepen, die in het Park, hetwelk daar aanvangt, aan het lood der opstandelingen waren bloedgesteld; om dat het Hôtel de Bellevue twee malen genomen en hernomen werd, zoo dat men nog voor ettelijke jaren de teekenen der verwoesting bespeurde, die onze kanonnen er hadden aangericht, waarvan thands echter alle sporen verdwenen zijn.” Zo beschreef de Nederlander S.J. Van den Bergh in 1848 het toenmalige Bellevuehotel in zijn boek *Reisindrukken, herinneringen, ontmoetingen, enz. op een uitstapje naar België in 1846*.

Op dat moment bestaat het Bellevue-hotel al bijna 70 jaar. In 1776 verkreeg Philippe De Proft, wijnhandelaar en paardenverkooper, van keizerin Maria-Theresia de toestemming om een luxehotel te bouwen op de noord-oosthoek van het Koningsplein, op de grondvesten van de oude keizerlijke residentie. Het privé-etablisement krijgt

de naam Bellevuehotel, naar de naam van de straat die naast het Park van Brussel loopt (nu Paleizenplein). Het gebouw is opgetrokken volgens de plannen van Barnabé Guimard (herzien door Nicolas Barré) in de Louis XVI-stijl van het geheel van het Koningsplein.

Onder de eerste belangrijke gasten van het hotel vinden we een reeks Franse adellijke personen, onder wie verschillende leden van de koninklijke familie op de vlucht naar Brussel na de revolutie van 1789. Het Bellevue bevindt zich in het middelpunt van de gevechten voor de Onafhankelijkheid van België (23-26 september 1830). De gevel aan de kant van het Park van Brussel komt gehavend uit de strijd. Het Bellevue wordt na de gevechten een ‘nationaal monument’.

Van opvanghuis tot museum

De Fondation de la Couronne (van de Onafhankelijke staat Kongo) koopt het Bellevuehotel in 1902. In 1905 stopt het met het ontvangen van reizigers. Alle gebouwen die vroeger verbonden waren met het originele Guimard-hotel worden afgebroken om de bouw van de Borge-daalgalerij en het paviljoen met dezelfde naam mogelijk te maken, om het Bellevue te verbinden met de nieuwe vleugel van het Koninklijk Paleis.

Ondertussen wordt de Onafhankelijke Staat Kongo aan België overgedragen (1908). De Belgische Staat neemt voor zijn rekening de voortzetting over van de werkzaamheden om het Bellevue met het Koninklijk Paleis te verbinden. Het gebouw wordt eigendom van de Koninklijke Schenking en kende talloze functies: prinses Joséphine-Charlotte (toekomstige groothertogin van Luxemburg) komt er ter wereld in de voormalige slaapkamer van prinses Clementine en in 1953 stelt koning Boudewijn het Bellevue ter beschikking van het Rode Kruis tijdens de overstromingen die België teisterden. Het Bellevue zal in 1960 worden gebruikt om de vluchtelingen uit Kongo op te vangen. Het doet dienst als doorgangswoning voor de ambtenaren van de voormalige kolonie.

Nog later stellen de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis van België er een deel van hun collecties tentoon en het Museum van de Dynastie neemt in 1992 zijn intrek op de tweede verdieping van het Bellevue.

Een opmerkelijk presentatie: de affiche voor de inhuldiging van het Volkshuis in Brussel (1899) in een rijkelijk salon

BELvue museum volledig heringericht

Voorstanders van de terugkeer van Leopold III, 1950
 Archief Koninklijk Paleis, Brussel
 Uit: België historisch bekeken

België: Vlaanderen, Brussel en Wallonië

Het Fonds Bellevue van de Koning Boudewijnstichting, dat het Hotel Bellevue en de collecties van het Museum van de Dynastie en het Memoriaal Koning Boudewijn sedert 2002 beheert, besloot dit museum om te bouwen tot een nieuw museum over de geschiedenis van ons land. De Stichting draagt zo haar steentje bij tot de feestelijkheden ter gelegenheid van 175 jaar België, maar speelt ook in op de verwachtingen van een publiek dat meer inzicht

zoekt in de sociaal-economische ontwikkelingen, de institutionele werking en de rol van de monarchie. De missie van het museum zit voor een deel in de naam vervat: 'BEL' verwijst naar ons land en 'vue' staat voor het overzicht van de Belgische geschiedenis dat het nieuwe museum geeft. De bezoekers ontdekken er twaalf zalen. Drie leesniveaus maken het mogelijk om van de algemene tijdgeest over te stappen op de chronologie van honderden opmerkelijke feiten. De opbouw en pro-

Flemingantische affiche die de discriminatie van de Vlamingen vergelijkt met de behandeling van zwarten in het net aan Leopold II toegekende Kongo, 1885
 Bibliotheek Universiteit Gent
 Uit: België historisch bekeken

Plattelandleven, ca. 1880
 Foto: L. Pion
 Musée de la Photographie, Charleroi
 Uit: België historisch bekeken

Het nieuwe BELvue museum is helemaal klaar om de bezoekers te ontvangen

ductie was in handen van Tijdsbeeld die hiermee één van hun fraaiste prestaties leverden.

Dat de Belgische geschiedenis er een is van Vlamingen, Brusselaars en Walen gaat het museum niet uit de weg. Er is aandacht voor de Vlaamse boerenbevolking die het vanaf 1840 steeds moeilijker krijgt door de mechanisering van de textielindustrie en door de misoogsten van de jaren 1844-1846. De Vlaamse provincies kregen de bijnaam 'Arm Vlaanderen' en de migratie naar de Waalse industriebekkens was een feit. Belangrijke gebeurtenissen zoals de strijd voor het algemeen stemrecht, de taalstrijd van de Vlamingen, wereldoorlogen en de koningskwestie, de *golden sixties* of de recente staatshervormingen illustreren verder de geschiedenis van ons klein landje.

De presentatie biedt direct contact met unieke historische documenten, verbazingwekkende filmarchieven, pakkende foto's en een selectie kijkobjecten. De verschillende tentoonstellingsruimten zijn met elkaar verbonden door een parcours dat het bewind van alle Belgische koningen illustreert aan de hand van een reeks werken en portretten die kenmerkend zijn voor de persoonlijkheid van de vorsten en het beeld dat het volk van de koninklijke familie heeft. De foto's zijn dikwijls in een huiselijke presentatie opgesteld wat het koningshuis menselijker en herken-

baarder maakt. Maar ook hier zijn er geen taboes. De mishandeling en uitbuiting van de Kongolese bevolking door Leopold II of de koningskwestie die België op de rand van een burgeroorlog bracht, komen allebei aan bod.

Onderaardse site

Het nieuwe museum BELvue bevat ook een restaurant met tuinterras, een museumwinkel, een polyvalente vergaderzaal en een ontvangstruimte voor een schoolpubliek die werd uitgevoerd in samenwerking met de drie Gemeenschappen van het land. Verder heeft het museum een nieuwe toegang via het Koningsplein (het voormalige toegangsporaal van het hotel) en een nieuwe trap naar de kelders, de toegang tot de archeologische site van de Coudenberg. Het Bellevue-hotel werd opgetrokken op de ruïnes van het voormalige kasteel van de graven van Leuven, later hertogen van Brabant, heren van Brussel, die zich in de elfde of twaalfde eeuw op de hooggelegen Coudenberg kwamen vestigen. De site werd telkens verfraaid en kreeg onder de hertogen van Bourgondië de allures van een echt paleis. Het is Filips de Goede die de Aula Magna liet bouwen en Keizer Karel gaf opdracht voor de prachtige keizerlijke kapel, waarin hij troonsafstand deed in 1555.

De site schitterde nog onder de pracht en praal van het hof van de aartshertogen Albrecht en Isabella, kwam dan in handen

van het huis van de Oostenrijkse Habsburgers en werd uiteindelijk in 1731 verwoest door een brand. De overblijfselen van deze indrukwekkende architecturale site – de zogenaamde 'Onderaardse gewelven van het Koningsplein' – werden recent blootgelegd en gevaloriseerd. Het is een bijzonder indrukwekkend netwerk van kelders, gangen en gewelfde zalen dat met een combi-ticket met het BELvue museum is te bezoeken. Jammer dat het restaurant geen klassieke Belgische gerechten serveert. Het zou voor de duizenden toeristen een aangename kennismaking en verpozing zijn na toch wel een ingewikkelde maar zeer knap gebrachte geschiedenis. De bezoeker kan wel naar huis met *België historisch bekeken*, een interessant boek boordevol foto's en affiches die de geschiedenis van ons land illustreren.

PRAKTISCH BELVUE MUSEUM

Paleizenplein 7
1000 Brussel
Open: van juni tot en met september van 10 tot 18 uur, van oktober tot en met mei van 10 tot 17 uur
Gesloten: maandag, 1 januari, paaszondag, 1 mei en 25 december
Toegang tot de archeologische site van de Coudenberg.
Tel. 02 545 08 00
www.belvue.be

OKV-lezers in Texas

"Bij deze hebben we - in het verre Texas- ons abonnement voor 2005 hernieuwd (electronisch overgeschreven op uw rekeningnummer). Hartelijk dank om ons te herinneren aan deze betaling.

Het zou jammer zijn een jaargang te missen vermits we abonnee zijn van in het prille OKV-begin.

Met vriendelijke Vlaamse groet uit Houston, Jean Hanot, Housto, Texas, USA"

Diest gesmaakt

"Graag wil ik Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen bedanken voor de organisatie van de namiddag in Diest. Het was een interessant programma, gebracht door gidsen die ons wisten warm te maken om zeker nog een keertje terug te keren."

Cynthia Yskout, OKV-abonnee uit Wiekevorst

Ambiorix: onjuistheden rechtgezet

Frits Berckmans uit Bilzen wijst op enkele onjuistheden in het artikel *Beelden voor 'Belgische' helden* in *Tento* 2005.2, meer bepaald in het stukje over Ambiorix in Tongeren. Hij schrijft: "De beeldhouwer heet niet Jules Bastin maar Jules Bertin, geboren en gestorven in Saint-Denis, 1826-1892. Het waren niet de Tongerse gemeenteraad en het Tongers Geschied- en Oudheidkundig genootschap die druk uitoefenden om het concept te wijzigen, maar wel de Commissie voor Monumentenzorg te Brussel, waarin Guillaume (Willem) Geefs de toon aangaf. De definitieve, huidige versie van het beeld verdraagt trouwens de klassiek geschoolde hand van Geefs.

Een dolmen en de Kelten hebben met elkaar niets te maken. Dolmens stammen uit het late neolithicum (derde millennium v.C.), Ambiorix leefde in de eerste eeuw v.C. Men kan dus niet spreken van 'Keltische dolmens'. Een dolmen als voetstuk voor Ambiorix is een zuiver romantische inspiratie, die trouwens reeds in de tijd van Bertin zelf werd aangevochten door historici en kunstkenneren.

Waar de redacteur bij Ambiorix een slinger heeft gezien, is mij een raadsel. Nergens op of nabij het beeld is daar enig spoor van te bekennen.

Deze bemerkingen doen niets af aan de waardering die heb voor uw tijdschrift, maar 'alles kan beter' en in het stukje over Ambiorix is dat overduidelijk het geval."

De eerste keer

OKV-abonnee Jef Vrelust bezorgde ons een bijzondere herinnering aan een schoolreis.

Een jaar waarin de schoolreis naar Brugge leidde, was een goed jaar voor onze meester. Dat jaar niet. Antwerpen stond op het programma en vervloekte alvast het vooruitzicht op het Nationaal Scheepvaartmuseum en een Flandriarondvaart.

Van mijn eerste Antwerpse museumbezoek herinner ik me wenteltrappen, harnassen, hellebaarden en kruisbogen, maar vooral dat ene schilderij.

Jaren later werkte ik mee aan een tentoonstelling in het Vleeshuis en ging meteen op zoek naar het schilderij. Ik herinnerde het me ergens hoog aan de muur, maar het bleek onvindbaar.

Het schilderij had opschudding verwekt in de klas, met zoveel brutale pornografische directheid. De ruigste gast had het werk het eerst gezien en maakte zijn ontdekking luidkeels en gedetailleerd kenbaar. Hij hield er strafwerk aan over en de meester dreef ons de zaal uit.

De kinderlijke onschuld en het pre-icografische stadium voorbij, weet ik nu dat het om de marteling van de heilige Agatha gaat. De auteur van de stamsteekkaart in het Vleeshuis legde duidelijk enige pudeur aan de dag bij de beschrijving van het heftige werk van Jan Erasmus Quellin toen hij in 1962 preuts schreef: "terwijl rechts een beul de marteling uitvoert". Louis Réau, auteur van het standaardwerk *Iconographie de l'art Chrétien*, weet ons meer te vertellen over het wedervaren van deze maagd in de handen van de Romeinse prefect Quintinianus. De perverse prefect liet deze hardleerse christelijke maagd naar een bordeel brengen voor een rituele verkrachting, maar op miraculeuze wijze wist ze haar maagdelijkheid te behouden. Vervolgens vloog ze achter de tralies, waar haar nog een reeks martelingen wachtte. Na de obligate stok- en zweepslagen liet Quintinianus haar borsten afsnijden. St.-Pieter zelf verscheen vervolgens in haar cel en maakte de vermindering ongedaan. Uiteindelijk stierf Agatha naakt en mét borsten op een bed van glasscherven en gloeiende kolen."

Heeft ook u een mooi verhaal over een schoolreis of museumbezoek. Laat het ons weten. Schrijf naar Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Hofstraat 15, 2000 Antwerpen of mail naar info@okv.be.

Voor informatie
over de veiling van
20 september
en deze van oktober:
raadpleeg onze website
www.loeckx.be

ABORIGINAL ART GALLERY

Investeer in een 40.000 jaar oude,
nog steeds levende cultuur.

Authentieke Aboriginal kwaliteitskunstwerken
Aboriginal Art Gallery - Australian Shop
Mageleinstraat 48, 9000 Gent

Een eeuwenoude cultuur, in een eeuwenoud huisje!
Donderdag, vrijdag, zaterdag: 11.30u tot 18.00u
nu ook woensdag: 13.00u tot 18.00u
056/61.70.47 - 0475/70.85.99
fax 056/61.70.48

Raadpleeg onze catalogus voortaan op onze
vernieuwde website: www.australianshop.com
info@australianshop.com
tel: 0475/70.85.99

Mechelen, de voormalige hoofdstad van de Bourgondische Nederlanden, is tot 18 december 2005 helemaal in vrouwenhanden.

Dames met Klasse

Tentoonstellingen, podiumkunsten en feestelijke activiteiten op straten en pleinen kleuren dit najaar Mechelen. Het ankerpunt van het boeiende cultuurproject *Stad in vrouwenhanden* zijn twee leading ladies die vijf eeuwen geleden in Mechelen aan de macht waren: Margareta van York en Margareta van Oostenrijk. De manier waarop zij met kunst, politiek, macht, openbaarheid en privé-leven omgingen, vormt een fascinerende spiegel waarin eeuwenoude thema's op een eigentijdse wijze zichtbaar worden. Blikvanger van het gevarieerde programma is de tentoonstelling *Dames met Klasse*. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk (zie blz. 34).

Contour

Tot 18 november 2005 vindt in Mechelen *Contour* plaats. Het is de tweede biënnale voor videokunst. Er zijn diverse locaties: van de Sint-Romboutskathedraal tot Manufactuur De Wit, van het stadhuis tot De Garage, en nog veel meer. Al even talrijk zijn de deelnemende videokunstenaars. Er is een opvallende delegatie vrouwen, waaronder ook Anouk De Clercq (zie blz. 4).

Speelgoed en dieren

Mechelen heeft het hele jaar door troeven in huis. Zoals het Speelgoedmuseum en het Dierenpark Planckendael. De splinternieuwe Museumgids, uitgegeven door Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, schrijft over het Speelgoedmuseum: "Een Oud-Griekse pop in terracotta, de electro uit 1950, de Slag van Waterloo met 8.007 miniatuursoldaatjes, een priester uit 1920 om 'misje' te spelen... De collecties van het Speelgoedmuseum zijn ongemeen rijk. Je vindt er speelgoed van overal en van alle tijden. En via dat speelgoed leer je andere (of je eigen) cultuur kennen. En de bezoekers mogen echt spelen: je drukt op de knop en kermisattracties komen tot leven. Of je waagt je aan oude volksspelen." Het Dierenpark Planckendael is altijd meer dan de moeite waard. Markante thema's zijn: de bonodo of dwergchimpansee en ooievaars, Australië met de koala's en Zuid-Amerika met in de hoofdrol de goudkopleeuwapjes, waterzuivering en wandelen door bomen.

Foto's: Toerisme Mechelen, Toerisme Provincie Antwerpen

Speciaal arrangement

- Welkomstdrankje
  - 1 overnachting met ontbijtbuffet
  - reductiebons voor het Speelgoedmuseum, het dierenpark Planckendael en een boottocht naar Planckendael
  - Toeristisch infopakket met stadsplan
- Prijs: van € 24,50 tot € 35,00 (afhankelijk van het gekozen hotel)

EXTRA'S

- Bezoek aan de tentoonstelling *Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*
- Bezoek aan *Contour*, de tweede biënnale voor videokunst
- Historische wandeling onder leiding van een gids

Info

Voor alle informatie over de toeristische mogelijkheden die de provincie Antwerpen te bieden heeft, kan u terecht bij:
 Toerisme provincie Antwerpen
 Koningin Elisabethlei 16
 2018 Antwerpen
 Tel. 03 240 63 98
 www.tpa.be

EXTRA

OKV Club

Abonnees van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen kunnen een speciaal arrangement *Mechelen, stad in vrouwenhanden* (één overnachting voor twee personen) winnen. Wie wil meedingen, zoekt het antwoord op de vraag: welke naam geven de Mechelaars aan dit gebakje?

Stuur vóór 31 oktober 2005 een kaartje of brief met uw antwoord naar Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Hofstraat 15, 2000 Antwerpen of mail naar info@okv.be.

Winnaar van het arrangement

Welkom in het Brugse Ommeland
(Tento 2005.2):

Rita Van Den Eechout uit Erpe-Mere. Het citaat "Ons lichaam is onze tuin, waarvan onze wil de tuinman is" is van William Shakespeare.

Keuze van de redactie

ExtravagANT! Antwerpse schilderijen voor de Europese markt (1500-1525)

Vlaamse kunst als exportproduct. Wat moet je je daarbij voorstellen? En toch, dit wordt een ontdekking met een prettig gestoord kantje aan. Kunst uit Vlaanderen werd vijfhonderd jaar geleden ook al erg op prijs gesteld. De combinatie van gezonde Antwerpse koopmansgeest en degelijk vakmanschap ligt aan de basis van een succesartikel dat de wereld moest veroveren. Dit type schilderijen tref je inderdaad eerder in het buitenland aan, tot op Madeira toe. De Antwerpse schilders overtroffen zichzelf in virtuositeit bij het kopiëren van degelijke modellen (daar werd zeker niet op neergekeken), waaronder de *Aanbidding door de Koningen* één van de favorieten was. De kunstenaars lieten wat graag zien wat zij in hun mars hadden. Zij konden zich bovendien uitleven in exotische nevenfiguren, extravagant uitgedost in buitenissige kledij met een overvloed aan plooiën (niet erg realistisch, maar knap gedaan). Voor het effect werden de houdingen ietwat geforceerd, de achtergronden met feeëriekke architectuur opgesmukt. Het kon er behoorlijk druk zijn op die schilderijen, maar de klanten, hoofdzakelijk kooplui, waren er

Pseudo Jan Gossaert, *Triptiek met de heilige Familie en musicerende engelen*, Lissabon, Museu de Arte Antiga

gek op. Die chic ogende mix van vertrouwde onderwerpen (de geruststellende herkenbaarheid) en weergalozes

techniek (een kwaliteitsproduct) werd een modeverschijnsel in het eerste kwart van de zestiende eeuw, een vreemde nabloei van de Vlaamse Primitieven. Het mag verbazen dat het fenomeen niet eerder als dusdanig belicht werd. De ontdekking dateert natuurlijk niet van gisteren. In het begin van de vorige eeuw werd de gezaghebbende Duitse kunsthistoricus Max Friedländer met die groep anonieme Antwerpse meesters geconfronteerd. Hij bedacht ze met de misleidende verzamelnaam 'Antwerpse maniëristen van omstreeks 1520'. Bij die naamgeving dacht hij aan de gemaniëerde houdingen van de uitgebeelde personages, maar ongewild maakte hij een verwarrende verwijzing naar de Italiaanse maniëristen, waarmee deze kunstenaars uiteraard geen uitstaans hebben. Ongunstig voor de populariteit is verder het feit dat omzeggens geen van deze schilders bij naam bekend is. De gekozen noodnamen die naar stijl, onderwerp of verzameling verwijzen, werken niet erg inspirerend.

Meester van de Antwerpse Aanbidding, *Aanbidding, Aanbidding door de koningen*, Antwerpen, KMSKA

Oordeel zelf: de Meester van Amiens, de Meester van 1518, de Meester van de Von Grootte-Aanbidding, de Pseudo-Bles of de Pseudo-Gossaert. Voor de tentoonstelling werden zestig schilderijen en een veertigtal tekeningen uit diverse Europese verzamelingen geselecteerd. De thema's zijn ons zeker vertrouwd, maar van de stijl wordt het toch even opkijken.

Voor de tekeningen wordt de tentoonstelling een primeur; de meeste verlieten nooit eerder de laden van de prentenkabinetten van Wenen, Berlijn, Londen en Parijs. Voor de gelegenheid werd ook een aantal werken te Antwerpen gerestaureerd waaronder het triptiekje van de Meester van de Antwerpse Aanbidding uit het KMSKA. Opmerkelijk is verder de aanwezigheid van een metershoog glasraamontwerp voor een *Boom van Jesse* door Jan de Beer (één van de schaarse échte namen!), een zeldzaam pronkstuk. En pronken, daar kwam het werkelijk op aan! (Rik Sauwen)

Praktisch

ExtravagANT! Antwerpse schilderijen voor de Europese markt 1500-1525
Van 15 oktober tot 31 december 2005
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten
Leopold De Waelplaats
2000 Antwerpen
Tel. 03 242 04 16
<http://museum.antwerpen.be/kmska>

Van 12 januari tot 9 april 2006 is de tentoonstelling te zien in het Bonnefantenmuseum te Maastricht.

Meester van Amiens, *Au juste pois véritable balance*, Amiens, Musée de Picardie

Agenda – Zie ook www.tento.be

ANTWERPEN

DIAMANTMUSEUM

Tijdloze juwelen

Nog tot 4 december 2005
(t. 03 202 48 30 of www.diamantmuseum.be)

KONINGIN FABIOLAZAAL

Anarchisten rond Emile Verhaeren

Nog tot 30 oktober 2005
(t. 052 33 08 05 of www.emileverhaeren.be)

KONINKLIJK MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN, ANTWERPEN

ExtravagANT

Van 15 oktober tot 31 december 2005

RIJKSMUSEUM AAN DE SCHELDE

Nog tot 31 december 2005

Vrouwenrechten geweld aangedaan

Nog tot 27 november 2005
(t. 03 238 78 09 of www.antwerpen.be/cultuur/kmska)

MUHKA

Photo Based, beeldende kunst in de fotografie

Nog tot 13 november 2005

Franse kunst in de collectie van het MuHKA

Nog tot 13 november 2005
(t. 03 260 99 99 of www.muha.be)

BILZEN

LANDCOMMANDERIJ ALDEN-BIESEN

Stad in beweging

Van 22 oktober tot 20 november 2005

De Duitse orde in Haspengouw

Van 1 oktober tot 11 december 2005
(t. 089 51 93 93 of <http://alden-biesen.be>)

BRUGGE

ARENTSHUIS

Rubens, Jordaens en Van Dyck. Vlaamse meesters tekeningen

Van 28 oktober tot 31 december 2005
(t. 050 44 87 12 of www.brugge.be)

GROENINGEMUSEUM

Oud Nederlandse

meesterwerken uit Dresden

Van 2 december 2005 tot 26 februari 2006
(t. 050 44 87 11 of www.brugge.be)

BRUSSEL

BIBLIOTHECA

WITTOCKIANA

Russische boekkunst uit het begin van de 20ste eeuw

Van 16 oktober 2005 tot 31 januari 2006
(t. 02 770 53 33)

CHARLIERMUSEUM

Jakob Smits (1855-1928)

Van 5 oktober tot 18 december 2005
(t. 02 218 53 82 of www.charliermuseum.be)

KMKG

Tussen foto en film

Nog tot 30 december 2005

Verfijnde kunstnijverheid

Nog tot 31 december 2005

Art Nouveau & Design 1830-1958

Nog tot 31 december 2005
(t. 02 741 72 11 of www.kmkg-mrah.be)

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIË

Panamarenko

Van 30 september 2005 tot 29 januari 2006
(t. 02 508 32 11 of www.fine-arts-museum.be)

KONINKLIJK LEGERMUSEUM

Penseel op het geweer

Nog tot 11 november 2008
(t. 02 734 78 33 of www.klm-mra.be)

MUSEUM VOOR HET KOSTUUM EN DE KANT

Ontsluieringen.

Textielinstallaties van Ariane De Briey

Van 27 september tot 14 november 2005

De kant van Kroatië

Nog tot 31 december 2005
(t. 02 213 44 50)

DENDERMONDE

STEDELIJK MUSEUM

VLEESHUIS

Hout in architectuur

(t. 052 21 30 18 of www.dendermonde.be)

STEDELIJK MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE

Gemalen en geperst

Nog tot 30 oktober 2005
(t. 052 21 30 18 of www.dendermonde.be)

DEURLE

MUSEUM DHONDT-DHAENENS

Picture This! 6: Annouk De Clercq

Nog tot 30 september 2005

Elke Krystufek / Patrick Vanden Eynde

Van 18 september tot 23 oktober 2005

Juliao Sarmiento

Van 13 november 2005 tot 22 januari 2006

(t. 09 282 51 23 of www.museumdd.be)

GENK

OPENLUCHTMUSEUM BOKRIJK

Kansen en gokspelen

Nog tot 30 oktober 2005
(t. 011 26 53 00 of www.limburg.be)

GENT

MUSEUM DR. GUISLAIN

Pijn

Van 8 oktober 2005 tot 31 april 2006
(t. 09 216 35 95 of www.museumdrguislain.be)

MUSEUM VOOR INDUSTRIËLE

ARCHEOLOGIE EN TEXTIEL

Philippe Cauderlier, de

Belgische Escoffier

Nog tot 31 december 2005
(t. 09 269 42 00 of www.miat.gent.be)

SMAK

Wesley Meuris

Nog tot 23 oktober 2005

Simone Decker

Van 8 oktober tot 20 november 2005
(t. 09 211 17 03 of www.smak.be)

HASSELT

NATIONAAL

JENEVERMUSEUM

Elixir

Nog tot 31 december 2005
(t. 011 24 11 44 of <http://www.jenevermuseum.be>)

HOOGSTRATEN

STEDELIJK MUSEUM

M. C. Escher

Nog tot 18 december 2005
(t. 03 314 65 88 of www.hoogstraten.be)

JABBEKE

PROVINCIAAL MUSEUM

CONSTANT PERMEKE

Herman van Nazareth

Nog tot 2 oktober 2005
(t. 050 81 12 88 of www.west-vlaanderen.be)

LEUVEN

ARTES

Leven in steen

Nog tot 29 januari 2006
(t. 016 22 45 64 of www.artesleuven.be)

LOMMEL

MUSEUM KEMPENLAND

Het uiterste dorp der Majorij

Nog tot 30 oktober 2005
(t. 011 54 13 35)

MACHELEN-ZULTE

ROGER RAVEELMUSEUM

Het dorp is de wereld

Nog tot 20 november 2005
(t. 09 381 60 00 of www.rogerraveelmuseum.be)

OOSTENDE

PROVINCIAAL MUSEUM

VOOR MODERNE KUNST

The New Ten

Nog tot 2 oktober 2005
(t. 059 50 81 18 of www.pmmk.be)

VENTIAANSE GAANDERIJEN

Oostende in 1905

Nog tot 6 december 2005
(www.oostende.be)

TERVUREN

KONINKLIJK MUSEUM VOOR MIDDEN-AFRIKA

Het geheugen van Congo.

De koloniale tijd

Nog tot 9 oktober 2005
(t. 02 769 52 11 of www.africamuseum.be)

TURNHOUT

NATUURPUNT MUSEUM

Insecten in de schijnwerpers

Nog tot 30 november 2005
(t. 014 47 29 55 of www.natuureducatie.be)

SINT-AMANDS

PROVINCIAAL MUSEUM

EMILE VERHAEREN

Emile Verhaeren (1855-1916).

TegenWOORDig

Nog tot 30 oktober 2005
(t. 052 33 08 05 of www.emileverhaeren.be)

MECHELEN 2005

STAD IN VROUWHANDEN TENTOONSTELLINGEN

Lamot

Van Beethovenstraat 8-10

Dames met Klasse

Van 17 september tot 18

december 2005

Diverse locaties

Contour, biënnale voor

videokunst

Van 17 september tot 20

november 2005

Speelgoedmuseum

Speelgoed in meisjes handen

Van 14 oktober 2005 tot 29

januari 2006

De Noker

Emilie Fresco

Van 5 november tot 18

december 2005

EUROPALIA RUSLAND:

ZIE BLZ. 16

Uit de boeken

De VIZO verzameling

Een decennium grafiek in Vlaanderen

Het feit dat het VIZO (Vlaams Instituut van het Zelfstandig Ondernemen) zal ophouden te bestaan in 2006 wordt een geschikte gelegenheid gevonden om de niet onaardige grafiekverzameling van het instituut te boek te stellen. Het is een prestigieuze uitgave geworden van een interessante collectie die het resultaat is van enkele beleidsbeslissingen. De voorganger van het VIZO was het ESIM (Economisch en Sociaal Instituut van de Middenstand) waarvan de afdeling Kunst-ambacht zich ook bezig hield met de selectie van vrije grafiek en fotografie. Toen bij de veranderende beleidsopties deze disciplines uit de boot vielen, werd beslist

om jaarlijks een aantal grafiekbladen van jonge grafici aan te kopen om er de kantoren mee te verfraaien. Later werd een veel groter budget hiervoor vrijgemaakt en kon, met het advies van Emiel Hoorne, de werkelijk onvermoeibare promotor van de grafische kunsten

in Vlaanderen en ver daarbuiten, een hele reeks gerichte aankopen worden verricht. Op die manier is een echte staalkaart tot stand gekomen van wat er de jongste tien jaar op grafisch gebied door kunstenaars is voortgebracht.

Het boek is dan ook vooral een kijkboek met kwaliteitsvolle afbeeldingen van werken van 86 verschillende kunstenaars. Het gaat hier zowel om werken van artiesten die voornamelijk met grafiek bezig zijn als van kunstenaars die grafiek slechts in de marge van hun oeuvre een plaats weten te geven.

De uitgave is ondersteund door een beschouwende tekst van Ludo Raskin. Met zijn ruim formaat, linnen band met stofomslag een zeer genietbaar werk voor de salontafel.

*Uitgave VIZO Design Vlaanderen
Kanselarijstraat 19, 1000 Brussel
ISBN 9077362282*

Luc Peire helemaal

Het is verheugend vast te stellen dat de stichting Jenny & Luc Peire, naar het voorbeeld van haar naamgevers, streeft naar degelijkheid en zingeving. De uitgave van de catalogue raisonné van Luc Peires olie- en verfwerken is daar de zoveelste illustratie van.

Luc Peire (1916-1994) had zelf al de aanzet voor een dergelijke systematische beschrijving van zijn oeuvre gegeven. Maar een levend kunstenaar houdt er vaak eigenzinnige inzichten op na, die niet perse met een strikte wetenschappelijke aanpak stroken. Zo had hij deze inventaris eerder opgevat als een geïllustreerde catalogus waarin de werken vrij summier werden beschreven, met weglating van informatie die hem niet-opportuun leek, zoals bibliografie, briefwisseling, tentoonstellingen en veilingen. Over de illustraties had hij ook eigen opvattingen. Die moesten klein gehouden worden en uitsluitend in zwart-wit, enerzijds omdat hij geen vertrouwen had in de kleurexactheid ervan en anderzijds om het plegen van plagiaat tegen te gaan. Werk dat hij ondermaats vond, werd niet opgenomen. Vooral in zijn vroeg werk ging hij nogal driest te werk.

De bedoeling van deze catalogue raisonné is natuurlijk breder en past in een systematische inventarisering en documentatie van het omvangrijke werk van de kunstenaar. Zo slaagden Marc Peire en Els Soetaert erin 1.398 olie- en verfwerken volgens een consequent gehanteerde en heldere methodologie te beschrijven. Deze werkwijze wordt vooraf uitvoerig beschreven en waar nodig met fotografische voorbeelden gestaafd. Het is boeiend te vernemen welke informatie op de achterkant van Peires werken te vinden is. Het specifieke belang van signatuur en nummering wordt verklaard. Op enkele schaarse uitzonderingen uit de debuutperiode na, zijn alle werken afgebeeld, het overgrote gedeelte ervan in kleur. De technische vooruitgang heeft de bezwaren van de kunstenaar in verband met kleurkwaliteit achterhaald. Er valt niets op aan te merken. Peires specifieke koloriet komt bijzonder goed tot zijn recht, mede door een gelukkige papierkeuze.

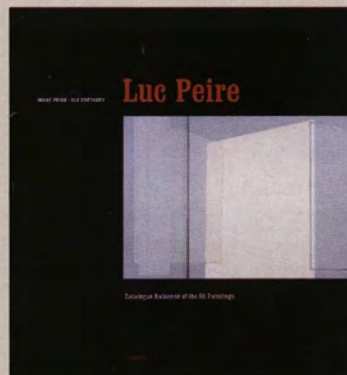
Vermits de volgorde chronologisch verloopt, is het ook boeiend het parcours van de kunstenaar op de voet te volgen: het zoeken naar een eigen stijl, los van de bewonderde leermeesters, de haast toevallige uitschieters waarin het latere werk voorvoeld wordt en dan (wij zijn al voorbij het catalogusnummer 500!) de bevrijdende zelfontdekking: een ontbolstering die een drietal jaar duurt, tussen 1952 en 1956, het verstevigen van de eigen stijl met de eindeloze mogelijkheden.

Het essayistisch gedeelte van het boek bestaat uit twee studies van Jaak Fontier en een uitgebreide biografische schets van de hand van Marc Peire, met tekstuittreksels van Luc of Jenny Peire als verhelderende randbemerkingen. Uit zijn lange vertrouwde met het werk situeert Jaak Fontier op gevatte wijze Luc Peire in zijn kunsthistorische context en schetst hij de persoonlijke evolutie van de kunstenaar. Dit laatste doet hij aan de hand van een twintigtal werken, een strenge, maar doorvoelde selectie in dat indrukwekkende oeuvre. Hier komen de illustraties bijzonder goed tot hun recht.

Het gebeurt te weinig, maar hier past zeker een woord van waardering voor het werk van de lay-outman. Deze slaagde erin om de saaiheid die in het genre catalogue raisonné ingebakken lijkt te doorbreken. Elk dubbel blad, met de afbeelding van een tiental werken is een lust voor het oog. De werken staan gegroepeerd in telkens wisselende opstellingen, als in een muzikaal ritme waarin Peire zichzelf zeker zou herkennen.

Een onmisbaar naslagwerk en bovendien een mooi boek. Wat moet een mens meer hebben? (RS)

*Marc Peire & Els Soetaert / Jaak Fontier
Luc Peire. Catalogue Raisonné of the Oil
Paintings
Uitgeverij Lannoo, 2005
Basistaal Engels, Nederlandse en Franse
versie van de teksten achteraan
440 blz., 295 x 250 mm, 4 kleuren,
gebonden met stofomslag
ISBN 90 209 61063 / NUR 642
€ 74,50*

Meer dan duizend OKV-abonnees geven hun mening

ENQUÊTE

Beter: daar gaan we voor

- Wil u meer actueel tentoonstellingsnieuws of meer themanummers?
- Welke onderwerpen spreken u aan?
- Wat vindt u van een gedrukte tentoonstellingsagenda?
- Wat is uw oordeel over de geleide bezoeken van de OKV-Club?
- Deze en andere vragen kwamen aan bod in de enquête die de OKV-abonnees samen met het meinumner van Tendo ontvingen.
- De respons was overweldigend.
- Meer dan duizend abonnees gaven hun mening.
- Heel veel dank daarvoor.

Een schouderklop van trouwe en nieuwe lezers

Een opvallend gegeven: meer dan de helft van de respondenten is al langer dan een kwarteeuw abonnee van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, iets minder dan 30 % is geabonneerd sinds de beginjaren. OKV heeft vele trouwe lezers die steeds meer het gezelschap krijgen van kunstliefhebbers die het tijdschrift recent ontdekten: net geen 20 % heeft zich geabonneerd in de periode 2001-2005.

Al even bemoedigend zijn de positieve commentaren over de inhoud en de kwaliteit van het OKV-aanbod. Een greep uit de honderden spontane reacties:

“OKV en Tendo zijn iedere keer een verademing. Als full time werker is het een ideale manier om degelijk en verfrissend geïnformeerd te blijven over het culturele aanbod. Bovendien prikkelt het de nieuwsgierigheid van onze prille tiener.”

“Het huidige tijdschrift is actueel en gevarieerd. Voor mij mag dit zo blijven.”

“Ik lees elk nummer (bijna) volledig. Ik wens jullie, na zoveel jaren, de energie en het enthousiasme om door te gaan met de zo interessante informatie.”

“Sinds het ontstaan is het tijdschrift enorm positief geëvolueerd. Als ik mijn oude fardes vergelijk met wat je nu als abonnee krijgt: geen vergelijking. Proficiat! Houden zo.”

Wat de OKV-abonnee het liefst leest

Een abonnement op Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen bevat vier themanummers en vier Tendo's, die alternerend verschijnen. 43 % van de respondenten zegt vooral voor de themanummers geabonneerd te zijn, 27 % vooral voor de Tendo's.

De rubrieken van Tendo die de OKV-lezer het meest waardeert, zijn: 'In beeld' over tentoonstellingen (zowel de grote toppers als de kleinere), 'Museum apart' over onbekende en nieuwe musea, 'Talent' over beloftevolle kunstenaars en 'Agenda'.

De deelnemers aan de enquête formuleerden vele interessante suggesties voor themanummers. Hedendaagse kunst is een onderwerp dat bijzonder in de smaak valt. Deze abonnees worden in december al op hun wenken bediend met de aflevering *Vlaamse schilderkunst na 1980*. Andere geliefde onderwerpen zijn: erfgoed (religieus, industrieel, militair...), architectuur, toegepaste kunsten en kunstgeschiedenis. Met dit laatste vragen de abonnees themanummers die op een heldere manier basisinformatie geven over diverse

kunststromingen.

Nogal wat lezers zijn geïnteresseerd in wat zich achter de schermen van een museum of tentoonstelling afspeelt. De restauratie van kunstwerken en gebouwen is hierbij een populair thema.

Gedrukte tentoonstellingsagenda

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen biedt met www.tento.be niet alleen een compleet overzicht van de musea in Vlaanderen en Brussel, de website geeft ook de meest volledige en actuele tentoonstellingsinformatie. Toch is de overgrote meerderheid van de OKV-abonnees (88 %) gewonnen voor een uitgebreide gedrukte tentoonstellingsagenda die eveneens aandacht besteedt aan Wallonië en de buurlanden.

De vele honderden abonnees die enthousiast meewerkten aan de enquête hebben Openbaar kunstbezit in Vlaanderen een grote dienst bewezen. De OKV-ploeg kan nu aan de slag met al deze gegevens en suggesties. Vanaf 2006 zal Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen meer dan ooit uw tijdschrift zijn.

Winnaar art nouveau weekend in Brussel

Alle deelnemers aan de OKV-enquête maakten kans het exclusief art nouveau weekend in Brussel te winnen. Uit de berg van meer dan duizend formulieren pikte de onschuldige hand de inzending van Roselien Van Loocke, OKV-abonnee uit Gent. Proficiat

